

BYROKRACIE

LIBERÁLNÍ INSTITUT

děkuje za podporu tohoto projektu

Liberty Fund

LUDWIG VON MISES

BYROKRACIE

LUDWIG VON MISES
BYROKRACIE

Praha 2002

Překlad z anglického originálu *Bureaucracy*, Center for Futures Education, 1983 [1969, 1944].

Vydal: Liberální institut, Spálená 51, 110 00 Praha 1
jako svou 44. publikaci

Český překlad: Tereza Urbanová (vedoucí překladatelského týmu, souhrnná revize textu)

(Na překladu se dále podíleli: Lenka Buňatová , Miloš Ducheček, Ivan Fritz, Daniela Kratochvílová, Bronislava Kumpeová, Lucie Machová, Miroslav Němec, Simona Oberreiterová, Libuše Princová, Josef Šíma, Ondřej Šulc, Petr Vymětal)

Překlad dodatku: Štefan Paluba (část I), Alena Benešová (část II),
Petr Mach (část III)

Česká předmluva: Josef Šíma

Rejstřík zpracovala: Tereza Urbanová

Odborná korektura: Josef Šíma

Jazyková korektura: Ivana Mergerová, Zdeňka Talábová

Sazba a grafická úprava: Proxima Studio s. r. o., Velehradská 19, 130 00 Praha 3

Obálka: Daniel Purmann

ISBN 80-86389-22-7

OBSAH

Moc argumentů proti argumentu moci (Josef Štíma) 9

Předmluva k vydání z roku 1962 27

Předmluva k vydání z roku 1944 29

Úvod

1. Hanlivý význam pojmu byrokracie 33
2. Obžaloba byrokratismu z pohledu amerického občana 34
3. Byrokratismus z pohledu „pokrokářů“ 42
4. Byrokratismus a totalitarismus 46
5. Dvě alternativy: ziskový management, nebo byrokratický management 50

I. Ziskový management

1. Fungování tržního mechanismu 52
2. Ekonomická kalkulace 54
3. Řízení v podmínkách ziskového systému 63
4. Personální řízení v prostředí svobodného pracovního trhu 67

II. Byrokratický management

1. Byrokracie pod despotickou vládou 71
2. Byrokracie v rámci demokracie 72
3. Základní znaky byrokratického managementu 76
4. Problém byrokratického managementu 79
5. Byrokratický personální management 83

III. Byrokratický management státních podniků

1. Neuskutečnitelnost úplné státní regulace 88
2. Státní podnik v rámci tržního hospodářství 90

IV. Byrokratický management soukromých podniků

1. Jak vládní zásahy a narušení ziskového motivu vedou podnikání k byrokratizaci 95
2. Zásahy týkající se výše zisku 96

3. Zasahování do výběru pracovníků	100
4. Neomezená závislost na rozhodnutích státních úředníků.	102
V. Sociální a politický význam byrokratizace	
1. Filozofie byrokratismu	105
2. Byrokratická úslušnost	107
3. Byrokrat jako volič	111
4. Byrokratizace myšlení	112
5. Kdo by měl vládnout?	118
VI. Psychologické následky byrokratizace	
1. Německé mládežnické hnutí.	123
2. Osud dospívající generace v byrokratickém prostředí	127
3. Autoritativní opatrovnictví a pokrok	130
4. Volba diktátora	133
5. Vymizení kritického ducha	134
VII. Existuje nějaký lék?	
1. Minulá selhání	139
2. Ekonomie versus plánování a totalitarismus	140
3. Prostí občané versus profesionální propagátoři byrokratizace . .	145
Závěr	151

Dodatek: Tři Misesovy eseje

I. Cíle ekonomického vzdělávání	157
II. Ekonomická svoboda a intervencionismus	168
III. Laissez faire, anebo diktatura	180

Rejstřík	189
---------------------------	-----

MOC ARGUMENTŮ PROTI ARGUMENTU MOCI

Ludwig von Mises na „politickém trhu“

Josef Šíma

*„Kdo není schopen svým spoluobčanům
sloužit, ten se jim snaží vládnout.“*

Ludwig von Mises

Ludwig von Mises (1881–1973) patří mezi největší světové ekonomy. V roce 1920 ve svém slavném článku „Ekonomická kalkulace v socialistickém společenství“¹ teoreticky zdůvodnil, proč nutně musí dojít k rozvratu hospodářství socialistických ekonomik a proč obyvatelstvo zemí, které se vydají na cestu socialistického experimentu, skončí v chudobě. V roce 1924, když mu bylo nabídnuto místo v představenstvu jedné z největších evropských bank – banky Creditanstalt, odmítl se slovy: „Nechci, aby moje jméno bylo spjato s krachem této banky.“ Věděl totiž, díky vlastní originální teorii hospodářského cyklu, jak dopadá hospodářství, které je inflační politikou centrální banky hnáno do umělého *boomu*, a byl proto schopen předpovědět příchod velké hospodářské krize v době, kdy – stejně jako v 90. letech, ale i dnes – se většina ekonomů rozplývala nad stabilitou a prosperitou, kterou centrální banka zajišťuje.² V době, kdy té-

¹ Mises, Ludwig: *Economic Calculation In The Socialist Commonwealth*, Mises Institute, 1990 [1920].

² Tento přístup vynikne obzvláště v porovnání s životními osudy Misesova kolegy, rodáka z Třešti, a později slavného harvardského profesora Josepha A. Schumpetera.

měř všichni autoři odsuzují principy *laissez faire* klasického liberalismu a hledají přinejlepším třetí cestu mezi kapitalismem a socialismem, píše Mises monografii *Liberalismus*³, osamoceně hájí principy svobody a ukazuje jejich aplikaci na široké spektrum společenských aktivit – ukazuje na nenávisť a nepřátelství, které pošlapání liberálních zásad vytváří mezi národy, odhaluje skrytý socialismus v dílech „liberálních“ myslitelů v čele s J. S. Millem a také ukazuje na nemožnost existence stabilní „třetí cesty“. V době, kdy autoři hlavních učebnic ekonomie koketují se socialismem a opěvují úspěchy plánování v Sovětském svazu⁴, píše jedno z nejucelenějších pojednání o ekonomii „v širších souvislostech“, které kdy spatřilo světlo světa – *Human Action*. V době, kdy metodologové věd svedlo „kouzlo“ pozitivismu, rozvíjí a dále upřesňuje apriorní zakotvení ekonomické vědy.⁵ Mises neplul s proudem – byl ryzí vědec usilující o poznání pravdy bez ohledu na módní podobu otevřeného, či skrytého socialismu a socialistické propagandy, jež ovládala jeho dobu.

Proti veškeré této šílené agitaci existuje jen jedna dostupná zbraň: rozum. Pouhý zdravý rozum stačí k tomu, aby zabránil člověku propadnout klamným představám a prázdným frázím. (str. 154)

³ Mises, Ludwig von: *Liberalismus*, Liberální institut, 1998.

⁴ Viz smutný příklad Paula Samuelsona, který v roce 1948 publikoval první vydání své základní učebnice ekonomie a později se přiznal, že byl pod velkým tlakem jak silných levicových, tak i konzervativních kruhů. „Mohli jsme dosáhnout úspěchu pouze tak, že budu eklektický a centristický,“ píše Samuelson. Co ale znamenalo být centristický v době, kdy světem zmítala vlna socialismu a etatismu? Proto padala vřelá slova o plánování a úspěších Sovětského svazu. Viz Samuelson, Paul: „Credo of a Lucky Textbook Autor“, *Journal of Economic Perspectives*, sv. 11, č. 2, jaro 1997, str. 159; a Skousen, Mark: „The Perseverance of Paul Samuelson's Economics“, *Journal of Economic Perspectives*, sv. 11, č. 2, jaro 1997; Rothbard, Murray: „Paul Samuelson's Economics“ v idem., *The Logic of Action II*, Edward Edgar, 1997.

⁵ Podrobné pojednání o základních pilířích Misesova učení a jeho přínosu lze najít v Hoppe, Hans-Hermann: „Ludwig von Mises a Liberalismus“, doslov ke knize Mises, Ludwig von: *Liberalismus*, Liberální institut, 1998.

Touto nadčasovou tezí Mises končí knihu, již právě držíte v ruce; knihu, která navzdory své útlosti a „populárnosti“ představuje jeho další primát. Knihu *Byrokracie* Mises vydává v roce 1944. Tato doba se vyznačuje tím, že poté, co ekonomové ve své většině zavrhli *laissez faire* a vyslovili se pro aktivní politiku státu,⁶ začali z jakéhosi důvodu *předpokládat*, že vláda bude konat dobro a zjedná nápravu všech nepříznivých jevů (zabrání hospodářským krizím, odstraní nezaměstnanost...) – bude se jednat, jak říkával Keynes, o „vládu ekonomické aristokracie“. Mises ale na rozdíl od těchto lidí *znal* ekonomii a věděl, že ekonomie je vědou o *lidském* jednání. Jeho *praxeologie*, která v sobě zahrnovala i ekonomii, nebyla pouze o dělnících či o kapitalistech, ani výlučně o lidech v nestátním sektoru. Předmětem jejího zkoumání byli *všichni* lidé, tedy včetně úředníků, politiků a ministrů. Mises proto nemusel, tak jako o mnoho let později činili ti lepší z *mainstreamových* ekonomů, doplňovat analýzu chování lidí na trhu o speciální pohled na jednání v politice. Analýza povahy politických vztahů byla logickou součástí Misesovy praxeologie – ekonomie. Ekonomie je zde, aby nám vysvětlila, zda jisté opatření povede k bohatství, či chudobě, aby ukázala, zda předkládaná politika bude mít následky, jež se od ní čekají. Pouze dobrý úmysl (je-li vůbec dobrý) nestačí. Ekonomické zákony platí stále bez ohledu na barvitost rétoriky, která dané opatření doprovází, a *předpokládat* konání dobra je neuvěřitelně naivní.

Ekonomie nám umožňuje zachovat si celistvý obrázek o vzájemných společenských souvislostech. Mises dobře věděl, že samotná byrokratizace s sebou nese jisté problémy (a přesto byrokratickou správu jistých oblastí – např. policie – považoval za nutnou). Uvědomoval si však také, že jakmile se byrokratizace dá-

⁶ Podstatu „nového“ přístupu skvěle vystihuje výroční přednáška prezidenta Americké ekonomické společnosti I. Fishera, jenž je pokládán za velikána „tržní“ ekonomie. Fisher chválí regulaci cen, vyzývá k socializaci průmyslu, zdanění dědictví, „demokraticí“ rozdělování bohatství. Zkrátka ekonomové se měli stát konečně „přáteli lidstva“. Viz Fisher, Irving: „Economists in Public Service: Annual Address of the President“, *The American Economic Review*, sv. 9, č. 1, březen 1919.

le rozšiřuje, stává se sama zdrojem své další expanze. Byrokrat totiž nemá nástroj, který by mu umožnil poznat, zda svou aktivitou bohatství tvoří, nebo jím plýtvá. Argument o nemožnosti racionální ekonomické kalkulace za socialismu zde ukazuje svou platnost v oblasti analýzy byrokracie. Jak poeticky vysvětluje Mises:

Podnikateli v kapitalistické společnosti vydává výrobní faktor prostřednictvím své ceny varování: Nedotýkej se mě, jsem vyčleněn pro uspokojení jiných, naléhavějších potřeb. Ale v socialismu jsou tyto výrobní faktory němé. (str. 61)

Jelikož byrokrat své služby neprodává, a neví proto nic o tom, zda vůbec prospívá ostatním lidem (zda jim nebere víc, než dává), je připraven o měřítko své užitečnosti ve vztahu k aktivitám ostatních lidí. Ztrácí tolik důležitou vazbu na zbytek společnosti. Je sám a neví – nemůže vědět, co má dělat, aby neškodil. Nemůže pracovat tak, aby neplýtvat. Chybí-li mu vazba na ostatní společenské procesy, soustřeďuje se na svůj malý výsek světa a nezajímá se o zbytek. Snaží se hledat problémy ve svém poli zájmu a těm se věnovat. Pakliže je řeší, řeší je izolovaně (a nikdy nemůže jinak). Jelikož neví a nestará se o to, jaké ztráty působí, když využívá zdroje z donucení odevzdané lidmi ve formě daní, neví nic o nákladech své činnosti. Problém v jeho očích vypadá následovně: *V odvětví X je potřeba zvýšit výdaje na službu Y. Je na mně, abych to zajistil. Řešení těchto problémů úředníky je univerzální – více peněz, které z rozpočtu utratí.*⁷ V této situaci

⁷ „...každá služba může být zlepšena pomocí zvýšení výdajů. Bez ohledu na možný skvělý stav nemocnic, podzemní dráhy či vodovodních služeb by manažer vždy dokázal tyto služby zdokonalit, jen kdyby měl k dispozici potřebné prostředky. V žádné oblasti lidských přání nemůže být dosaženo úplného uspokojení takovým způsobem, že by žádné další zlepšení již nebylo možné. Odborníci se zabývají zvýšením uspokojení potřeb pouze v jejich konkrétním druhu činnosti. S hranicemi růstu jim svěřeného podniku, které jsou dány omezením uspokojení jiných druhů potřeb, si nedělají a ani nemohou dělat hlavu. Nemí úkolem ředitele nemocnice vzdát se zlepšení městské nemocnice v případě, že toto zlepšení by zabránilo zdokonalení systému podzemní dráhy a naopak. Právě důkladný a poctivý manažer bude usilovat o zlepšení služby svého zařízení, jak jen to bude možné.“ (str. 92–93)

ale úředník nemůže konat dobro, i kdyby chtěl! Jak může *ekonom* něco takového předpokládat! Mises, na rozdíl od zaslepených obhájců státních zásahů, předpověděl, co v této situaci nastane.

Podrobné zkoumání takové politiky z hlediska ekonomické teorie musí nutně prokázat její bezvýslednost. Z tohoto důvodu je ekonomie byrokraty tabuizována. Naproti tomu vlády požadují takové specialisty, kteří své bádání omezí na úzkou sféru, aniž by se starali o další souvislosti té které politiky. Teoretik trhu práce se zabývá pouze bezprostředními výsledky politiky zaměstnanosti, teoretik v oblasti zemědělství zase jenom navýšením zemědělských cen. Oba dva sledují problematiku pouze ze zorného úhlu té zájmové skupiny, která bude z daných opatření bezprostředně těžit, a nedbají celkových společenských dopadů. Nejsou ekonomové, ale vykladači státních aktivit v rámci jednotlivého úseku státní správy.

Pod vlivem zásahů vlády do soukromého podnikání se jednotnost vládní politiky už dávno rozpadla do špatně sladěných částí. Pryč jsou dny, kdy bylo ještě možné o nějaké vládní politice hovořit. Ve většině zemí dnes každé ministerstvo sleduje jiné cíle a brání tak jiným ministerstvům v jejich snahách. Ministerstvo práce se domáhá vyšších mzdových sazeb a nižších životních nákladů. Ministerstvo zemědělství téže vlády však usiluje o vyšší ceny potravin a ministerstvo obchodu se pokouší ceny tuzemského zboží prostřednictvím cel zvednout. Některé úřady potírají monopoly, jiné úřady jsou posedlé tím, aby pomocí cel, patentů a jiných prostředků vytvořily podmínky, které jsou pro vznik monopolu potřebné. Každý úřad se přitom zaštiťuje názory expertů se specializací v daných oborech. (str. 115–116)

Jak snadné je říci: *Sem trh nepatří, tady je třeba uspokojovat důležité lidské potřeby. Ty zajistí stát!* Trh ale není zdivočelé zvíře, které ze všeho nejráději připravuje lidi o práci a plodí chudobu. Trh je pouhým označením pro mírumilovné dobrovolné aktivity lidí, kteří vzájemně směňují plody své práce, aby si spoluprací pomohli uspokojit více svých potřeb. Tato spolupráce dává vzniknout penězům a cenám, které sladují veškeré lidské aktivity takovým způsobem, že omezují plýtvání. Nevládne-li někde trh, pak tam nevládne dobrovolnost, ale donucení, a následkem toho neexistují ceny, a proto dochází k plýtvání a chaosu. Hospodářství se rozpadá na oblasti, kde nevládne trh – moderními příklady jsou zdravotnictví, školství, silnice atd., tedy oblasti, kam údajně trh nepatří. Misesův argument o nemožnosti kalkulace se zde vynořuje na povrch a čeká na vyřešení. Kdo chce obhajovat byrokratické řízení namísto trhu, musí se s ním vyrovnat.

Všem odborníkům, ať již podnikatelům či ostatním, je zcela jasné, že jsou závislí na přáních spotřebitelů. Každodenní zkušenost je učí, že v kapitalismu je jejich hlavní úlohou sloužit zákazníkům. Takoví specialisté, kteří základní společenské otázky opomíjejí, cítí takové „nevolnictví“ jako ponižování a chtějí být osvobozeni. Vzpourey vyvolané takovýmito prostoduchými experty jsou jednou z největších sil, které pohání všeobecnou byrokratizaci kupředu. (str. 120)

V zestátněných systémech se totiž problémy budou množit. Jak jsme řekli, dobrý úmysl nestačí, je potřeba, aby se v jednotlivých odvětvích neplýtvalo a aby existovala možnost porovnání naléhavosti potřeb v jiných odvětvích. To však bez cen není možné. Proto se bude dále plýtvat a problémy se budou řešit stále většími výdaji z veřejných rozpočtů. To se však postupně začne líbit podnikům, které se stanou součástí státního byrokratického systému, jelikož budou žít ze státních zakázek

v prostředí, kde neexistuje trh – tedy konkurence a tlak na zvyšování kvality a snižování nákladů. Samy tyto skupiny začnou požadovat další a další regulaci.

Charakteristickým rysem nynější politiky je trend k nahrazení svobodného podnikání vládní regulací. Vlivné politické strany a zájmové skupiny v rozsáhlé míře žádají státní regulaci všech ekonomických aktivit, úplné vládní plánování a zestátnění podnikání. Jejich cílem je plná vládní kontrola vzdělávání a socializace zdravotnictví. Neexistuje sféra lidské činnosti, kterou by nebyli připraveni podřídit autoritativní kontrole. V jejich očích je státní regulace všelékem na jakoukoli nemoc. (str. 36)

Tím státní, případně státem regulovaný sektor roste. Inherentní problém byrokracie začíná vytvářet podmínky k dalšímu zvýšení byrokratizace. Firmy začínají volat po státní regulaci a mnohdy také po vyšších daních, clech apod.

Daň z příjmu jim zabraňuje nahromadit více kapitálu, zatímco začátečníkovi brání nahromadit vůbec nějaký kapitál. Je tedy odsouzen k tomu, být vždy jen malým podnikatelem. Velké firmy jsou tak chráněny proti nebezpečí, které hrozí ze strany vynalézavých začátečníků. Nejsou ohrožovány konkurencí. (str. 46)

Tím se však podnikání dále dostává do područí byrokratického managementu. Finanční úřady začínají rozhodovat o tom, co jsou oprávněné náklady,⁸ podniky se začínají starat

---

⁸ „Je-li jednou přijat princip, že finanční úřady mají právo stanovit, zda jisté náklady, srážky či ztráty jsou oprávněné, či nikoli, omezí se tím též moc podnikatelů nakládat s ostatními nákladovými položkami. Pak se management, před tím, než se pustí do jakékoli změny, nezbytně bude muset ujistit, zda daňové úřady požadované výdaje schválí. Výběrčí daní se stanou lidmi, kteří budou mít hlavní slovo ve věcech výroby.“ (str. 100)

více o to, aby si zajistily přízeň státních úředníků, než o zá-
kazníka, a jmenují na nejvyšší posty osoby spřízněné s lidmi
u moci, kteří zase přinášejí svou špetku byrokratismu do
soukromých firem.⁹ Čím více lidí se do těchto vztahů zapo-
juje, tím silněji začíná ve společnosti převažovat byrokratic-
ké myšlení, a tím více sílí moc státu. A situace se zhoršuje.
Stále je tu totiž proces, pomocí něhož jsou voleni vládci
– dnes je jím demokracie.

Byrokrat není jenom zaměstnancem státu. Na
základě demokratické ústavy je současně voličem a ja-
ko takový součástí státu, tedy svého zaměstnavatele.
Nachází se ve zvláštní situaci: je jak zaměstnavatelem,
tak i zaměstnancem. A jeho finanční zájem jakožto za-
městnance převyšuje jeho zájem jakožto zaměstnava-
tele, neboť mnohem více peněz z veřejných zdrojů po-
bírání, než kolika sám na daních přispívá.

Tento zdvojený vztah se stává tím významnější,
čím více lidí se na výplatní listině státu nachází. By-
rokrat jako volič usiluje mnohem více o zvýšení pla-
tu než o udržení vyrovnaného státního rozpočtu. Je-
ho hlavní snahou je co možná nejvíce nafouknout
objemy výplat... Žádná zastupitelská demokracie ne-
může obstát, jestliže velká část voličů stojí na výplat-
ní listině státu. Jestliže se poslanci nepovažují více za
věrné zmocněnce daňových poplatníků, nýbrž za
představitelů příjemců platů, mezd, subvencí, pod-
por v nezaměstnanosti a jiných dobrodiní z daňové-
ho hrnce, pak je s demokracií amen. (str. 111–112)

⁹ „Tito lidé se ani trochu nestarali o prosperitu firem. Byli navyklí na byrokratický ma-
nagement a podle toho měnili styl fungování firem. Proč se trápit uváděním lepších
a levnějších produktů, můžeme-li se spolehnout na podporu ze strany vlády? Zajíma-
li se především o státní zakázky, účinnější celní ochranu a jiné výhody ze strany státu.
Za takováto privilegia platili příspěvky do rozpočtů politických stran, do fondů urče-
ných k šíření státní propagandy a dopomáhali ke jmenování lidí sdílících sympatie
s vládnoucími stranami do vysokých postů.“ (str. 101–102)

V co se nám přetvořil onen zbožštělý stát, který má napravit „selhání trhu“, „doladovat ekonomiku“...., jak to navrhují Misesovi kolegové – uznávání a oslavování profesori ekonomie? V co se proměnily jejich zářné zítřky, které jejich „ekonomická aristokracie“ měla zařídit? Mises svou logikou a srozumitelnou analýzou ukazuje, že se jednalo od samotného počátku o utopii, která si nezadá s utopií marxistickou. Intervencionismus a státní regulace nenastolí řád – stejně jako jej nemůže nastolit přímý socialismus. Nastolují pouze „plánovaný chaos“. Vidíme, že jsme se ocitli v systému, který sám dále degeneruje. Státní úředníci požadují další regulace, firmy při svém srůstání se státem volají po nových regulacích, voliči chtějí větší přerozdělování a usilují o zaměstnání ve státní správě, sociální dávky apod. Politici jejich požadavkům rádi vyhoví.¹⁰ Nade vším trůní „sektoroví experti“, kteří trousí rady o nutnosti „stabilizační“ politiky v zemědělství i průmyslu, o potřebě vyjmout zdravotnictví a výstavbu bytů z působnosti trhu, obhajují státní dotace při zakládání podniků a přesvědčují veřejnost o nutnosti boje monopolní centrální banky proti inflaci regulací úrokových měr a tištěním peněz. Vzdělávací systém, který vybavuje studenty poznatky o světě, v němž žijí, jim neukazuje alternativu. Je totiž také v rukou byrokratů – centrálně řízen a financován. Byrokraté dobře znají jeho význam. „Univerzity dláždily diktátorům cestu“ (str. 118), podotýká Mises.

Kruh se uzavřel. Společnost se zcela byrokratizuje. Motivace uvnitř tohoto systému jsou nastaveny tak, že obrat k lepšímu nelze očekávat. Od občanů přes firmy k demokratickému politickému systému – vše jen plodí další a další státní regulaci. Tak končí svět na doporučení profesorů ekonomie, kteří Misesa označovali za doktrináře. Smutná podívaná.

¹⁰ „Žádný kandidát na post v parlamentu, zemské nebo obecní radě nemohl podstoupit riziko postavit se proti touze zaměstnanců veřejného sektoru po zvyšování platů. Nejruznější politické strany se snažily vzájemně se předhánět ve velkorysosti.“ (str. 111)

MISES A TEORIE VEŘEJNÉ VOLBY

Ludwig von Mises tak daleko dříve než ostatní ukázal na plytkost a nebezpečí naivního technokratického pohledu ostatních ekonomů. Až několik let po jeho zásadních příspěvcích k ekonomické vědě se začala z ekonomického *mainstreamu* vydělovat tzv. teorie veřejné volby. Ta „překvapivě“ sdělila světu, že úředníci jsou lidé, a nikoli andělé, a při svých rozhodováních sledují vlastní zájmy. Že existují zájmové skupiny, které prosazují prostřednictvím státu své zájmy. V důsledku těchto tvrzení byla zařazena na okraj názorového spektra a označena za projev „extrémního liberalismu“. Ten, kdo četl Misesovy knihy a knihy ostatních rakouských ekonomů, se musel jen usmívat nad „objevností“ tohoto poznatku a „radikálností“ učení teorie veřejné volby. Teorie veřejné volby ale bohužel přes svůj pozitivní přínos k popularizaci poznatku, že vláda je omylná, nese velký podíl na zamlžení některých konceptů a vystavení mylných a zavádějících paralel mezi státem a trhem. Misesův jedinečný přístup k jednotlivým státním aktivitám skrze argument nemožnosti kalkulovat byl přetvořen teorií veřejné volby do argumentu „vládního selhání“. To je následně stavěno do protikladu k nesmyslnému pojmu „tržní selhání“, jež užívá ekonomie hlavního proudu, a obě tato „selhání“ jsou poté poměřována, aby „ekonom“ mohl rozhodnout, zda v konkrétní situaci je „lepší“ trh, nebo státní regulace. Principiální rozpor mezi trhem (tj. dobrovolností) a státní regulací (tj. donucením) je navíc zamlžen novátorskou terminologií teoretiků veřejné volby, kdy hovoří o „ekonomickém trhu“ a „politickém trhu“. Násilný vznik moderního státu byl nahrazen neudržitelným a ahistorickým konceptem společenské smlouvy; samotný stát, který v důsledku svých mocenských nástrojů získává zdroje konfiskací majetku (zdaněním), označila teorie veřejné volby za firmu; snahu dostat se do privilego-

vaných mocenských pozic označila za produktivní aktivitu,¹¹ jež je obyčejnou součástí (politického) trhu.

Ve světle těchto „novátorských“ myšlenek jsou ostatní analýzy zájmových skupin, hlasování, veřejných financí, které do velkých detailů teoretici veřejné volby rozpracovali, pouhými nevýznamnými technikáliemi. Důležité již bylo vyřčeno: *stát je firma, politika je trh*. Co si může státní úředník a jakýkoli etatista, který se snaží obhájit své místo ve státní mašinerii, více přát. „Radikální liberální ekonomové“ vše řekli za něj. Jakoukoli pravomoc, kterou se mu podaří jakýmkoli způsobem uchvátit (začne regulovat nájemné, znárodní banku, zmonopolizuje měnu, zvýší daně atd.), lze označit za „produkt trhu“, tj. to, co si lidé přáli. Vždyť přece daný znárodňovací dekret odhlasovali demokraticky poslanci v parlamentu, tj. jednalo se o výsledek vzniklý na *politickém trhu*, což znamená, že šlo o svobodnou vůli lidí. Jestliže je totiž *všechno* trh („ekonomický“ nebo „politický“), pak i *jakékoli* opatření je produktem trhu. *Jakoukoli* existující situaci je možné označit za to, co si *lidé* přáli!¹² Jinými slovy, každý úředník je přesně na tom místě,

¹¹ „Jak trh, tak i stát představují způsoby, jejichž prostřednictvím je umožněna a organizována spolupráce. Lidé spolupracují prostřednictvím směny zboží a služeb na organizovaných trzích a tato spolupráce je pro všechny vzájemně prospěšná. Jednotlivec vstupuje do směnného vztahu a tím, že poskytuje zboží či službu, ze které má jedinec na druhé straně tohoto smluvního vztahu přímý prospěch, sleduje svůj vlastní zájem. ...Při politickém či kolektivním jednání dochází v podstatě k témuž. Dva či více jedinců zjišťují, že je pro ně vzájemně výhodné spojit své síly za jistým společným účelem. Doslova si „vyměňují“ vstupy při zajišťování společně sdíleného výstupu.“ Buchanan, James M. a Tullock, Gordon: *The Calculus of Consent*, University of Michigan Press, 1962, str. 19.

¹² James Buchanan tak například píše, že instituce statu quo vždy zosobňují existující implicitní společenskou smlouvu, a to „...i tehdy, když původní smlouva nebyla nikdy uskutečněna, i když současní členové komunity necítí žádnou morální či etickou povinnost dodržovat její podmínky, které jsou určeny statem quo, a... i když taková smlouva... byla mnohokrát porušena. *Status quo* je výsledkem smlouvy, která existuje. Bez ohledu na její minulost s ní musí být nakládáno, jako kdyby vznikla jako výsledek smluvního vztahu.“ Buchanan, James: *The Limits of Liberty: Between Anarchy and Leviathan*, University of Chicago Press, 1975, str. 84–85.

kde si ho lidé *svobodně* přáli mít, každý neplatič daní je z rozhodnutí *svobodných* lidí ve vězení, každý cizinec, který nezískal pracovní povolení, je nezískal, neboť si to lidé přáli; každá daň, každý zákaz prodeje určitého výrobku, každé clo, povinná vojenská služba, každé vyvlastnění ve „veřejném zájmu“ stejně jako euro a Evropská unie jsou produktem svobodné vůle lidí – výsledkem hladkého fungování trhu.

Který byrokrat a politik by poté s radostí neudělil teoretikovi veřejné volby Nobelovu cenu?! Vždyť najednou zjistil, že on, odvěký odpůrce „klasického“ trhu, je rázem – v novém pojetí – jeho zastánce. Kdo by poté s maximální rozkoší neprohlásil v reakci na výtku ohledně fungování svého úřadu: „Vždyť i ti extrémní liberální ekonomové chápou, že stát je trh a lidé můj úřad a všechny regulace, které vymýšlí, prostě chtějí.“

CO S TÍM?

Každý polovzdělanec může použít bič a přinutit ostatní lidi k poslušnosti. Ale sloužit veřejnosti vyžaduje inteligenci a pečlivost. Jen několika lidem se podaří vyrábět boty lépe a levněji než jejich konkurentům. Cílem neefektivního odborníka bude vždy domáhat se nadřazeného postavení byrokracie. Je mu úplně jasné, že v tržním hospodářství nemůže uspět. Pro něj je všeobjímající byrokracie útočištěm. Obdařen úřednickou mocí bude za pomoci policie prosazovat svá nařízení. (str. 122)

Diktátorský expert na výživu chce své spoluobčany krmit v souladu se svými vlastními představami o zdravé výživě. Chce s lidmi zacházet jako krmič dobytka s kravami. Nevšimá si, že jídlo není cíl, ale prostředek k dosažení jiných cílů. Sedlák nekrmí své krávy, aby byly šťastnější, ale kvůli dosažení cíle, ke

kterému dobře vykrmené krávy slouží. Jsou různé metody, jak krmit dobytek. Kterou zvolí, záleží na tom, jestli chce získat co nejvíce mléka, masa nebo něčeho jiného. Každý diktátor plánuje chovat své spoluobčany, krmit je a drezírovat jako sedlák svůj dobytek. Jeho cíl není učinit národ šťastným, ale uvést lidi do takového stavu, který udělá šťastným jeho, diktátora. Chce národ ovládat, postavit jej na úroveň dobytka. (str. 121)

Odstranění všudypřítomného byrokratismu není jednoduché. Nedostaví se totiž samo. Svým vlastním fungováním si vytváří nový prostor pro své účinkování. Poukazování na nedostatky byrokratického systému a na „selhání vlády“, tak jak to činí teorie veřejné volby, není cestou. Mises vysvětluje:

To, co se nazývá nedostatky a chybami administrativy, jsou její nezbytné vlastnosti. Úřad není ziskovým podnikem, nemůže používat žádných ekonomických kalkulací. Musí řešit takové problémy, které jsou podnikovému vedení neznámé. (str. 79)

Vláda nutně selhává, tápe a plýtvá. Proto je třeba vyhnat státní úředníky z oblastí, kde nemají co dělat. K tomu je ale nutné, aby si lidé uvědomili, že je jejich byrokratičtí správcové „drezírují jako sedlák svůj dobytek“. Musí poznat, navzdory přesvědčení mnoha lidí a univerzitních profesorů, že svěřením některých problémů do „péče“ státu není cestou k jejich vyřešení. Mises nám přesvědčivě ukazuje, že i kdybychom ponechali stranou skutečnost, že státní úředníci nemohou konat dobro kvůli problému kalkulace, lidé si vůbec „nepřipouští možnost, že všemohoucí stát jejich utopie by mohl usilovat o takové cíle, které oni sami odmítají“ (str. 138).

Stát, který zasahuje do takového množství lidských aktivit, jako je tomu dnes, plodí spoustu problémů, které lidé pocítují, ale jejichž příčinu nejsou schopni identifikovat.

Nezaměstnanost velké části těch, kteří chtějí pracovat, se prodlužuje rok od roku; monopoly, ekonomické krize, všeobecná omezení produktivního ekonomického úsilí, ekonomický nacionalismus a války jsou nevyhnutelnými důsledky vládních intervencí, které hlásají obhájci třetí cesty. Všechna tato zla, za která socialisté obviňují kapitalismus, jsou právě produktem této nešťastné, údajné „pokrokářské“ politiky. Katastrofy, které jsou vodou na mlýn radikálních socialistů, jsou výsledkem myšlenek lidí, kteří říkají: „Nejsem proti kapitalismu, ale.“ Tito lidé ve skutečnosti udávají krok socializaci a důkladné byrokratizaci. Jejich neznalost plodí katastrofy. (str. 149)

Objevit skutečné příčiny hospodářských problémů může objevit jen obecná ekonomická věda, jež nebude naivní, vumělkovaná, odtržená od skutečnosti našeho světa. Tou byla a zůstává Misesova praxeologie. Proto je třeba šířit ekonomické vzdělávání. Ve věku demokracie je však k uskutečnění změny potřeba, aby si skutečné příčiny problémů a následky byrokratizace společnosti osvojily nejen elity, ale také masy. K tomu je nutné, aby teoretické poznatky mohly být ilustrovány na příkladech z každodenního života. Aby to však bylo možné, musí se lidé zbavit své představy o zbožštělém státu a myšlenky, že panovník je dobrý, jen má špatné rádce, tj. musí se setkávat s nejvyššími byrokraty při svých každodenních záležitostech. Byrokraté nesmí být příliš daleko, tj. byrokratická správa nesmí být centralizovaná. Obyčejný člověk musí mít možnost zblízka vidět a porovnávat. „Pro systé-

vládní regulace podnikání je přirozené, že směřuje ke konečné centralizaci“ (str. 38), varuje Mises. Čím centralizovanější vláda, tím méně lidé pochopí důsledky regulací. Vše jim bude připadat příliš složité a vzdálené. Teoretické poznatky bude složité podpořit srozumitelnými příklady. Odstranění byrokracie bude proto komplikovanější než kdy předtím.

Před ekonomy a všemi, kdo si uvědomují rizika byrokratizace, stojí dva úkoly: (1) pomocí ekonomického vzdělávání rozkrývat logiku komplexních ekonomických jevů a ukazovat lidem, jaké jsou skutečné důsledky vládních aktivit;¹³ a (2) stavět se všemi prostředky proti politické centralizaci (tj. dnes např. proti projektu Evropské unie), která zatemňuje skutečné dopady státních intervencí, znemožňuje srovnání a vzdaluje úředníky od míst a lidí, na něž jejich rozhodnutí dopadají.

Věřím, že Misesova *Byrokracie* pomůže oživit kritického ducha, který se vytrácí pod vlivem milionů korun věnovaných na státní propagandu byrokracie, jež je v poslední době rozšířena o propagandu Evropské unie. Jak nám sám Mises praví, „vytrácení kritického ducha představuje vážnou hrozbu pro zachování naší civilizace. Kdekdo pak může tahat lidi za nos.“ Kvalitní kniha, což Misesova *Byrokracie* dokládá, nám má oproti jiným „moderním“ knihám tolik co říci i po více než padesáti letech po svém sepsání, přestože je z oblasti dynamicky se vyvíjejících společenských věd. Mises věděl, že ekonomické zákony jsou nadčasové – neustále platné. Moderní počítače a ekonometrické modely na nich nic nezmění. Jen evropští zastanci socialismu za padesát let změnili jména a praktiky. Již se svým socialismem tolik nehonosí, ale schovávají se za jiné nálepky. Chtějí stále totéž. A stejně se bojí pravdy, jako jejich odvážnější soukmenovci, kteří

¹³ Viz Misesův článek „Cíle ekonomického vzdělávání“, který je uveřejněn v dodatku této knihy.

se ke svému socialismu hlásili otevřeně. Mises nám ukazuje, jak je rozpoznat, a vysvětluje, k čemu jejich myšlenky vedou.

Snad nám Misesova klasika přinese do současnosti alespoň špetku starých dobrých časů.

„Tyto staré časy ale nebyly tak dobré, jak by se mohlo zdát našim současníkům. To, co bylo dobré, byla důvěra v postupující pokrok zabudovaný v systému svobodné tržní ekonomiky. Lidé tehdy nevěřili v božskou povahu státu. V tom byla jejich sláva.“ (str. 147)

listopad 2002

LITERATURA:

- Buchanan, James M. a Tullock, Gordon: *The Calculus of Consent*, University of Michigan Press, 1962
- Buchanan, James: *The Limits of Liberty: Between Anarchy and Leviathan*, University of Chicago Press, 1975
- Fischer, Irving: „Economists in Public Service: Annual Address of the President“, *The American Economic Review*, sv. 9, č. 1, březen 1919
- Hoppe, Hans-Hermann: „Ludwig von Mises a Liberalismus“, doslov ke knize Mises, Ludwig von: *Liberalismus*, Liberální institut, 1998
- Mises, Ludwig von: *Liberalismus*, Liberální institut, 1998
- Mises, Ludwig von: *Byrokracie*, Liberální institut, 2002
- Mises, Ludwig von: „Cíle ekonomického vzdělávání“ v *idem. Byrokracie*
- Mises, Ludwig von: „Ekonomická svoboda a intervencionismus“ v *idem. Byrokracie*
- Mises, Margit von: *My Years with Ludwig von Mises*, Libertarian Press, 1984
- Mises, Ludwig: *Economic Calculation In The Socialist Commonwealth*, Mises Institute, 1990 [1920]
- Samuelson, Paul: „Credo of a Lucky Textbook Autor“, *Journal of Economic Perspectives*, sv. 11, č. 2, jaro 1997
- Skousen, Mark: „The Perseverance of Paul Samuelson's Economics“, *Journal of Economic Perspectives*, sv. 11, č. 2, jaro 1997
- Rothbard, Murray: *Ludwig von Mises: Scholar, Creator, Hero*, Ludwig von Mises Institute, 1988

PŘEDMLUVA K VYDÁNÍ Z ROKU 1962

Lze nalézt dva způsoby organizace lidských aktivit ve společnosti, tj. dva způsoby mírové mezilidské spolupráce. Jedním je byrokratické řízení (byrokratický management) a druhým je řízení vedené za účelem dosažení zisku (ziskový management).

Je všeobecně známo, že v dnešní době je ziskový management velmi nepopulární. Lidé se usilovně snaží nahradit přednostní postavení spotřebitelů, kteří jsou těmi, kdo rozhodují, co se bude v tržní ekonomice vyrábět, za všezahrnující plánování centrálního úřadu (tj. za socialismus). Zároveň si ale titíž lidé velmi stěžují na nedostatky byrokratického řízení. Nevidí, že když volají po potlačení podnikání vedeného úsilím o dosažení zisku, sami ve skutečnosti požadují další a další byrokracii a v konečném důsledku usilují o úplnou byrokratizaci všech sfér lidského života.

Existují oblasti lidského života, kde se nelze spoléhat na ziskové motivace a kde musí být využito byrokratického managementu. Policejní oddělení nemůže fungovat a používat metody řízení, které jsou typické pro běžné podnikání za účelem zisku. Například pekárna slouží omezenému počtu lidí (svým zákazníkům), kterým prodává své jednotlivě výrobky. A právě důvěra těchto zákazníků dodává jejich podnikání společenskou legitimitu (ziskovost). Policejní oddělení ale své „výrobky“ nemůže prodávat. Jejich přínos, bez ohledu na to jak je hodnotný a možná i nezbytný, ale na trhu žádnou cenu nemá, a proto jej nelze srovná-

vat s celkovými náklady, které na jejich dosažení byly vynaloženy.

Tento text byrokracii neodsuzuje ani neobviňuje. Pouze se snaží vysvětlit, co byrokratický management znamená a v čem se od ziskového managementu liší. Dále se v knize lze dočíst o tom, ve kterých oblastech je byrokratický management jediným možným způsobem organizace lidských aktivit. Nakonec se pokouší vysvětlit důsledky, ke kterým nutně vedou současné pokusy vlád a politických stran nahradit soukromé podnikání státní regulací a k čemu tyto aktivity povedou v budoucnosti.

Pochopení těchto problémů nám poskytne základ pro kvalifikované posouzení dvou zmíněných systémů ekonomické organizace ve společnosti – tržní ekonomiky a socialismu. Pomůže nám také odhalit význam Leninova programu „zorganizovat *celé* národní hospodářství jako poštovní systém“, učinit z celé společnosti „jeden úřad a jednu továrnu“ a přeměnit *všechny* občany „na placené zaměstnance státu“.¹

Tato kniha byla sepsána a poprvé publikována v roce 1944. Proto také odkazuje na okolnosti a osobnosti té doby. Další vývoj se v jistých ohledech změnil a některé z osobností roku 1944 již ztratily svou aureolu. Podstata politických problémů, o kterých jsme hovořili, se však nezměnila. Mohutný dějinný konflikt mezi individualismem a kolektivismem rozděluje lidstvo do dvou nepřátelských táborů stejně jako před osmnácti lety. Proto i zkoumání rozdílů mezi byrokratickým řízením a svobodným podnikáním na trhu je stále naprosto klíčové.

New York City
leden 1962

¹ Srovnej s Lenin, V. I.: *State and Revolution*, International Publishers, 1932, str. 44, 83 a 84 [1917].

PŘEDMLUVA K VYDÁNÍ Z ROKU 1944

Hlavním problémem současných společenských a politických konfliktů je to, zda by se člověk měl či neměl vzdát svobody, soukromé iniciativy a individuální odpovědnosti a podřídit se poručnictví gigantického aparátu útlaku a donucení, který je představován socialistickým státem. Měly by být individualismus a demokracie nahrazeny autoritativním totalitarismem? Měl by se z občanů stát pouhý *předmět*, který bude podřízen všezahrnující armádě nuceně pracujících, již jsou povinni bezvýhradně poslouchat příkazy svých nadřízených? Měl by být člověk připraven o nejcennější privilegium, které má, jež mu umožňuje volit prostředky a cíle při cestě vlastním životem?

Dnes jsme svědky vítězného tažení socialistických myšlenek. Před půl stoletím pronesl přední britský politik sir William Harcourt: „Dnes jsme již všichni socialisty“² V té době byl ale tento výrok, alespoň co se týče Velké Británie, poněkud předčasný. Ovšem dnes to v této zemi, jež byla svého času kolébkou moderního pojetí svobody, platí téměř dokonale. O kontinentální Evropě platí samozřejmě totéž. Spojené státy stále ještě stojí na křižovatce. Rozhodnutí, které svobodně učiní Američané, určí, jakým směrem se vydá celé lidstvo.

Problémy, jež s sebou nese rozpor mezi socialismem a kapitalismem, lze analyzovat z řady úhlů. V současnosti se

² Srovnej s Trevelyan, G. V.: *A Shortened History of England*, Londýn, 1942, str. 510.

zdá, že nejvhodnějším způsobem, jak k této úloze přistoupit, bude zkoumat rozrůstání byrokratických institucí. Analýza byrokratismu totiž nabízí skvělou příležitost uvědomit si základní problémy tohoto rozporu.

Přestože vývoj byrokratismu byl v posledních letech velmi rychlý, nejsou jím Spojené státy v porovnání s ostatním světem stále příliš postiženy. Lze v nich nalézt pouze několik málo rysů byrokratického řízení. Pojednání o byrokratismu v této zemi by proto nebylo úplné, kdyby se nezabývalo některými aspekty a následky tohoto vývoje, jež lze zatím pozorovat pouze v zemích, kde se byrokratismus rozvíjí po delší dobu. Zkušenosti z klasických byrokratických zemí, jako je Francie, Německo nebo Rusko, nám pomohou mnohé věci osvětlit.

Příležitostné odvolání se na situaci v Evropě ale nemá za cíl zamlžit základní rozdíl, který, co se týče byrokratizace, mezi politickou a sociální mentalitou ve Spojených státech a v kontinentální Evropě existuje. Americkému myšlení byla a je cizí myšlenka tzv. *Obrigkeit* (vrchnosti), tedy existence vládnoucí moci, jež není odvozena od přání lidí. Je dokonce značně obtížné vysvětlit člověku, jehož zdrojem politického vzdělání jsou texty Miltona a Peineho, Prohlášení nezávislosti, Ústava a Gettysburské prohlášení, co zahrnuje německý termín *Obrigkeit* a co je to *Obrigkeit-Staat*. Snad nám následující dva citáty pomohou tyto koncepty objasnit.

15. ledna 1838 prohlásil v odpovědi na petici občanů jednoho pruského města pruský ministr vnitra G. A. R. von Rochow: „Člověku nenáleží používat svého nedostatečného intelektu k posuzování činů státníka a osobovat si ve své povýšené nestoudnosti právo na hodnocení jejich spravedlnosti.“ Toto prohlášení bylo učiněno v době, kdy německý liberalismus zpochybňoval absolutismus a veřejné mínění neslo velmi nelibě tuto ukázkou byrokratické namyšlenosti.

O půlstoletí později byl německý liberalismus zcela mrtev a nahrazen etatistickým systémem vládního zasahování do

podnikání a agresivním nacionalismem, císařovou *Socialpolitik*. Nikdo nic nenamítal, když rektor Imperiální univerzity ve Štrasburku v poklidu označil německý systém vlády takto: „Naši úředníci nikdy nedopustí, aby jim někdo vyrval z rukou moc, a obzvláště ne nějaká většina v parlamentu, neboť s nimi si umíme skvěle poradit. Žádné nařízení není tak bez problémů strpěno a přijato tak vřele jako nařízení přicházející od úctyhodných a vzdělaných státních úředníků. Německý stát je státem, kde vládne úřednictvo – doufejme, že to tak zůstane.“³

Něco takového by žádný Američan nikdy nevyslovil. Zde by takový výrok zaznít nemohl.

---

³ Georg Friedrich Knapp ve svém prezidentském projevu předneseném 1. května 1891. Tento projev byl mnohokrát otištěn na řadě míst. Uvedenou citaci lze nalézt na str. 86 *Die Landerbeiter in Knechtschaft und Freiheit* ve vydání z roku 1909.

ÚVOD

1. HANLIVÝ VÝZNAM POJMU BYROKRACIE

Pojmy *byrokrat*, *byrokratický* a *byrokracie* jsou jednoznačně nadávkami. Nikdo nenazve sám sebe byrokratem nebo nepoužije pro svoje metody řízení a správy přívlastek byrokratické. Tato slova jsou vždy spojena s hanlivým významem. Pokaždé znamenají opovržlivou kritiku osob, institucí nebo postupů. Nikdo nepochybuje, že byrokracie je veskrze špatná, a v dokonalém světě by proto neměla existovat.

Urážlivý smysl těchto pojmů se neobjevuje jen v Americe a dalších demokratických státech. Jde o univerzální jev. Dokonce i v Prusku, které je prototypem autoritářské vlády, nikdo nechtěl být nazýván byrokratem. Vrchní vládní rada (*Wirklicher geheimer Ober-Regierungsrat*) pruského krále byl hrdý na svoji ctihodnost a na moc, kterou disponoval. Jeho sebevědomí podporovala vážnost, kterou vzbuzoval u podřízených a veřejnosti. Byl naplněn ideou své důležitosti a neomylnosti. Ale považoval by za nestydatou urážku, jestliže by někdo měl tu drzost nazvat ho byrokratem. On sám o sobě neuvážoval jako o byrokratovi, ale jako o služebníkově občanům, zmocněnci jeho Veličenstva, státním funkcionáři neochvějně sloužícím dnem i nocí pro blaho národa.

Je pozoruhodné, že ti „pokrokáři“, kterým kritici byrokracie dávají za vinu její rozšíření, se neodvažují byrokratický systém hájit. Na druhou stranu se při zavrlování by-

rokracie spojují s těmi, kterými jinak opovrhují jakožto „zpátečníky“. Tvrdí totiž, že tyto byrokratické metody jsou zcela nepodstatné pro ideál, o jehož dosažení usilují. Říkájí, že byrokracie je jen nepřilíš vhodný způsob, který kapitalistický systém používá k vyrovnání se s existencí trendu k jeho vlastnímu vymizení. Neodvratným konečným triumfem socialismu nebude pouze odstranění kapitalismu, ale také odstranění byrokracie. Ve světě světlých zítřků, v ráji prostoupeném všezasahujícím plánováním, již nebudou žádní byrokraté. Nejdůležitější bude obyčejný člověk. Lidé budou sami dohlížet na všechny své záležitosti. Pouze úzkoprsí maloměšťáci mohou propadnout omylu, že byrokracie je ukázkou toho, co má pro lidstvo připraven socialismus.

Vypadá to tedy, že každý souhlasí s tím, že byrokracie je zlo. Ale stejně tak platí, že se dosud nikdo nepokusil použítím jednoznačného pojmosloví stanovit to, co byrokracie skutečně představuje. Slovo byrokracie je všeobecně užíváno velmi neurčitě. Mnoho lidí by uvedlo do rozpaků, kdyby se jich někdo zeptal na přesnou definici a vysvětlení. Jak tedy mohou odsuzovat byrokracii a byrokraty, když ani nevědí, co tento pojem znamená?

2. OBŽALOVA BYROKRATISMU Z POHLEDU AMERICKÉHO OBČANA

Američan, kterého požádáte, aby specifikoval své výhrady vůči zlu postupující byrokratizace, odpoví nejspíše něco jako:

„Náš tradiční americký systém byl založen na oddělenosti zákonodárné, výkonné a soudní moci a na spravedlivém rozdělení soudních pravomocí mezi unii a jednotlivé státy. Zákonodárci, nejvlivnější představitelé výkonné moci a většina soudců byli vybíráni prostřednictvím voleb. Lidé, voliči, tedy hráli hlavní úlohu. Kromě toho, žádné z těchto tří ramen státu nemělo právo zasahovat do soukromých záleži-

tostí občanů. Občan dbající zákonů byl svobodným člověkem.

Nyní se již ale několik let, a zvláště od dob *New Dealu*, vlivné instituce chystají nahradit tento původní a ověřený demokratický systém diktátorskými pravidly nezodpovědné a arbitrární byrokracie. Byrokrat není do úřadu zvolen voliči, ale jmenován jiným byrokratem. Osobuje si tak množství zákonodárné moci. Vládní komise a úřady vydávají nařízení a regulace, čímž přebírají řízení a usměrňování všech stránek života občanů. Nejen že regulují věci, které byly až do dneška ponechány úsudku jednotlivce, ale nevyhýbají se ani nařizování toho, co je ve skutečnosti řádně přijatými zákony zakázáno. Prostřednictvím této kvazilegislativy si úřady přisvojují moc rozhodovat o mnoha důležitých otázkách podle svého vlastního mínění o tom kterém případě, což je naprostá svévole. Rozhodnutí a nařízení úřadů jsou vynučovány federálními úředníky. Údajné justiční přezkoumání je ve skutečnosti pouhou iluzí. Každý den byrokraté uchvacují více moci; velmi brzy budou spravovat celou zemi.

Nemůže být pochyb o tom, že tento byrokratický systém je v podstatě neliberální, nedemokratický a neamerický, že je v rozporu s duchem a zněním Ústavy a že se jedná o kopie Stalinových a Hitlerových totalitních metod. Je naplněný fanatickým nepřátelstvím vůči svobodnému podnikání a soukromému majetku. Ochromuje podnikání a snižuje produktivitu práce. Marnotratnými výdaji mrhá národním bohatstvím. Je neefektivní a představuje plýtvání. Ačkoliv se tváří, že plánuje, nemá žádný závazný plán ani žádný cíl. Postrádá ucelenost a konzistenci, různé úřady a agentury svou činností usilují o protichůdné cíle. Výsledkem je rozdrobení celého společenského fungování výroby a rozdělování a v konečném důsledku chudoba a rozvrat.“

Tato silná obžaloba byrokracie v podstatě odpovídá, i přes dosti emotivní vylíčení, současnému trendu v americké vládě. Zapomíná však na to podstatné. Činí totiž byrokracii

a byrokraty zodpovědnými za vývoj, jehož příčiny musejí být hledány někde jinde. Byrokracie je pouze důsledkem a příznakem skutečností a změn, jejichž kořeny nalezneme mnohem hlouběji.

Charakteristickým rysem nynější politiky je trend k nahrazení svobodného podnikání vládní kontrolou. Vlivné politické strany a zájmové skupiny v rozsáhlé míře žádají státní regulaci všech ekonomických aktivit, úplné vládní plánování a zestátnění podnikání. Jejich cílem je plná vládní kontrola vzdělávání a socializace zdravotnictví. Neexistuje sféra lidské činnosti, kterou by nebyly připraveny podřídit autoritativní kontrole. V jejich očích je státní regulace všelékem na jakoukoli nemoc.

Tito nadšení obhájci všemocné vlády jsou velmi mírní v hodnocení své vlastní role, kterou ve vývoji směrem k totalitě hrají. Tvrdí, že trend socialismu je neodvratný. Je to nezbytná a nevyhnutelná tendence historického vývoje. Spolu s Karlem Marxem hájí názor, že socialismus jistě přijde jako „neúprosný přírodní zákon“. Soukromé vlastnictví výrobních prostředků, svobodné podnikání, kapitalismus a tržní hospodářství jsou odsouzeny k záhubě. „Vlna budoucnosti“ nese člověka směrem k pozemskému ráji plnému vládní kontroly. Zastánci totalitarismu nazývají sami sebe „pokrokáři“ právě proto, že dělají, jako by pochopili poselství této předzvěsti. A zesměšňují a znevažují jako „zpátečníky“ všechny ty, kteří se snaží vzepřít působení sil, jež – jak říkají – žádné lidské úsilí nedokáže zastavit.

Díky této „pokrokové“ politice vyrůstají nové úřady a vládní agentury jako houby po dešti. Byrokraté se množí a starostlivě, krůček za krůčkem, omezují svobodu jednotlivých občanů. Mnozí občané, zejména ti, kterými „pokrokáři“ pohrdají jako „zpátečníky“, cítí odpor k takovým zásahům do svých záležitostí a vyčítají byrokratům nekvalifikovanost a rozhazovačnost. Ale těchto odpůrců byla dosud pouze menšina. Důkazem toho je, že neuspěli v minu-

lých volbách. „Pokrokaři“, neoblomní nepřátelé svobodného podnikání a osobní iniciativy a fanatičtí zastánci totalitní vládní kontroly podnikání, je přehlasovali.

Je skutečností, že politiku *New Dealu* voliči podpořili. Ani zde není žádných pochyb, že tato politika by byla zcela opuštěna, kdyby přišla o jejich přízeň. Spojené státy americké jsou stále demokratické. Ústava je stále nedotčená. Volby jsou stále svobodné. Voliči neodevzdávají své hlasovací lístky pod nátlakem. Proto není správné tvrdit, že byrokratický systém vítězí pomocí neústavních a nedemokratických metod. Právníci mají možná pravdu, když pochybují o zákonitosti některých druhořadých bodů. Ale jako celek byl *New Deal* Kongresem podpořen. Kongres vytvořil zákony a vyčlenil peníze.

Amerika samozřejmě čelí jevu, který tvůrci Ústavy nepředvídali a nemohli předvídat: dobrovolné zřeknutí se Kongresu svých práv. Kongres v mnoha případech předal úkoly legislativy vládním agenturám a úřadům a uvolnil svoji rozpočtovou kontrolu, a umožnil tak rozsáhlé přiděly na výdaje, o kterých poté do detailů rozhodovala vláda. Právo Kongresu dočasně delegovat některou z jeho pravomocí na jiný orgán je nepopíratelné. V případě *National Recovery Administration* to Nejvyšší soud prohlásil za protiústavní. Ale delegování pravomocí prováděné obezřetnější cestou je běžné. Při jakékoli míře delegování však *takto* jednající Kongres až dosud nejednal v rozporu s deklarovanou vůlí většiny suverénních lidí.

Na druhé straně si musíme uvědomit, že delegování pravomoci je hlavním nástrojem moderní diktatury. Vždyť na základě delegování moci se stalo, že Hitler a jeho ministerská rada vládou Německu. Je to právě delegováním moci, že britská levice chce ustavit svoji diktaturu a přetvořit Velkou Británii v socialistické společenství. Je zřejmé, že delegace moci může být užita jako kvaziústavní maska diktatury. To ale rozhodně není současný případ Spojených států.

Kongres má nepochybně stále zákonná práva a ve skutečnosti může všechna jím delegovaná práva převzít zpět. Voliči mají stále právo a moc dosadit zpět senátory a zástupce, kteří se zásadně staví proti jakémukoliv předávání moci mimo Kongres. Ve Spojených státech amerických tedy byrokracie vychází z ústavních základů.

Není správné považovat za protiústavní ani pokročilé soustředění jurisdikční pravomoci v rukách centrální vlády a z toho vyplývající snížení důležitosti jednotlivých států. Washington si otevřeně nepřisvojuje žádné pravomoci. Rovnováha v rozdělování moci mezi federální vládu a jednotlivé státy, tak jak je zakotvena v Ústavě, byla však vážně narušena, protože nové pravomoce získala z velké části Unie, a ne jednotlivé státy. Nejedná se o následek hrozivých intrik části tajemných washingtonských klik, prahoucích po potlačení států a utužení centralizace, ale o důsledek toho, že Spojené státy jsou hospodářský celek s jednotným měnovým a úvěrovým systémem a s volným pohybem zboží, kapitálu a pracovní síly mezi jednotlivými státy. V takovéto zemi musí být regulace podnikání centralizována. Bylo by nemožné nechat ji na jednotlivých státech. Pokud by měl každý ze států volnost v regulaci podnikání podle vlastních záměrů, jednota domácího trhu by se rozpadla. Regulace podnikání ze strany jednotlivých států by byla uskutečnitelná, jedině pokud by byl každý stát schopen oddělit své území od zbytku národa pomocí obchodních a migračních bariér a pokud by také měl autonomní monetární a úvěrovou politiku. Stejně tak, jako nikdo vážně nenavrhuje rozpad hospodářské jednoty národa, je také potřeba pověřit regulací podnikání Unii. Pro systém vládní regulace podnikání je přirozené, že směřuje ke konečné centralizaci. Autonomie států, tak jak je garantována Ústavou, je uskutečnitelná pouze v systému svobodného podnikání. Při hlasování pro vládní regulaci podnikání voliči nepřímou, byť nevědomky, hlasují pro větší centralizaci.

Ti, kteří byrokracii kritizují, dělají chybu, když zaměřují své útoky pouze proti jejím příznakům a ne přímo proti „sídlu zla“. Nezáleží na tom, zda je nespočet rozhodnutí ovlivňujících všechny stránky ekonomických aktivit občanů vydáván přímo zákonem, náležitě schváleným Kongresem, či komisí nebo vládním výborem, kterému byla pravomoc svěřena zákonem je doprovázena vybavením peněžními prostředky. Lidé si ve skutečnosti stěžují na to, že se vláda do této totalitní politiky pustila, a nikoli na technický způsob, jaký přitom vládní orgány využívaly. Byl by v tom jen malý rozdíl, kdyby Kongres nevybavil tyto výbory funkcí kvazi-legislativců a měl vyhrazena práva vydávat veškerá nařízení požadovaná pro jejich funkci pro sebe.

Jakmile je regulace cen vyhlášena za úkol vlády, musí být stanoveno blíže neurčené množství cenových stropů, z nichž řada musí poté být dle změn okolností znovu a znovu upravena. Tato pravomoc je právně dána Úřadu pro správu cen (*Office of Price Administration – OPA*). Vliv Kongresu na jeho byrokraty by ale nebyl *podstatně* narušen, jestliže by byli nuceni při uzákoňování těchto stropů získat souhlas Kongresu. Kongres by však byl zaplaven spoustou návrhů zákonů, jejichž náplň by přesahovala rozsah jeho schopností. Členové Kongresu by neměli dostatek času ani informací na seriózní prověření návrhů vypracovaných různými pododěleními *OPA*. Nezbyla by jim jiná možnost než důvěřovat vedoucímu úřadu a jeho zaměstnancům a hlasovat *en bloc* pro návrhy, nebo zrušit zákon dávající administrativě pravomoc tyto ceny regulovat. Pro členy Kongresu by bylo nemožné prozkoumávat tyto návrhy se stejnou pečlivostí a svědomitostí, s jakou běžně rozmýšlejí o politice a zákonech.

Parlamentní postupy jsou přiměřené pro vytváření rámců zákonů potřebných pro společnost založenou na principech soukromého vlastnictví výrobních faktorů, svobodného podnikání a spotřebitelské suverenity. Jsou však nevhodné

pro spravování záležitostí pomocí všemohoucí vlády. Tvůrcům Ústavy se nikdy ani nezdálo o vládním systému, ve kterém by úřady musely určovat ceny paprik a pomerančů, fotoaparátů a žiletek na holení, kravat a papírových ubrousků. Ale kdyby je tato možnost napadla, jistě by považovali za bezvýznamnou otázku, zda tyto regulace mají být vydávány Kongresem, nebo byrokratickým úřadem. Měli by jednoduše za to, že vládní regulace podnikání je jednoznačně neslučitelná s jakoukoliv formou ústavní a demokratické vlády.

Není pouhou nešťastnou náhodou, že socialistické země jsou spravovány diktátorským způsobem. Totalita a vláda lidu jsou vzájemně neslučitelné. Situace v Německu a v Rusku by nevypadala jinak, kdyby Hitler a Stalin předkládali všechny své výnosy k rozhodnutí svým „parlamentům“. Při vládní kontrole podnikání parlamenty nemohou být nic jiného než shromážděním lidí hlasujících „pro“. Stejně tak nelze hledat chybu v tom, že úředníci byrokratických úřadů nejsou voleni. Volby výkonných činitelů jsou rozumné pouze v případě vrcholných pozic. Zde si mohou voliči vybrat mezi kandidáty, jejichž politický charakter a názory znají. Bylo by absurdní užívat stejnou metodu pro jmenování spousty neznámých lidí. Toto má smysl, když občané hlasují pro prezidenta, guvernéra nebo pro starostu. Bylo by nesmyslné nechat je hlasovat pro stovky a tisíce druhořadých úředníků. V takových volbách by voliči neměli na výběr, ale podpořili by seznam navržený jejich stranou. V podstatě není rozdíl mezi tím, zda řádně zvolený prezident nebo guvernér navrhne všechny své spolupracovníky, nebo zda budou voliči hlasovat pro seznam obsahující jména všech těch lidí, které si jejich preferovaný kandidát vybral za poradce.

Odpůrci totalitních trendů mají pravdu, když tvrdí, že se byrokraté rozhodují svobodně podle svého vlastního uvážení a řeší otázky podstatné pro život jednotlivých občanů. Je pravda, že pak již držitelé úřadu nejsou služebníky občanů,

ale bezohlednými a svévolnými pány a tyrany. To ale není selhání byrokracie. Je to výsledek nového systému vládnutí, který omezuje svobodu jednotlivců rozhodovat o jejich záležitostech a ukládá více a více úkolů vládě. Viníkem není byrokrat, ale politický systém. Svrchovaní lidé ale mají stále dost svobody na to, aby tento systém zavrhli.

Je také pravda, že byrokracie je naplněna nesmiřitelnou záští vůči soukromému podnikání a tržní ekonomice. Zastánci tohoto systému ale považují právě tento rys za chvályhodný. Ani zdaleka se nestydí za svou protipodnikatelskou politiku, jsou na ni pyšní. Usilují o plnou kontrolu podnikání vládou a vidí v každém podnikateli, který se chce této kontrole vyhnout, veřejného nepřítel.

A konečně je pravda, že nová politika, ačkoliv z čistě formálního hlediska není protiústavní, jde proti duchu ústavy, že je překonáním všeho, co bylo vzácné starší generaci Američanů, že musí vyústit v odstranění toho, čemu lidé říkali demokracie, a že je v tomto smyslu neamerická. Ale ani tato výtka neznevažuje „pokrokové“ tendence v očích jejich zastánců. Dívají se na minulost jinými očima než jejich kritici. Pro ně jsou dějiny celé společnosti až do dnešních dnů záznamem lidského ponížení, utrpení a bezohledného vykořisťování lidu vládnoucími třídami. To, co je nazýváno „individualismem“ v americkém jazyce, je podle nich „honosný termín pro lačnost po penězích proměněnou ve ctnost a stavěnou na odív.“ Úmyslem bylo „dát volnou ruku peněžním dravcům, bystrým podvodníkům, burzovním spekulantům a ostatním zlodějům, kteří jsou živi z rozkrádání národního důchodu“.⁴ Americký systém je odsuzován jako pochybná „demokracie postavená na Listině práv“ a Stali-

---

⁴ Woodward, W. E.: *A New American History* (New York, 1938), str. 808. Na přebalu knihy čteme: Každý správně smýšlející současný rodič, dobře obeznámený se všemi fakty, by pravděpodobně shledal Benedicte Arnolda většinou daleko více přijatelnějším vzorem pro svého syna, než Lincolna.“ Je zřejmé, že ti, kdo zastávají tento názor neobjeví žádné selhání v ne-američnosti byrokracie.

nův ruský systém je pak přehnaně uctíván jako jediný opravdu demokratický.

Hlavní otázkou současných politických snah je, zda by společnost měla být organizována na základě soukromého vlastnictví výrobních prostředků (kapitalismus, tržní systém), nebo na základě veřejné kontroly výrobních prostředků (socialismus, komunismus, plánované hospodářství). Kapitalismus znamená svobodné podnikání, suverenitu spotřebitelů v hospodářských záležitostech a suverenitu voličů v politických otázkách. Socialismus znamená plnou státní kontrolu všech oblastí života jednotlivců a neomezenou převahu vlády, která funguje jako ústřední rada pro řízení výroby. Mezi těmito dvěma systémy neexistuje žádná možnost smíru. Oproti hojně se vyskytujícímu omylu zde neexistuje žádná střední cesta, žádný třetí systém myslitelný coby model trvalého společenského řádu.⁵ Občané si musí vybrat mezi kapitalismem a socialismem nebo, jak říká mnoho Američanů, mezi americkým a ruským způsobem života.

Kdokoliv je v tomto sporu na straně kapitalismu, musí tak činit otevřeně a přímo. Musí podporovat soukromé vlastnictví a svobodné podnikání. Nestačí spokojit se s napadáním některých opatření navrhovaných k přípravě půdy pro nástup socialismu. Je zbytečné potírat pouze doprovodné fenomény, a ne vývoj směrem k totalitě jako takový. Nelze se proto zabývat pouze kritikou byrokracie.

3. BYROKRATISMUS Z POHLEDU „POKROKÁŘŮ“

„Pokrokoví“ kritici byrokratismu vedou svůj útok v první řadě proti zbyrokratizování velkých firem. Jejich argumentace je následující:

„V minulosti byly podniky většinou malé. Podnikatel mohl mít přehled o všech částech svého podnikání a činit tak

⁵ Viz dále strana 146–149

všechna důležitá rozhodnutí osobně. Náležel mu veškerý investovaný kapitál nebo přinejmenším jeho největší část. Osobně byl zainteresován na úspěchu svého podniku. Snažil se proto ze všech sil hospodařit co možná nejefektivněji a vyhnout se plýtvání.

S příchodem nezadržitelného trendu hospodářské koncentrace se však podmínky radikálně změnily. Dnes v hospodářství dominují velké korporace. Jejich zákonní vlastníci – akcionáři – se ale nikdy na vedení společnosti neúčastní přímo: nemají žádný bezprostřední vliv na řízení společnosti. To je přenecháno profesionálním správcům. Podniky jsou tak velké, že jejich činnost a fungování musí být svěřeno jednotlivým oddělením a podřízeným jednotkám. Správa podniku se tak stává byrokratickou.

Dnešní zastánci svobodného podnikání jsou prý romantičtí, obdobně jako ti, kdo opěvují středověké umění a řemesla. Jsou zcela na omylu, když mamutím podnikům přisuzují přednosti, které měly kdysi malé a střední podniky. O rozštěpení velkých koncernů na malé jednotky nemůže být ani řeč. Naopak prý vítězí tendence k další koncentraci ekonomické moci. Monopolizovaný velkopřůmysl se přeměnil v byrokratismus. Jeho manažeři, kteří nejsou nikomu odpovědni, se změnili v dědičný aristokratický klan. Stát se poté stává pouhou loutkou tohoto všemohoucího klanu.

Je nezbytné držet moc této manažerské oligarchie na uzdě prostřednictvím státních regulací. Námitky proti státním zásahům jsou neopodstatněné. Za daného stavu věcí existuje pouze volba mezi vládou nezodpovědných manažerů – byrokratů – nebo vládou zvolenou lidem.“

Apologetičnost takového způsobu argumentace je zřejmá. Co se týká všeobecné kritiky rozšiřování státní byrokracie, „pokrokaři“ a zastánci *New Dealu* odpovídají, že byrokracie se neomezuje pouze na stát. Je to prý univerzální jev, který se objevuje současně jak v hospodářství, tak ve státě.

Jeho všeobecná příčina spočívá v „nesmírné velikosti organizace“.⁶ Jedná se proto o nevyhnutelné zlo.

Tato kniha se snaží ukázat, že žádný podnik, který se orientuje na dosažení zisku, bez ohledu na svou velikost, není náchylný k tomu, aby se v něm prosadil byrokratismus, pokud jeho management nemá ruce svázané státními zásahy. Podnikání nemusí ve svém vývoji nutně směřovat k byrokratické strnulosti. Ta je výsledkem státního vměšování se do hospodářství. Jedná se o následek politických opatření, která spočívají v odstranění role, jež hraje motiv zisku v rámci hospodářské organizace společnosti.

Těmito úvodními poznámkami chceme zdůraznit pouze jeden aspekt populárních výhrad proti rostoucí byrokratizaci hospodářství. Byrokracie, říkají lidé, vzniká z „nedostatku kompetentního a efektivního řízení“.⁷ Je prý třeba „kreativní řízení“.

V oblasti politiky si na nedostatečnost řízení stěžují všichni zastánci diktatur. V jejich očích spočívá největší nedostatek demokratických států v neschopnosti zplodit velké „Führery“ a „Duce“.

V oblasti hospodářství se kreativní řízení projevuje tím, že se výroba a rozdělování a technická zlepšení se přizpůsobují potřebám lidí měnícím se vztahům mezi nabídkou a poptávkou a přizpůsobením technických zlepšení potřebám lidí. Úspěšným obchodníkem je pouze ten, kdo vyrábí více zboží, které je lepší a levnější, ten, který lidem jako pionýr pokroku nabízí zboží a služby, jež jim byly dosud neznámé nebo se nacházely mimo dosah jejich možností. Mohli bychom ho považovat za vůdce, protože nutí své konkurenty iniciativou a podnikavostí buď následovat jeho vzor, nebo podnikání opustit. Jeho neúnavná vynalézavost a sklon k inovacím brání všem hospodařícím subjektům v tom, aby

⁶ Srovnej s Dimock, Marshall E. a Hyde, Howard K.: *Bureaucracy and Trusteeship in Large Corporations*, TNEC Monograph No. 11, str. 36.

⁷ Srovnej s Dimock a Hyde, *loc. cit.*, str. 44, a články jimi citované.

propadly těžkopádné byrokratické rutině. Ve své osobě ztělesňuje ustavičnou dynamiku a pokrokovost, které ke kapitalismu a svobodnému podnikání patří. Říci, že v dnešní Americe je takovýchto kreativních osob nedostatek, by jistě bylo přehnané. Mnoho hrdinů amerického hospodářství stále žije a drží nadále oťže svého podnikání pevně v rukou. Bylo by ale ožehavé vyjádřit názor o kreativitě těch mladších. Aby bylo možné správně ocenit jejich výkony, je potřebné zachovat určitý časový odstup. Skutečný génius je totiž svými vrstevníky uznáván jen velmi zřídka.

Ke vzniku a rozvoji vynalézavého člověka nemůže společnost ničím přispět. Tvůrčího génia nelze vychovat. Neexistují žádné školy tvořivosti. Génius je přesně ten člověk, který vzdoruje všem školám a pravidlům, který vybočuje z tradičních rutinních cest a otevírá nové cesty do dříve nepoznaných oblastí. Génius je vždy učitelem, nikdy žákem. Nachází vždy svou vlastní cestu. Laskavosti mocných nic nedluží. Na druhé straně může stát vytvářet takové podmínky, které ochromují úsilí o rozvinutí kreativních schopností a odrazují takové lidi od toho, aby poskytovali užitečné služby.

A přesně to se dnes v podnikání děje. Podívejme se na jeden případ – daň z příjmu. Když kdysi někdo začal podnikat, měl do začátku jen skromný peníz; byl chudý, jeho finanční prostředky byly malé a většina z nich byla vypůjčená. Když zaznamenal první úspěchy, nezvýšil svoji spotřebu, ale investoval většinu zisku zpět do podnikání. Takto jeho podnik rychle vzkvétal. Stal se nejúspěšnějším v celém odvětví. Stal se konkurencí, která ohrožovala staré, velké a bohaté firmy či společnosti, a nutil je přizpůsobit chod jejich podniků podmínkám, které byly vyvolány jeho inovativností. Nemohly ho ignorovat a nemohly si dovolit utápět se v byrokracii. Před takovýmito nebezpečnými novátory se musely mít dnem i nocí na pozoru. Když nedokázaly v managementu firmy najít nikoho, kdo by mohl s tím-

to nováčkem soutěžit, musely s ním zfúzovat a podrobit se jeho vůdcovství.

Dnes však daň z příjmu pohlcuje 80 a více procent počátečních zisků takového podnikatele. Nemůže tak nahromadit žádný kapitál, nemůže své podnikání rozšířit. Jeho podnik se nikdy nestane velkou firmou. Nedokáže konkurovat stávajícím velkým firmám. Staré firmy a společnosti již značný kapitál vlastní. Daň z příjmu jim zabraňuje nahromadit více kapitálu, zatímco začátečníkovi brání nahromadit vůbec nějaký kapitál. Je tedy odsouzen k tomu být vždy jen malým podnikatelem. Velké firmy jsou tak chráněny proti nebezpečí, které hrozí ze strany vynalézavých začátečníků. Nejsou ohrožovány konkurencí. V podstatě požívají privilegia, dokud jejich podnik zachovává tradiční výrobu a tradiční velikost.⁸ Jejich další rozvoj je přirozeně omezen. Nepřetržitý odliv jejich zisků kvůli daním znemožňuje rozšířit jejich podnikání nad to, co sami mají. Tak vzniká tendence ke strnulostem.

Ve všech zemích jsou dnes daňové zákony psány tak, jako by hlavním cílem daní bylo zabrzdit hromadění nového kapitálu a zabránit zlepšením, která by mohla být tímto dosažena. Stejná tendence se objevuje v mnoha jiných oblastech veřejné politiky. „Pokrokáři“ se mýlí, když si stěžují na nedostatek kreativního řízení v podnikání. Nechybí lidé, ale instituce, které by vznikly, aby lidem umožnily využít jejich talent. Moderní politika nováčkům svazuje ruce a má stejné následky jako středověký cechovní systém.

4. BYROKRATISMUS A TOTALITARISMUS

V této knize si ukážeme, že byrokracie a byrokratické metody jsou velmi staré a že jsou nutně přítomné ve správě každého státu, jehož moc se rozprostírá na velkém území.

⁸ Toto není esej o společenských a hospodářských následcích zdanění. Nepotřebujeme se zde zaobírat účinky dědické daně, jejíž následky můžeme ve Spjených státech již řadu let pozorovat. Naproti tomu jsou výše popsané účinky daně z příjmu nedávným jevem.

Již faraóni starého Egypta a čínští císaři zřídili obrovské byrokratické mašinerie. Všichni ostatní vládcí udělali totéž. Středověký feudalismus byl pokusem zorganizovat správu velkých oblastí bez byrokratů a byrokratických metod. V tomto úsilí naprosto selhal. Vedl k úplnému zničení politické jednoty a k anarchii. Feudální pánové byli původně držitelé úřadů a jako takoví podléhali pouze centrální vládě. Poté se ale stali – v podstatě nezávislími – knížaty, která mezi sebou skoro stále bojovala a popírala úlohu krále, soudů a práva. Od 15. století se stalo nejdůležitějším úkolem různých evropských králů udržet na uzdě troufalost jejich poddaných. Moderní stát je zřízen na troskách feudalismu. Nahradil nadvládu nesčetných malých knížat a hřabat byrokratickou správou veřejných záležitostí.

Nejdále byli v tomto vývoji francouzští králové. Alexis de Tocqueville ukázal, jak se bourbonští králové neochvějně snažili odstranit nezávislost mocných poddaných a oligarchických aristokratických skupin. V tomto ohledu dosáhla Francouzská revoluce jen toho, co již započali absolutističtí králové. Odstranila svévoli králů, zákon postavila na nejvyšší místo v oblasti správy a omezila oblast záležitostí, které byly závislé na výlučném úsudku držitelů úřadů. Neodstranila ale byrokratický management: jen jej postavila na zákonnou a ústavní bázi. Francouzský správní systém 19. století byl pokusem co možná nejvíce pomoci zákonů zkrotit svévoli byrokratů. Sloužil jako model pro všechny ostatní liberální národy, které – kromě oblasti anglosaského *Common Law* – dbaly na to, aby zákony a zákonnost byly hlavním způsobem vedení státní správy.

Není příliš známé, že pruský správní systém, který je velmi obdivován obhájci silné státní moci, nebyl ve svých raných počátcích ničím jiným než napodobeninou francouzských institucí. Fridrich II., „velký“ král, převzal od královské Francie nejen metody, ale dokonce i personál k vykonávání správy. Svěřil správu daňových a celních po-

platků štábu několika stovek francouzských byrokratů. Ministrem pošt jmenoval Francouze a dalšího Francouze dosadil na místo prezidenta Akademie. Prusové v 18. století měli ještě lepší důvody nazývat svůj byrokratismus nepruským, stejně jako ho dnešní Američané nazývají neamerickým.

Zcela viditelně se od zemí kontinentální Evropy odlišuje správní činnost v zemích anglosaského *Common Law*. Jak Britové, tak Američané byli zcela přesvědčeni, že jejich systém poskytuje nejúčinnější ochranu proti svévolným zásahům státní správy. Zkušenosti posledních desetiletí jasně prokázaly, že preventivní opatření nejsou nikdy natolik silná, aby kladla odpor trendu, jež přináší mocná ideologie. Populární opatření jako zásahy vlády do hospodářství a socialismus prolamují hráze, které postavilo dvacet anglosaských generací proti přílivu svévolné vlády. Mnoho intelektuálů a neschůvů, kteří jsou organizováni v zájmových seskupeních zemědělců a v odborech, znevažuje tradiční americký státní systém a označuje jej za „plutokratický“. Touží přejímat ruské metody, které jednotlivci nezaručují vůbec žádnou ochranu před svévolnou mocí úřadů.

Totalitarismus je víc než jen pouhá byrokracie. Znamená podřídit život, práci a volný čas jednotlivce nařízení těch, kteří jsou u moci a zastávají veřejný post. Znamená ponižování lidí na úroveň jakéhosi ozubeného kola ve všezařnujícím stroji donucování a útlaku. Nutí jedince zříci se každé činnosti, kterou stát neschvaluje. Netoleruje žádný odlišný názor. Znamená přeměnu společnosti na přísně disciplinovanou armádu pracujících (jak říkají zastánci socialismu) nebo na káznici (jak tvrdí jeho odpůrci). V každém případě to znamená zlom ve způsobu života, na kterém lpěly v minulosti civilizované národy. Nejedná se o pouhý návrat lidstva k orientální despotii, k tomu, jak poznamenal Hegel, že jeden jediný člověk byl svobodný

a ostatní byli otroci; neboť tito asijsí králové nezasahovali do každodenního života svých poddaných. Jednotlivým rolníkům, chovatelům dobytka a řemeslníkům zůstala činnost, při jejímž výkonu je král ani jeho stoupenci neobtěžovali. Požívali jisté autonomie uvnitř vlastních domácností a svých rodin. S moderním socialismem je to jinak. Je totalitní v pravém smyslu tohoto slova. Od kolébky až k hrobu drží jednotlivce přísně na uzdě. Každou minutu svého života je „soudruh“ udržován v bezvýhradné poslušnosti vůči nařízením nejvyšších úřadů. Stát je mu ochráncem i služebníkem v jednom. Stát určuje jeho práci, obživu a jeho přátele. Stát mu říká, na co má myslet a čemu má věřit.

Byrokracie k realizaci takových plánů přispívá. Je nespravedlivé obviňovat jednotlivé byrokraty z nedostatků systému, jak to někteří lidé dělají. Vina neleží na mužích a ženách, kteří sídlí na úřadech a v kancelářích. Nejsou obětmi nového způsobu života o nic méně než všichni ostatní. Špatný je systém, ne jeho podřízení. Stát nemůže bez úřadů a byrokratických metod existovat. A protože společenská spolupráce nemůže fungovat bez občanského státu, je určitá míra byrokracie nezbytná. To, co se lidem nelíbí, není existence byrokratismu jako takového, nýbrž proniknutí byrokracie do všech oblastí lidského života a činností. Boj proti útlaku byrokracie je v podstatě vzpourou proti totalitní diktatuře. Je nevhodné označovat boj za svobodu a demokracii jako boj proti byrokracii.

Nicméně obecné námitky proti byrokratickým metodám a způsobům práce mají jisté opodstatnění. Jejich chyby totiž ukazují na podstatné nedostatky každé socialistické a totalitní metody. Když důkladně prozkoumáme problémy byrokracie, musíme nakonec odhalit, proč jsou socialistické utopie zcela neproveditelné a v praxi vedou nejen k všeobecné chudobě, ale také k úpadku společenské spolupráce – k chaosu. Proto je studium byrokracie dobrým východis-

kem pro studium obou systémů společenské spolupráce, kapitalismu a socialismu.

5. DVĚ ALTERNATIVY: ZISKOVÝ MANAGEMENT, NEBO BYROKRATICKÝ MANAGEMENT

Abychom zjistili, co byrokracie opravdu znamená, musíme začít s analýzou účinků motivu zisku v rámci kapitalistické společnosti. Podstatné rysy kapitalismu nejsou o nic méně známé než rysy byrokracie. Falešné legendy, které byly rozšířeny mezi lid demagogickou propagandou, prezentují kapitalistický systém zcela zkresleně. Kapitalismus umí zvýšit bezpříkladným způsobem materiální blahobyt mnoha lidí. V kapitalistických zemích je počet obyvatel vyšší než na začátku „průmyslové revoluce“ a každý občan těchto zemí se těší mnohem vyšší životní úrovni, než měli zámožní lidé v minulých dobách. Velká část veřejného mínění přesto vidí svobodné podnikání a soukromé vlastnictví výrobních prostředků jako ponuré instituce, které škodí převážné většině národa a které podporují jen sobecké třídní zájmy malé skupiny vykořisťovatelů. Politici, jejichž jedinou zásluhou je omezování zemědělské výroby a kladení překážek technickým zlepšením způsobů výroby, označují kapitalismus jako „nedostatkové hospodářství“ a hovoří o tom, jak socialismus přinese hojnost a blahobyt. Předáci odborů, jejichž členové jezdí v luxusních autech, nadšeně jásají nad rozedraným a bosým ruským proletariátem a oslavují svobodu, které požívají pracovníci v Rusku, kde odbory byly zrušeny a stávky se staly trestným činem.

Není nutné tyto lži zevrubně rozebírat. Nechceme nic vychvalovat, ani odsuzovat. Chceme vědět, jaké jsou stávající systémy, jak fungují a jak slouží potřebám lidí.

Přes všechny nejasnosti kolem termínu byrokracie existuje shoda, že věci lze dělat dvěma způsoby: tak, že věci vykonávají občané, nebo že jsou vykonávány státními úřady či městskou správou. Nikdo nepopírá, že principy, podle kte-

rých funguje policejní oddělení, jsou zcela a radikálně odlišné od těch, které používají podniky orientující se na zisk. Bude proto vhodné začít s objasňováním metod, které oba typy těchto institucí používají, a porovnat je s ostatními.

Byrokracii, jejím přednostem a nedostatkům, způsobu fungování a zacházení může být porozuměno pouze tehdy, když bude porovnávána s fungujícím systémem, založeným na motivu zisku v kapitalistické tržní společnosti.

I. ZISKOVÝ MANAGEMENT

1. FUNGOVÁNÍ TRŽNÍHO MECHANISMU

Kapitalismus či tržní hospodářství je takový systém společenské kooperace a dělby práce, který je založen na soukromém vlastnictví výrobních prostředků. Hmotné výrobní faktory jsou vlastněny individuálními občany, kapitalisty a vlastníky půdy. Podniky a farmy jsou řízeny podnikateli a farmáři, tj. jedinci či skupinami jedinců, kteří vlastní kapitál a půdu sami, nebo si je vypůjčili či pronajali od původních vlastníků. Svobodné podnikání je charakteristickým rysem kapitalismu. Cílem každého účastníka – ať již podnikatele nebo zemědělce – je vytvořit zisk.

Kapitalisté, podnikatelé a farmáři hrají klíčovou roli při řízení ekonomických záležitostí. Stojí u kormidla a řídí loď. Nejsou ale svobodní při určování kurzu. Nevelí, jsou pouze kormidelníky povinnými bezvýhradně uposlechnout kapitánových rozkazů. Kapitánem je spotřebitel.

Ani kapitalisté, podnikatelé a ani farmáři neurčují, co se má vyrábět. To určují spotřebitelé. Výrobci neprodukují pro svoji vlastní potřebu, ale pro trh. Jsou odhodláni prodat své výrobky. Jestliže spotřebitelé nekupují nabízené výrobky, podnikatel nemůže vynaložené náklady získat zpět. Ztrácí své peníze. Je-li při přizpůsobování svého podnikání přáním spotřebitelů neúspěšný, bude brzy ze svého významného postavení u kormidla odsunut. Nahradí ho jiní, kterým se dařilo lépe uspokojovat poptávku spotřebitelů.

V kapitalistickém systému tržního hospodářství mají hlavní slovo spotřebitelé. Svým nakupováním či zdržením se nákupů rozhodují, kdo by měl vlastnit kapitál a řídit podniky. Rozhodují o tom, co by se mělo vyrábět, v jakém množství a kvalitě. Jejich postoje vedou jak k ziskům podnikatelů, tak i k jejich ztrátám. Dělalí z chudých mužů bohaté a z bohatých chudé. Jsou nároční. Jsou plní rozmarů a vrtochů. Jsou proměnliví a nepředvídatelní. Ani trochu je nezajímají minulé zásluhy. Jakmile je jim nabídnuto něco, co se jim líbí více nebo je to levnější, opouštějí své staré dodavatele. Nekalkulují s ničím jiným než se svým vlastním uspokojením. Nezajímají je otázky politického vlivu podnikatelů ani osudy dělníků, kteří ztratí svou práci, když spotřebitelé nebudou dále kupovat to, co dříve kupovali.

Co znamená, když řekneme, že výroba určité komodity A nevynáší? Ukazuje to na skutečnost, že spotřebitelé nejsou ochotni platit výrobcům komodity A dost na pokrytí ceny potřebných výrobních faktorů, zatímco v té samé době jiní výrobci budou získávat příjmy převyšující jejich výrobní náklady. Spotřebitelská poptávka slouží jako nástroj k alokaci různých výrobních faktorů mezi různá odvětví vyrábějící spotřební statky. Spotřebitelé takto rozhodují, kolik surovin a práce by mělo být užito na výrobu komodity A a kolik na výrobu jiného zboží. Je tudíž nesmyslné rozlišovat mezi výrobou pro zisk a výrobou pro užití. Motiv zisku nutí podnikatele dodávat spotřebitelům takové zboží, které žádají nejnaléhavěji. Jestliže by podnikatel nebyl přinucen řídit se motivem zisku, mohl by vyrábět více komodity A, přestože spotřebitelé preferují získání některé jiné komodity. Motiv zisku je přesně tím faktorem, jež nutí podnikatele poskytnout nejefektivnějším způsobem komodity, které spotřebitelé chtějí spotřebovat.

Kapitalistický systém výroby je tudíž ekonomickou demokracií, v níž každý haléř s sebou přináší právo volit. Spotře-

bitelé jsou naprosto suverénní lidé. Kapitalisté, podnikatelé a zemědělci jsou zmocněnci těchto lidí. Jestliže neuposlechnou a nedokáží vyrábět při nejnižších možných nákladech to, co spotřebitelé žádají, ztrácí své posty. Jejich úkolem je sloužit spotřebitelům. Zisk a ztráta jsou nástroje, prostřednictvím nichž spotřebitelé udržují na uzdě všechny obchodní aktivity.

2. EKONOMICKÁ KALKULACE

Přednostní postavení kapitalistického systému vyplývá ze skutečnosti, že pouze on je systémem společenské kooperace a dělby práce, který umožňuje užívání metod účtování a výpočtů při plánování nových projektů a oceňování užitečnosti operací vyrábějících podniků, farem a dílen. Neuskutečnitelnost všech systémů socialismu a centrálního plánování je třeba spatřovat v neproveditelnosti jakéhokoli druhu ekonomické kalkulace za podmínek, ve kterých neexistuje soukromé vlastnictví výrobních prostředků, a tudíž ani tržní ceny těchto faktorů.

Při řízení ekonomických záležitostí řešíme následující problém. Existuje nespočetně druhů materiálních výrobních faktorů. Uvnitř každého druhu se od sebe tyto výrobní faktory odlišují jak svými fyzickými vlastnostmi, tak místem, na němž jsou dostupné. Existují miliony a miliony pracovníků, kteří se od sebe velmi odlišují svou schopností pracovat. Technologie nám poskytuje informace o nesčíslných možnostech toho, čeho by mohlo být využitím zásob přírodních zdrojů, kapitálových statků a lidské práce při výrobě spotřebních statků dosaženo. Které z těchto potenciálních postupů a plánů jsou nejvýhodnější? Který plán by měl být realizován, protože přispívá nejvíce k uspokojení nejnaléhavějších potřeb? Který by měl být odložen či zavrhnut, protože jeho provedení by odvedlo výrobní faktory od jiných projektů, jejichž realizace by přispěla více k uspokojení naléhavých potřeb?

Je zřejmé, že tyto otázky nemohou být zodpovězeny žádnou kalkulací fyzického množství. Do výpočtu nelze zahrnout různé věci, aniž by pro ně existoval společný jmenovatel.

V kapitalistickém systému je veškeré plánování a projektování založeno na tržních cenách. Bez nich by všechny projekty a plány inženýrů byly pouhými akademickými kratochvílemi. Ukázali by, co by mohlo být uděláno a jak. Ale nebyli by schopni rozhodnout o tom, zda by realizace určitého projektu opravdu zvýšila materiální blaho, či by ho snížila tím, že by přetáhla vzácné výrobní faktory z jiných oborů, a neohrozila uspokojení naléhavějších potřeb, tj. takových potřeb, které za potřebnější považují spotřebitelé. Ekonomické plánování je možné jen díky existenci tržní ceny. Tržní ceny samotné mohou odpovědět na otázku, zda realizace projektu P vynese více, než on sám stojí, tj. zda bude užitečnější než realizace jiných možných plánů, které nemohou být uskutečněny, protože požadované výrobní faktory jsou použity na provedení projektu P.

Často bylo namítáno, že orientace ekonomické aktivity na motiv zisku, tj. orientace podle měřítka, zda výnosy převyší náklady, neklade zřetel na zájmy národa jako celku, ale počítá pouze se sobeckými zájmy jednotlivce, které jsou odlišné a často i v rozporu se zájmy národními. Tato myšlenka je základem pro veškeré plánování v totalitních státech. Zastánci autoritativního řízení prohlašují, že státní regulace podnikání pečuje o národní prosperitu, zatímco svobodné podnikání, řízené výhradním cílem tvorby zisku, národní zájmy ohrožuje.

Takový případ lze v současnosti ilustrovat na problému umělého kaučuku. Německo za vlády nacionálního socialismu rozvíjelo výrobu umělého kaučuku, zatímco Velká Británie a Spojené státy, kde „vládlo“ zisk hledající svobodné podnikání, se nestaraly o neziskové zpracování tak drahých náhrad. Takto zanedbávaly důležitou položku vá-

lečné připravenosti a vystavovaly svou nezávislost vážnému nebezpečí.

Nic nemůže být pokrytečtější než takovéto uvažování. Nikdo nikdy netvrdil, že vedení války a příprava národních armádních jednotek na nebezpečí války je úkol, který by mohl nebo měl být ponechán na aktivitě jednotlivých občanů. Obrana národního bezpečí a kultury proti agresi, jak ze strany cizích nepřátel, tak domácích zločinců, je první povinností každé vlády. Jestliže by všichni byli mírumilovní a počestní, jestliže by nikdo nebažil po tom, co patří jinému, tak by nebylo potřeba žádné vlády, žádných armád a námořnictev, policistů, soudů a vězení. Je úkolem vlády být připraven pro případ války. Žádný jednotlivý občan ani žádná skupina či třída občanů nemůže za to, když vláda v těchto snahách neuspěje. Vina spočívá vždy na vládě a v důsledku toho, v demokracii, na většině voličů.

Německo zbrojilo na válku. Protože německý generální štáb věděl, že by bylo pro válčící Německo nemožné dovážet přírodní kaučuk, rozhodl se podporovat domácí produkci umělého kaučuku. Není třeba se ptát, zda byly či nebyly britské a americké vojenské instituce přesvědčené, že by jejich země, a to i v případě nové světové války, byly v pozici, kdy by spoléhaly na kaučukové plantáže Malajsie a Holandské Indie. V každém případě nepovažovaly za nezbytné naplnit domácí sklady přírodním kaučukem, či se pustit do výroby umělého kaučuku. Někteří američtí a britští podnikatelé sledovali rozvoj ve výrobě umělého kaučuku v Německu. Protože však byly náklady umělého produktu mnohem vyšší než u přírodního kaučuku, nemohli si dovolit příklad Němců napodobit. Žádný podnikatel nemůže investovat peníze do projektu, který nenabízí perspektivu ziskovosti. To je přesně ta skutečnost, která dělá spotřebitele suverénními a nutí podnikatele vyrábět to, co spotřebitelé nejnaléhavěji žádají. Spotřebitelé, tj. americká a britská veřejnost, nebyli připraveni platit ceny umělého kaučuku, kte-

ré by učinily jeho produkci ziskovou. Nejlevnější cestou k zajištění kaučuku pro anglosaské země byla výroba jiného zboží, například motorových vozidel a jiných strojů, jejich prodej do zahraničí a následný dovoz zahraničního přírodního kaučuku. Kdyby bývalo bylo možné, aby londýnská a washingtonská vláda předvíдалy události z prosince 1941 a ledna a února 1942, byly by obrátily svou pozornost k opatřením zajišťujícím domácí výrobu umělého kaučuku. Pro problém je nepodstatné, kterou metodu by byly vybraly pro financování této části obranných nákladů. Mohly by subvencovat zainteresované podniky nebo by prostřednictvím cel mohly zvýšit domácí cenu kaučuku na takovou úroveň, při které by se byla domácí produkce umělého kaučuku stala ziskovou. V každém případě by byli lidé donuceni platit za to, co by bylo vyrobeno.

Jestliže vláda neučiní opatření nutná k obraně země, žádný kapitalista či podnikatel tuto mezeru nevyplní. Vyčítat některým chemickým korporacím, že nezvýšily výrobu umělého kaučuku, není o nic rozumnější než obviňovat automobilové závody za to, že ihned po vzestupu Hitlerovy moci nepřeměnily své podniky na letecké závody. To bychom pak mohli obviňovat vědce, že plýtval časem na psaní knih o americké historii či filozofii namísto toho, aby věnoval veškeré své úsilí na trénování sebe sama pro svou budoucí funkci v expediční armádě. Jestliže vláda neuspěje ve svém úkolu vyzbrojit národ k odražení útoku, individuální občan nemá žádnou jinou možnost, jak napravit zlo, než kritizovat úřady pomocí oslovení toho, kdo skutečně vládne – voliče – v prosloveh, článcích a knihách⁹.

Mnoho lékařů popisuje způsoby, jak jejich spoluobčané utrácí své peníze naprosto hloupě a v rozporu se svými

⁹ Tyto připomínky nenaznačují žádnou kritiku předválečných politik prováděných britskými či americkými institucemi. Pouze ten člověk, který by měl znalosti o válečných událostech v letech 1941–43 mnoho let předtím, než se odehrály, by měl právo vinit ostatní lidi z nedostatku předvídatosti. Vlády nejsou vševědoucí, jak by nám plánovači chtěli namluvit.

skutečnými potřebami. Říkají, že lidé by měli změnit svou výživu, omezit spotřebu alkoholických nápojů a tabáku a věnovat svůj volný čas rozumnějším aktivitám. Tito lékaři mají pravděpodobně pravdu. Úkolem vlády ale není zlepšit chování svých „poddaných“. Není to ani úkolem podnikatelů. Nejsou ochránci svých zákazníků. Jestliže veřejnost preferuje alkoholické nápoje před nealkoholickými, tak podnikatelé musí zabezpečit splnění jejich přání. Ten, kdo chce polepšit svého krajana, se musí uchýlit k přesvědčování. To je demokratický způsob vyvolání změn. Jestliže člověk neuspěje ve svém úsilí přesvědčit ostatní lidi o hloubce svých myšlenek, měl by z toho vinit svou vlastní neschopnost. Neměl by volat po vytvoření zákona, tj. po nátlaku a přinucení prostřednictvím policie.

Konečným základem ekonomické kalkulace je ocenění veškerého spotřebního zboží všemi obyvateli. Je pravda, že tito spotřebitelé jsou omylní a že jejich úsudek je někdy zavádějící. Můžeme předpokládat, že kdyby byli lépe informováni, ocenili by různé komodity odlišným způsobem. Z charakteru lidské povahy bohužel plyne, že neexistuje možnost nahradit lidskou plytkost rozumem vševědoucí instituce.

Netvrdíme, že tržní ceny mají být považovány za vyjádření nějaké trvalé a absolutní hodnoty. Neexistují takové věci jako absolutní hodnoty, nezávislé na subjektivních preferencích chybujícího člověka. Odhady hodnoty jsou výsledkem lidské libovůle. Odrážejí všechny nedostatky a slabosti jejich autorů. Nicméně jedinou alternativou k určení tržních cen reprezentujících všechny spotřebitele je určení hodnot vycházejících z úsudku malé skupiny lidí, ne méně náchylné k chybě a nezdaru než většina, nehledě na fakt, že se nazývají „autoritou“. Nezáleží na tom, jak jsou hodnoty spotřebního zboží určeny, zda jsou stanoveny rozhodnutím diktátora nebo vyplývají z volby všech spotřebitelů – veškerých

lidí. Hodnoty jsou vždy relativní, subjektivní a lidské, nikdy ne absolutní, objektivní a božské.

Musíme si uvědomit, že v tržní společnosti organizované na základě svobodného podnikání a soukromém vlastnictví výrobních faktorů se ceny spotřebního zboží věrně odrážejí v cenách různých faktorů potřebných na jejich výrobu. Tak je možné zjistit prostřednictvím přesné kalkulace, které z neurčitého množství myslitelných výrobních postupů jsou více výhodné a které méně. „Více výhodné“ znamená v tomto spojení: použití výrobních faktorů takovým způsobem, že produkce spotřebního zboží, které spotřebitelé žádají naléhavěji, převáží nad produkcí komodit, které spotřebitelé žádají méně naléhavě. Ekonomická kalkulace umožňuje ekonomice přizpůsobovat produkci poptávce spotřebitelů. Na druhé straně v jakémkoli druhu socialismu ústřední státní plánovací komise ekonomickou kalkulaci provádět nemůže. Tam, kde nejsou trhy a následkem toho ani tržní ceny výrobních faktorů, nemáme žádné prvky kalkulace.

Abychom zcela pochopili problémy s tím spojené, musíme pochopit charakter a původ zisku.

Uvnitř hypotetického systému, v němž neprobíhají žádné změny, by zisk ani ztráta neexistovaly. V takto nehybném světě, ve kterém se nic nového nepříhoda a veškeré ekonomické podmínky zůstávají stále stejné, by celková částka, již výrobci musí utratit za požadované výrobní faktory, byla shodná s cenami, které za své výrobky získají. Ceny placené za materiální výrobní faktory, mzdy a úroky za investovaný kapitál by absorbovaly celou cenu konečného výrobku. Na zisk by nic nezbylo. Je zřejmé, že v takovém systému by nebylo třeba podnikatelů a zisk by neměl žádnou ekonomickou funkci. Jsou-li dnes vyráběny pouze takové věci, jaké se vyráběly včera, předevcírem, minulý rok a před deseti lety, a bude-li toto pokračovat donekonečna, neobjeví se žádné změny v nabídce a po-

ptávce ani spotřebitelských, ani producentských statků, ani v technických postupech, neboť všechny ceny jsou neměnné, neexistuje žádný prostor pro jakoukoli podnikatelskou činnost.

Ale skutečný svět je světem neustálých změn. Velikost populace, její potřeby a preference, nabídka výrobních faktorů a technologických metod je v neustálém pohybu. Existuje potřeba nepřetržitě přizpůsobovat výrobu změněným podmínkám. A právě zde je místo pro podnikatele, ty, kdo usilují o dosažení zisku a stále takovou příležitost hledají. Jakmile objeví, že poměr mezi cenami výrobních faktorů a očekávanými cenami výrobku takovou příležitost nabízí, pustí se do díla. Jestliže byl jejich odhad všech skutečností správný, dosáhnou zisku. Okamžitě však začíná působit tendence směřující ke zmizení takových zisků. Výsledkem zahajování nových projektů je, že ceny příslušných výrobních faktorů rostou a na druhé straně ceny výrobků začínají klesat. Zisky jsou trvalým jevem pouze proto, že v tržních podmínkách a v metodách výroby existují změny. Ten, kdo chce dosáhnout zisku, musí stále objevovat nové příležitosti. Při tomto hledání ziskových příležitostí přizpůsobuje výrobu poptávce společnosti, která mění svou strukturu spotřeby.

Na celý trh výrobních faktorů a práce můžeme nahlížet jako na veřejnou dražbu. Podnikatelé jsou nabízejícími. Nejvyšší nabídky jsou omezeny cenami, u nichž očekávají, že je spotřebitelé budou ochotni za výrobky zaplatit. Spolunabízející soupeřící s těmi, jež musí přelicitovat, jestliže nechtějí odejít s prázdnýma rukama, jsou ve stejné situaci. Všichni tito nabízející jednájí jako zástupci spotřebitelů. Každý z nich ale reprezentuje odlišný aspekt spotřebitelských potřeb, buď nějaký výrobek, nebo určitý způsob výroby stejné komodity. Konkurence mezi různými podnikateli je v podstatě soutěží mezi různými možnostmi, které jedincům slouží ke zvýšení jejich uspokojení. To se děje prostřed-

nictvím získávání spotřebních statků. Rozhodnutí určitého člověka o koupi ledničky a o odložení nákupu nového auta je určujícím faktorem při formování cen automobilů a ledniček. Konkurence mezi podnikateli odráží tyto ceny spotřebního zboží při tvorbě cen výrobních faktorů. Různé potřeby jedince, které jsou mezi sebou z důvodu nevyhnutelné vzácnosti výrobních faktorů v rozporu, jsou reprezentovány na trhu různými soutěžícími podnikateli. Tato skutečnost má za následek vznik cen faktorů, které činí ekonomickou kalkulaci nejenom proveditelnou, ale i nezbytnou. Podnikatelé, kteří nekalkulují nebo neberou výsledky kalkulace v úvahu, by velmi brzo zbankrotovali a ze své manažerské funkce by byli odstraněni.

Uvnitř socialistické společnosti, ve které je pouze jeden manažer, však neexistují ani ceny výrobních faktorů, ani ekonomická kalkulace. Podnikateli v kapitalistické společnosti vydává výrobní faktor prostřednictvím své ceny varování: Nedotýkej se mě, jsem vyčleněn pro uspokojení jiných, naléhavějších potřeb. Ale v socialismu jsou tyto výrobní faktory němé. Nedávají plánovači žádné pokyny. Technologie mu nabízí mnoho různých možností řešení téhož problému. Každý z nich vyžaduje náklady různých druhů a množství různých výrobních faktorů. Ale socialistický manažer je nemůže převést na společný jmenovatel a nemůže zjistit, který z nich je nejvýhodnější.

V socialismu by nebyl rozeznatelný zisk ani ztráta. Tam, kde není kalkulace, neexistuje prostředek k získání odpovědi na otázku, zda byl naplánovaný či uskutečněný projekt ten, který se nejlépe hodil k uspokojení nejnaléhavějších potřeb. Úspěch a nezdár zůstávají nerozeznány ve tmě. Obhájcí socialismu se vážně mylí, považují-li absenci zisku či ztráty za znak dokonalosti. Jedná se naopak o základní vadu jakéhokoli socialistického managementu. Není výhodou nevědět, zda je či není to, co dělám, vhodným prostředkem k dosažení požadovaného cíle. Socialistický management

by byl něco jako člověk přinucený strávit život se zavázanýma očima.

Namítá se, že tržní systém je zcela nevhodný v podmínkách rozsáhlých válek. Jestliže by byl ponechán pouze tržní mechanismus, bylo by pro vládu nemožné získat veškeré potřebné vybavení. Vzácné výrobní faktory, potřebné pro produkci výzbroje, by byly vyplýtvány pro civilní užití, které je ve válce považováno za méně důležité, ba dokonce za luxusní a neúčelné. Z toho prý vyvstala nutnost uchýlit se k systému vládně stanovovaných priorit a k vytvoření nezbytného byrokratického aparátu.

Chyba v takovém uvažování spočívá v neuvědomění si, že nutnost předat plnou moc vládě v otázkách rozhodování o tom, na jaké typy výroby by měly být rozličné suroviny použity, není výsledkem války, ale výsledkem metod využívaných při financování válečných výdajů.

Jestliže by celá částka peněz potřebných na vedení války byla vybírána na daních a vypůjčením od veřejnosti, pak by byli všichni nuceni drasticky omezit svou spotřebu. S peněžním příjmem (po zdanění) o mnoho nižším než předtím by spotřebitelé přestali nakupovat řadu statků, které ještě před válkou kupovali. Protože výrobci jsou řízeni motivem zisku, přerušili by výrobu takového civilního zboží a přesunuli by výrobu na produkci zboží, které bude vláda, nyní v důsledku přílivu daní největší kupující na trhu, připravena koupit.

Nicméně velká část válečných výdajů se financovala zvýšením množství peněz v oběhu a vypůjčkou od komerčních bank. Na druhou stranu, cenová regulace způsobí, že zvyšování cen komodit je nelegální. S vyššími peněžními příjmy a s neměnnými cenami komodit by lidé nesnižovali, ale zvyšovali nákupy zboží pro svou vlastní spotřebu. Abychom se tomu vyhnuli, bylo nezbytné zavést přidělový systém a vládou uvalené priority. Tato opatření byla potřebná, protože předchozí vládní zásahy, které paralyzovaly čin-

nost trhu, vedly k paradoxním a vysoce neuspokojivým podmínkám. Nikoli nedostatky tržního mechanismu, ale neadekvátnost opatření předchozích vlád vměšujících se do tržního systému učinila systém priorit nezbytným. V tomto, jako i v jiných příkladech, vidí byrokraté v selhání svých předcházejících opatření důkaz, že další zásahy do tržního mechanismu jsou nezbytné.

3. ŘÍZENÍ V PODMÍNKÁCH ZISKOVÉHO SYSTÉMU

Všechny obchodní transakce jsou přezkoumávány přesným vyčíslením zisků a ztrát. Nové projekty podléhají pečlivé kontrole šancí, které nabízejí. Každý krok směrem k jejich realizaci se odráží v zápisech do účetních knih a na účty. Výkaz zisků a ztrát ukazuje, zda byl či nebyl celý projekt nebo některá jeho část zisková. Údaje z hlavní knihy slouží jako vodítko pro řízení celého podniku a každé z jeho divizí. Pobočky, které se nevyplácí, jsou zrušeny, ty, které přinášejí zisky, jsou rozšiřovány. Nepřichází v úvahu držet se neziskových odvětví podnikání, pokud neexistuje v nepřímé vzdálené budoucnosti šance, že se tato odvětví stanou ziskovými.

Podrobné metody moderního účetnictví a podnikové statistiky poskytují podnikateli důvěryhodný obraz všech jeho operací. Má možnost se dozvědět, jak byla každá z jeho transakcí úspěšná či neúspěšná. S pomocí těchto výkazů může v jakémkoli rozsahu prověřit aktivity všech oddělení. Nepochybně existuje možnost do určité míry volně rozdělit režijní náklady. S výjimkou toho ale údaje poskytují věrohodný obraz všeho, co se děje v každé pobočce či oddělení. Účetní knihy a rozvahy jsou svědomím podniku. Jsou rovněž podnikatelským kompasem.

Pomůcky jako vedení účetních knih a účetnictví jsou podnikateli natolik známé, že ani nepozoruje, jak úžasným nástrojem jsou. Bylo zapotřebí velkého básníka a spisovatele, aby ocenil jejich pravou hodnotu. Goethe nazval podvojně

účetnictví „jedním z nejúžasnějších vynálezů lidské mysli“. Vyzpozoval, že pomocí něho může podnikatel v kterémkoli okamžiku zkoumat celek bez toho, aby se musel nechat mást detaily.¹⁰

Goetheho charakteristika ukázala na jádro věci. Přednost komerčního řízení spočívá právě ve skutečnosti, že manažerovi poskytuje metodu zkoumání celku a všech jeho částí bez toho, aby se utopil v detailech a maličkostech.

Podnikatel je schopen oddělit kalkulaci každé části svého podniku takovým způsobem, že může určit roli, kterou tato část v rámci celého podniku hraje. Pro veřejnost je každá firma či korporace nedělitelnou jednotkou. Ovšem v očích jejího vedení je složena z různých sekcí, z nichž na každou je nahlíženo jako na oddělenou entitu a je oceňována podle podílu, kterým přispívá k úspěchu celého podniku. V rámci systému podnikové kalkulace reprezentuje každá sekce ucelený subjekt, jakoby hypoteticky nezávislý podnik. Předpokládá se, že tato sekce „vlastní“ určitou část celkového kapitálu podniku, že kupuje od jiných sekcí a prodává jim, že má vlastní výdaje a příjmy, že její jednání vyúsťuje v zisk či ztrátu, která je připisována jejímu vlastnímu řízení věcí, odděleně od výsledků dosažených ostatními sekcemi. Takto může generální manažer celého podniku ponechat vedení každé sekce velký díl nezávislosti. Není zapotřebí, aby se generální manažer zabýval malými detaily vedení každé sekce. Manažeři různých sekcí mohou mít volnou ruku při řízení „interních“ záležitostí svých sekcí. Jediným příkazem, který generální manažer dává lidem, které pověřil vedením různých sekcí, oddělení a poboček, je: Dosahujte co největšího zisku. A kontrola účtů mu ukáže, jak úspěšní či neúspěšní při plnění tohoto příkazu byli.

Ve velkém podniku produkuje mnoho sekcí pouze části výrobků nebo meziprodukty, které nejsou přímo prodává-

¹⁰ *Viléma Meistera léta učednická*, kniha I, kap. X

ny, ale jsou užívány jinými sekcemi k výrobě konečného produktu. Tato skutečnost nemění popsané podmínky. Generální manažer srovnává náklady plynoucí z výroby těchto částí výrobků a meziproduktů s cenami, které by za ně musel zaplatit, kdyby je musel kupovat od jiných podniků. Vždy stojí před otázkou: Vyplatí se produkovat tyto věci v naší vlastní provozovně? Nebylo by přijatelnější kupovat je od jiných podniků specializujících se na jejich výrobu?

Takto může být v rámci podniku usilujícího o zisk rozdělena odpovědnost. Každý manažer na nižší úrovni řízení je odpovědný za chod svého oddělení. Je mu ku prospěchu, pokud účty ukazují zisk, a je jeho nevýhodou, pokud ukazují ztrátu. Jeho vlastní sobecké zájmy ho tlačí ke krajní opatrnosti a vypětí při řízení záležitostí jeho sekce. Pokud skončí ve ztrátě, bude její obětí. Bude vyměněn jiným člověkem, o kterém generální manažer předpokládá, že bude úspěšnější, nebo bude celá sekce zrušena. V každém případě bude propuštěn a ztratí své zaměstnání. Pokud bude úspěšně dosahovat zisků, zaznamená růst svého příjmu nebo mu alespoň nebude hrozit jeho pokles. Není ani tak důležité, zda manažer oddělení je či není oprávněn podílet se na zisku svého oddělení vzhledem k osobnímu zájmu, jež na výsledcích činnosti svého oddělení má. Jeho osud je rozhodně úzce spojen s osudem jeho oddělení. Bojuje o něj, nepracuje pouze pro svého nadřízeného, ale také pro sebe.

Bylo by neuskutečnitelné omezovat rozhodování takto odpovědného manažera na nižší úrovni řízení příliš mnoha detailními zásahy. Pokud je výkonný, takovéto zasahování by v lepším případě bylo zbytečné, pokud ne škodlivé, svazování jeho rukou. Pokud není výkonný, neučinilo by to jeho aktivity úspěšnějšími. Pouze by mu to poskytlo chabou výmluvu, že jeho neúspěch byl způsoben nevhodnými instrukcemi jeho nadřízeného. Jediná žádaná instrukce je po-

chopitelná a nemusí být zvlášť zmiňována: dosahovat zisku. Navíc, většina detailů může a musí být ponechána vedoucímu každého oddělení.

Tento systém se zasloužil o rozvoj moderního podnikání. Velkovýroba ve velkých výrobních celcích a zřizování dceřinných společností ve vzdálených částech země a v zahraničí, rovněž obchodní domy a řetězce jsou všechny postaveny na principu odpovědnosti podřízeného manažera. Toto v žádném ohledu neomezuje odpovědnost generálního manažera. Podřízení jsou odpovědní pouze jemu. Neosvobozují ho od povinnosti nalézt toho pravého člověka pro každou práci.

Jestliže newyorská firma zřídí pobočkové obchody nebo továrny v Los Angeles, Buenos Aires, Budapešti a Kalkatě, hlavní manažer stanoví pomocný vztah k centrále nebo k mateřské společnosti jen v dosti obecné rovině. Všechny vedlejší otázky mají spadat do rozsahu povinností lokálního manažera. Oddělení auditu centrály bedlivě zkoumá finanční transakce pobočky a informuje generálního manažera, jakmile se objeví něco neobvyklého. Jsou přijímána opatření zabráňující nevratnému plýtvání kapitálem investovaným v pobočce, poškození dobrého jména a reputace celého koncernu a střetu politik pobočky a centrály. Ovšem v ostatních ohledech je lokálnímu vedení ponechána volná ruka. Je možné dát důvěru šéfovi pobočky, oddělení nebo sekce, protože jeho zájmy i zájmy celého koncernu se shodují. Pokud by chtěl utratit příliš mnoho za běžné operace nebo opomenout příležitost k ziskové transakci, ohrozil by nejen zisky koncernu, ale i svou pozici. Není jednoduše najatým úředníkem, jehož jedinou povinností je svědomité uskutečnění určitého zadaného úkolu. Je sám obchodníkem, jakoby mladším partnerem podnikatele bez ohledu na to, jaké jsou smluvní a finanční podmínky jeho zaměstnání. Musí všemi svými schopnostmi přispět k úspěchu firmy, se kterou je spojen.

Protože tomu tak je, není nebezpečné ponechat důležitá rozhodnutí v jeho pravomoci. Nebude plýtvat penězi na nákup výrobků a služeb. Nezaměstná nekompetentní asistentky a pracovníky, nepropustí schopné spolupracovníky, aby je nahradil nekompetentními osobními přáteli nebo známými. Jeho chování je předmětem nezkorumpovatelného úsudku neúplatného tribunálu: výkazu zisků a ztrát. V obchodě je jen jedna věc, na které záleží: úspěch. Neúspěšný manažer oddělení je ztracený bez ohledu na to, zda neúspěch zavinil on, nebo ne, nebo zda bylo možné, aby dosáhl uspokojivějšího výsledku. Nezisková pobočka podniku musí být – dříve nebo později – zrušena a její manažer ztratí své zaměstnání.

Svrchovanost spotřebitele a demokratické fungování trhu se nezastavují přede dveřmi velkého podnikového koncernu. Proniknou do všech oddělení a poboček. Odpovědnost vůči spotřebiteli je zdrojem životní síly podniku a podnikání ve svobodné tržní společnosti. Ziskový motiv, s jehož přispěním jsou podnikatelé směřováni k tomu, aby sloužili spotřebitelům dle svých nejlepších schopností, je zároveň prvořadým principem vnitřní organizace jakéhokoli komerčního nebo průmyslového celku. Spojuje maximální centralizaci celého koncernu s téměř úplnou autonomií jeho částí, uvádí do shody úplnou odpovědnost centrálního řízení a vysoký stupeň zájmu a pobídek podřízených manažerů sekcí, oddělení a pomocných sil. Dává systému svobodného podnikání onu mnohostrannost a adaptabilitu, jejímž výsledkem je neochvějná tendence ke zdokonalování.

4. PERSONÁLNÍ ŘÍZENÍ V PROSTŘEDÍ SVOBODNÉHO PRACOVNÍHO TRHU

Zaměstnance velkého moderního podniku někdy tvoří mnoho stovek tisíc úředníků a pracovníků. Tvoří vysoce diferencovaný útvar od generálního manažera nebo prezidenta po uklízečky, poslíčky a učně. Zacházení s takovýmto ob-

rovským tělesem vyvolává mnoho problémů. Nicméně, ty mohou být vyřešeny.

Bez ohledu na to, jak velký koncern může být, centrální vedení jedná pouze se sekcemi, odděleními, pobočkami a dceřinnými společnostmi, jejichž role může být přesně určena podle důkazů, jež poskytují účty a statistiky. Samozřejmě, že ne vždy účty ukazují, co může být v sekci špatného. Ukazují pouze, že je něco špatně, že se něco nevyplácí a musí to být změněno nebo zrušeno. Rozsudky, které takto vynáší, jsou neodvolatelné. Odhalují peněžní hodnotu každého oddělení. A je to právě peněžní hodnota, na níž na trhu záleží. Spotřebitelé jsou nemilosrdní. Nikdy nenakupují, aby prospěli méně výkonnému výrobcí a aby ho ochránili proti následkům jeho neschopnosti provádět lépe řízení. Chtějí být obslouženi, jak nejlépe to jde. A působení kapitalistického systému nutí podnikatele uposlechnout požadavky dané spotřebiteli. Podnikatel nemá moc rozdělovat dotace na náklady spotřebitelů. Vyhodil by své finanční prostředky, kdyby použil své vlastní peníze k takovému účelu. Jednoduše nemůže zaplatit nikomu více, než je schopen realizovat z prodeje svého výrobku.

Stejný vztah, který existuje mezi generálním ředitelem a jeho přímými podřízenými, vedoucími jednotlivých sekcí, prostupuje hierarchií celého podniku. Každý vedoucí sekce hodnotí své přímé podřízené podle stejného principu, dle kterého je hodnocen on hlavním manažerem, a stejně tak mistr aplikuje podobné metody při hodnocení svých podřízených. Jediný rozdíl je v tom, že v jednodušších podmínkách nižších jednotek nejsou vyžadována žádná komplikovaná účetní schémata pro stanovení peněžní hodnoty každého člověka. Nezáleží na tom, zda jsou vypláceny úkolové mzdy nebo hodinové mzdy. V dlouhém období pracovník nikdy nemůže dostat více, než spotřebitel dovolí.

Žádný člověk není neomylný. Často se stane, že nadřízený chybuje při hodnocení podřízeného. Jednou z vlastností po-

třebných pro vyšší pozici je právě schopnost správně odhadnout lidi. Ten, kdo v tomto ohledu neuspěje, ohrožuje své šance na úspěch. Poškozuje jak své vlastní zájmy, tak zájmy těch lidí, jejichž výkonnost podcenil. Protože je tomu tak, není třeba hledat zvláštní ochranu pro zaměstnance proti svévoli jejich zaměstnavatelů či zaměstnavatelových zástupců. Svévole je při jednání se zaměstnanci, v podmínkách svobodného ziskového systému, útokem, který udeří zpět na svého iniciátora.

V prostředí neregulované tržní ekonomiky je ocenění úsilí každého jednotlivce odděleno od jakýchkoli osobních úvah, a tedy nemůže obsahovat ani předsudky, ani antipatie. Trh poskytuje soudy o produktech, nikoli o producentech. Ocenění producenta je automatickým výsledkem ocenění jeho výrobku. Každý spolupracovník je hodnocen podle výše svého přínosu do procesu výroby statků a služeb. Platy a mzdy nezávisí na svévolných rozhodnutích. Na trhu práce je každé množství a kvalita práce oceňována částkou, kterou jsou spotřebitelé za její produkty ochotni zaplatit. Není to laskavost ze strany zaměstnavatele, že platí mzdy a platy, je to obchodní transakce, nákup výrobního faktoru. Cena práce je tržním fenoménem určeným spotřebitelskou poptávkou po zboží a službách. Prakticky každý zaměstnavatel vždy hledá levnější pracovní sílu a každý zaměstnanec hledá lépe placené zaměstnání.

Samotný fakt, že v kapitalismu je práce komoditou a že je jako komodita prodávána a kupována, osvobozuje mzdu vydávajícího člověka od jakékoli osobní závislosti. Vydávající člověk je stejně jako kapitalisté, podnikatelé a zemědělci závislým na libovůli spotřebitele. Ale spotřebitelské volby se netýkají lidí podílejících se na výrobě. Týkají se věcí, ne lidí. Zaměstnavatel není v pozici, aby si liboval v klientelismu nebo v předsudcích s ohledem na zaměstnance. Pokud tak činí, skutek sám přinese svou odplatu.

Právě tato skutečnost, a nikoli pouze ústavy a listiny práv, činí příjemce platů a mezd *v rámci svobodného kapitalistického*

systemu svobodnými lidmi. Jako spotřebitelé jsou suverénní a jako výrobci jsou, stejně jako jiní občané, bezpodmínečně předmětem zákonů trhu. Při prodeji výrobního faktoru, tedy svého potu a dřiny, na trhu za tržní cenu každému, kdo je připraven jej koupit, neriskují své postavení. Nedlužící svému zaměstnavateli poděkování a podlézavost. Dlužící mu určité množství práce určité kvality. Zaměstnavatel na druhou stranu nehledá sympatizující lidi, kteří se mu líbí, ale výkonné pracovníky, kteří stojí za peníze, které jim platí.

Tato chladnokrevná racionalita a objektivita kapitalistických vztahů není, samozřejmě, realizována ve stejné míře na celém poli podnikání. Čím blíže je úloha člověka ke spotřebitelům, tím více sem zasahují osobní faktory. V obchodě službami hrají určitou roli sympatie a antipatie, vztahy jsou více „lidské“. Neústupní doktrináři a neoblomní štváči proti kapitalismu jsou připraveni toto nazvat výhodou. Ve skutečnosti to omezuje osobní svobodu podnikatele a jeho zaměstnanců. Vlastník malého krámků, holič, hospodský a herec nejsou tak svobodní ve vyjadřování svého politického a náboženského cítění jako vlastník přádelny nebo dělník v továrně na výrobu oceli.

Tyto skutečnosti ale nevyvracejí celkovou charakteristiku tržního systému. Je to systém, který automaticky oceňuje každého člověka podle služeb, jež poskytuje mase suverénních spotřebitelů, tj. svým spoluobčanům.

II. BYROKRATICKÝ MANAGEMENT

1. BYROKRACIE POD DESPOTICKOU VLÁDOU

Náčelník malého primitivního kmene je v postavení, které mu umožňuje koncentrovat veškerou legislativní, správní a soudní moc v jeho rukou. Jeho vůle je zákon. Je ztělesněním výkonné i soudní moci.

Role náčelníka se mění spolu s růstem velikosti jím ovládaného území. Postupně přestává být schopen efektivně řídit své území, a tak je nucen přesunout část své moci na své podřízené. Ti pak v rámci jimi spravovaných území jednají jménem panovníka. Ve skutečnosti se stávají vůči mocnému panovníkovi, který je na jejich místa dosadil, podřízenými jen naoko. Na svých územích vládou dle své vlastní vůle. Mocný panovník má sice pravomoc nahradit neposlušného podřízeného jiným, ale ani jmenování nástupce není lékem na neposlušnost. Nově jmenovaný správce se většinou stane nejnezávislejším na centrální moci. Někteří kritici zastupitelské demokracie mylně prohlašují, že lidé jsou suverénní pouze v den konání voleb. To je pravda pouze v případě takového despotického systému, kde král je na svém území suverénní pouze v den, kdy jmenuje nového vladaře.

V čem se liší pozice správce provincie od manažera pobočky soukromé společnosti? Manažer soukromé firmy předává určitý úsek nově nastupujícímu manažerovi pobočky

s jediným příkazem: Ať je pobočka zisková. Dodržování tohoto pravidla, které je navíc průběžně kontrolovatelné podnikovým účetnictvím, vede k situaci, kdy se naše pobočka stává užitečnou součástí celého podniku. Manažer pobočky tak následuje cíle shodné s cíli podniku jako celku. Ale jestliže vládce, pro kterého jsou jeho arbitrární rozhodnutí jedinými principy vládnutí, dosadí správce do určitého správního celku svého území se slovy: „Buď zmocněncem mé vlády na tomto území,“ slovo zmocněnec pak na tomto území představuje nejvyšší zákon. Panovník se dočasně zřekne vlastní moci ve prospěch svého zmocněnce.

Aby vládce omezil dosud neomezenou moc svého zástupce nad jím spravovaným územím, vydává za tímto účelem řadu nařízení a instrukcí. Zákony, dekrety a ostatní nařízení předepisují správci a jeho podřízeným, co a jak mají dělat v případě vzniku určitého problému. V tomto okamžiku je volnost rozhodování správce omezena, jeho prvořadou povinností je plně vyhovět regulačním opatřením panovníka. Pravda je, že svévole správce je nyní omezena v rozsahu, v jakém jsou panovníkova regulační opatření aplikována. Současně se ale mění charakter správceva jednání: Už není motivován vynakládat maximum svých schopností v každém okamžiku a v každém případě. Už není motivován k hledání nejlepšího řešení pro každý vzniklý problém. Jeho hlavní starostí se stalo úzkostlivé dodržování pravidel a regulací vydaných panovníkem, bez ohledu na to, zda jsou přiměřené, odůvodněné, nebo naopak v rozporu s tím, proč byly vydány a k čemu byly určeny. Prvořadou ctností správce se tak stává pouhé slepé dodržování dekretů a nařízení. Tak se ze správce stává byrokrat.

2. BYROKRACIE V RÁMCI DEMOKRACIE

Pro demokratickou vládu v zásadě platí výše zmíněný proces vzniku byrokracie. Všeobecně se říká, že byrokratický management je neslučitelný s demokracií a demokratic-

kými institucemi. To je ale omyl! Demokracie ctí zákon jako nejvyšší moc. Pokud by tomu bylo jinak, pak by státní úředníci byli nezodpovědní a svévolní despotové, nestálí soudci a vrtošiví hulváti. Dva pilíře demokratické vlády jsou nadřazenost práva a rozpočet.¹¹ Nadřazenost práva, ve smyslu kladení nejvyššího důrazu na zákon, znamená absenci moci jakéhokoli soudce či vysokého státního úředníka rušit zájmy jedince, aniž by ho k takovým krokům opravňoval zákon. *Nulla poena sine lege*, žádné tresty, pokud nejsou nařízeny ze zákona. Je to především neschopnost nacistů pochopit důležitost tohoto základního principu, jež je kvalifikuje jako antidemokratické hnutí. V totalitním systému hitlerovského Německa musí soudci rozhodovat v souladu s *das gesunde Volksempfinden*, tj. se zdravými pocity lidí. Protože soudce musí sám rozhodovat o tom, co to jsou zdravé pocity lidí, je při svém rozhodování suverénní obdobně jako náčelník primitivního kmene.

Je ale špatné, když kvůli nedokonalým zákonům zločinec ujde trestu. V porovnání se svévolí soudce se ale jedná o menší zlo. Pokud legislativci uznají nedokonalost zákona, mohou jej zdokonalit. Jsou zmocněnci panovníka; lidmi, kteří jsou v tomto smyslu nadřízení a odpovědní voličům. Jestliže voliči nesouhlasí s metodami a návrhy prosazovanými jejich zástupci, mají možnost v příštích volbách zvolit jiné zástupce, kteří budou lépe vědět, jak své činy přizpůsobit vůli většiny.

Totéž platí o výkonné moci. I v této oblasti existuje alternativa mezi svévolí vlády despotických úředníků a vládou lidí nucených dodržovat ustanovení zákona. Je pouhým eufemismem nazývat *státem blahobytu* stát, ve kterém panovníci mohou přijímat taková opatření, jež oni sami po-

¹¹ Toto není definice demokratické vlády, ale popis správních technik v demokratické společnosti. Definice demokratické společnosti je: Systém vlády, ve kterém jsou občané schopni přímo v referendu, nebo nepřímo ve volbách ovlivnit provádění moci zákonodárné, výkonné a výběr nejvyšších úředníků.

važují za nejlepší ve jménu veřejného zájmu, ve srovnání se státem, ve kterém jsou pravidla výkonu moci vymezena legislativou a občané mohou svá práva proti nelegálním státním zásahům vymáhat u soudu. Tento takzvaný stát blahobytu je ve skutečnosti tyranii panovníků. (Mimochodem nesmíme zapomenout, že dokonce ani despotická vláda nemůže fungovat bez regulací a byrokratických nařízení, nemá-li se zvrhnout v chaotický režim místních politických vůdců a rozpadnout se v bezpočet bezvýznamných despocií.) Cílem ústavního státu je také veřejné blaho. Charakteristickým znakem, jenž odlišuje ústavní stát od despotie, je, že nikoliv autority, ale řádně volení zástupci lidu mají rozhodovat o tom, co nejlépe slouží obecnému blahu. Díky tomuto systému mohou být lidé nezávislí a jejich práva na sebeurčení jsou chráněna. Lidé žijící v tomto systému jsou suverénními nejen v den voleb, ale i v období mezi volbami.

Vláda v demokratické společnosti není omezena pouze zákony, ale také rozpočtem. Demokratická kontrola je kontrolou rozpočtu. Zástupci lidu mají klíče od státní pokladny. Ani halěř nesmí být utracen bez souhlasu parlamentu. Je nelegální užívat veřejné fondy pro jiné účely, než pro jaké je určil parlament.

Byrokratický management v demokracii znamená řízení v přísném souladu se zákonem a rozpočtem. Nemůžeme se dotazovat soudců a lidí pracujících v administrativě, co by mělo být vykonáno pro veřejné blaho a jak by mělo být naloženo s veřejnými prostředky. To je úkol pro suverénní lidi a jim odpovědné zástupce. Soudy, různé stupně administrativy, armáda a loďstvo vykonávají pouze to, co jim přikazuje rozpočet. Nikoli oni, ale pouze nezávislí občané pomocí svých zástupců vytvářejí politiku.

Většina despotů, tyranů a diktátorů je upřímně přesvědčena, že jejich vláda je lidem prospěšná, že jejich vláda je vládou *pro lidi*. Není třeba zjišťovat, zda jsou takové výroky Hit-

lera, Stalina a Franka opodstatněné, či nikoli. Každopádně jejich systém není ani vládou *lidí*, ani vládou *pro lidi*. Není demokratický, ale autoritářský.

Tvrzení, že byrokratický management je nepostradatelný nástroj demokratické vlády, je paradoxní. Mnozí budou protestovat proti tomuto výroku. Jsou totiž zvyklí považovat demokratickou vládu za nejlepší systém vlády a byrokratický management za jedno z největších zel. Jak mohou být tyto dvě protikladné věci spojeny?

Nicméně Amerika je zemí s dlouhou tradicí demokracie a řeč o nebezpečích byrokracie je v této zemi novým fenoménem. Až v posledních letech si lidé začali uvědomovat hrozbu byrokracie a začali považovat byrokracii nikoli za nástroj demokratické vlády, ale naopak za nejhoršího nepřítele svobody a demokracie.

K těmto námitkám musíme dodat, že byrokracie sama o sobě není ani špatná, ani dobrá. Je pouze prostředkem vlády, jenž může být užit v rozličných sférách lidské činnosti. Existují oblasti, především efektivní řízení vládního aparátu, ve kterých jsou byrokratické metody nezbytně vyžadovány. Co ale dnes mnoho lidí považuje za zlo, není byrokracie jako taková, ale expanze sfér, v rámci kterých je byrokratický management prováděn. Tato expanze je nevyhnutelným následkem postupujícího omezování osobních svobod, dále pak následkem vnitřních trendů ekonomických a sociálních politik, směřujících k potlačení osobní iniciativy a nahrazování této iniciativy vládními zásahy. Lidé viní byrokracii, ale co mají skutečně na mysli, je úsilí změnit svobodný stát ve stát socialistický a totalitní.

V Americe byla byrokracie vždy. Řízení celních úřadů a zahraničních služeb bylo vždy podřízeno byrokratickým principům. Co je ale typické pro současnou dobu, je pronikání sféry vládní do oblasti podnikání, do sféry soukromé a do sféry občanské. A právě to vede k nahrazování ziskového managementu managementem byrokratickým.

3. ZÁKLADNÍ ZNAKY BYROKRATICKÉHO MANAGEMENTU

Právníci, filozofové a politici pohlíží na nadvládu zákona z jiného úhlu pohledu než tato kniha. Podle jejich názoru je hlavní funkcí zákona omezovat moc autorit a soudů za účelem omezování zel páchaných na jednotlivci a za účelem omezení svobody jedince. Jestliže je určité autoritě dána moc věznit nebo zabíjet lidí, pak tato moc musí být také omezena a jasně vymezena. V opačném případě by se úředník či soudce změnil v nezodpovědného despota. Zákon vymezuje, za jakých podmínek by měl mít soudce právo a povinnost vynést rozsudek a policista střílet. Zákon chrání občany proti svévoli úředníků.

V této knize na daný problém nahlížíme poněkud odlišně. Zacházíme zde s byrokracií jakožto s principem správních technik a organizace. Na pravidla a regulace hledíme nejen jako na opatření na ochranu lidí a uchování práv a svobod občanů, ale jako na opatření výkonu vůle nejvyšší autority. Potřeba omezit svobodu podřízených je přítomna v každé organizaci. V případě absence takových omezení by se jakákoli organizace rozpadla. Naším cílem je zkoumat zvláštní charakteristiky byrokratického řízení a jeho odlišnosti od řízení uplatňovaného v tržním hospodářství.

Byrokratický management je řízením, které spočívá v podřízení se podrobným pravidlům a regulacím, jež stanovuje nadřízený orgán. Úkolem byrokrata je činit to, co mu tato nařízení a pravidla prikazují. Jeho vůle chovat se dle svého nejlepšího přesvědčení je těmito pravidly silně omezena.

Management v podnikání neboli ziskový management je managementem vedeným ziskovým motivem. Jeho cílem je dosažení zisku. Míra dosažení tohoto cíle může být zjišťována prostřednictvím účetnictví, zpracovávaného nejen za celý podnik, ale také za každou jeho část. Tak je možná decentralizace managementu a účetnictví, aniž by byla ohrožena jednota operací a dosažení cíle. Odpovědnost mů-

že být rozdělena. Neexistuje potřeba omezovat svobodnou vůli podřízených jakýmkoli pravidly či regulacemi, s výjimkou běžného podnikatelského omezení – učinit podnikání ziskovým.

Cíle veřejné správy nemohou být měřeny peněžními ukazateli a nemohou být měřeny účetními metodami. Jako příklad uveďme národní policejní systém F.B.I. Neexistuje dostupné měřítko, na základě kterého bychom mohli zjistit, zda peníze vynaložené tou kterou pobočkou nebyly nadbytečné. Výdaje vynaložené policejní stanicí nejsou placeny těm, kdo stanici řídí, a neliší se podle míry dosažených úspěchů. V případě, že by vedoucí celého úřadu ponechal svým podřízeným vedoucím jednotlivých poboček volnou ruku v nakládání s peněžními výdaji, výsledkem by bylo značné zvýšení nákladů způsobené snahou každého z nich co nejvíce zlepšit služby svojí pobočky. Pak by bylo pro nejvyšší výkonnou moc nemožné udržet výdaje v rozmezí centrem přidělených prostředků či vůbec v jakémkoli rozmezí. Není to kvůli puntičkářské přesnosti, s jakou regulace stanovují, kolik může každý úřad utratit za úklid, opravy nábytku, osvětlení či topení. V rámci obchodních koncernů mohou být takovéto věci bez váhání ponechány na rozhodnutí místních manažerů. Neutratí více, než je nezbytné, neboť utrací své peníze. Jestliže plýtvá podnikovými penězi, ohrožuje dosahování zisku té části podniku, s jejímiž penězi hospodaří, čímž nepřímo ohrožuje své vlastní zájmy. V případě místního vedoucího vládní organizace je to však jiné: Utratí-li více peněz, může, přinejmenším velmi často, zlepšit výsledky své činnosti. Šetrnost tak na něm musí být vynucována dozorem. Ve veřejné správě neexistuje pojiťko mezi příjmy a výdaji. Veřejné služby pouze utrácejí peníze. Nevýznamný příjem odvozený ze zvláštních zdrojů je víceméně náhodný. Např. prodej tiskových materiálů vládním vydavatelstvím. Daňové a celní příjmy nejsou výsledkem „produkce“ správního aparátu. Jejich zdrojem je zákon, ni-

koli aktivity celníků a výběrčích daní. Není to zásluha výběrčího daně z příjmů, že jsou rezidenti náležející do jeho okrsku bohatší a platí vyšší daně než třeba jiní v ostatních okrscích. Čas a námaha vynaložené na administrativní vyřízení vratek daně z příjmu nejsou přiměřené objemu zdaniitelných příjmů.

Ve veřejné správě neexistuje tržní cena za dosažené úspěchy, a tak je nezbytné provozovat veřejné úřady na základě principů naprosto odlišných od těch, jež se aplikují v podmínkách ziskového motivu.

Nyní můžeme poskytnout definici byrokratického managementu: Byrokratický management je metoda řízení uplatňovaná v oblasti správních vztahů, jejíž výsledek nemá na trhu peněžní hodnotu. Pamatujte, že neříkáme, že úspěšné nakládání s veřejnými záležitostmi nemá hodnotu. Říkáme, že nemá hodnotu na trhu, že jejich hodnota nemůže být zjištěna tržními transakcemi a následně nemůže být vyjádřena v penězích.

Srovnejme podmínky dvou zemí, řekněme Atlantis a Thule. Můžeme zjistit mnoho důležitých statistických charakteristik: rozlohu země, počet obyvatel, míry porodnosti, míry úmrtnosti, počet ngramotných, počet spáchaných trestných činů a mnoho dalších demografických údajů. Můžeme určit sumu peněžních důchodů všech obyvatel, peněžní hodnotu společenského produktu za rok, peněžní hodnotu zboží dovezeného a vyvezeného a mnoho dalších ekonomických dat. Ale nemůžeme stanovit aritmetickou hodnotu systému vlády a administrativy. To ale neznamená, že popíráme důležitost či hodnotu dobré vlády. To pouze znamená, že neexistuje měřítko, kterým bychom byli schopni tyto věci měřit. Nelze je vyjádřit pomocí číselných údajů.

Je možné, že ta nejlepší věc v Atlantis je dobrý systém její vlády. Může být pravda, že Atlantis dosahuje prosperity právě díky ústavním a správním institucím. Nejsme ale schopni tyto instituce porovnat s thulskými takovým způ-

sobem, jakým můžeme porovnávat ostatní věci, např. úroveň mezd nebo cenu mléka.

Byrokratický management je řízení vztahů, které nemůže být ověřováno ekonomickou kalkulací.

4. PROBLÉM BYROKRATICKÉHO MANAGEMENTU

Prostý občan srovnává práci úřadů s činností ziskového systému, který je mu více známý. Zjišťuje při tom, že byrokratický management je ne hospodárný, neefektivní, pomalý a zatížený zbytečnou administrativou. Nemůže jednoduše pochopit, jak rozumní lidé mohou existenci takového škodlivého systému dovolit. Proč nepoužívat prověřené metody soukromého podnikání?

Takovýto způsob kritiky nicméně není rozumný. Překrčuje charakteristiky, které jsou pro veřejnou správu typické. Nebere v úvahu základní rozdíly mezi státní správou a soukromým podnikáním, jehož cílem je dosahování zisku. To, co se nazývá nedostatky a chybami administrativy, jsou její nezbytné vlastnosti. Úřad není ziskovým podnikem, nemůže používat žádných ekonomických kalkulací. Musí řešit takové problémy, které jsou podnikovému vedení neznámé. Byrokratickou správu nelze zdokonalit tím, že ji přetvoříme podle vzoru soukromého podnikání. Je chybou srovnávat schopnost ministerstva s činností subjektu podnikajícího na trhu.

Ovšemže jsou ve veřejné správě každé země zřejmé nedostatky, které oko každého pozorovatele upoutají. Lidé jsou občas šokováni rozsáhlostí špatné správy. Když se ale někdo pokusí zjistit původ těchto nedostatků, často zjistí, že nejsou výsledkem trestuhodné nedbalosti nebo nedostatkem schopností. Občas vznikají jako důsledek specifických politických a institucionálních podmínek nebo jako pokus dospět k rozhodnutí o problému, pro který nemůže být nalezeno uspokojivější řešení. Hloubavý badatel se při podrobném zkoumání všech překážek může

přesvědčit, že by ani on sám za daného stavu politické situace nemusel vědět, jak záležitost řešit méně problematickou cestou.

Pokusy reformovat byrokratickou správu dosazením podnikatelů do vedoucích pozic různých resortů jsou marné. Kvalita podnikatele není dána jeho osobností, nýbrž postavením, které v rámci tržní společnosti zastává. Bývalý podnikatel, který je dosazený do vedení vládního úřadu, již v této funkci není obchodním manažerem, ale stává se byrokratem. Jeho cílem už nemůže být zisk, ale dodržování pravidel a předpisů. Jako vedoucí úřadu může mít pravomoc měnit některá drobnější pravidla a některé záležitosti týkající se vnitřních postupů. Vymezení činnosti úřadu je však určováno pravidly a předpisy, které nespádají do jeho pravomoci.

Velmi rozšířená je myšlenka, že efektivnost vládních úřadů by mohla být zlepšena vedením inženýrů a jejich metodami vědeckého řízení. Takovéto plány však vycházejí z mylného výkladu účelu státní správy.

Tak jako jakýkoli druh inženýrství, je i inženýrské řízení postaveno na možnosti využívat metod kalkulací. Takové metody se používají v podnikání za účelem dosažení zisku. Tady je nejdůležitější výkaz zisků a ztrát. Problémem byrokratického managementu je ale právě to, že zde takovéto metody kalkulací chybí.

V oblasti ziskového podnikání je cíl aktivit inženýrského řízení primárně určován ziskovým motivem. Jeho úkolem je snižovat náklady bez poklesu tržní ceny produktu nebo redukovat náklady více, než je následné snížení tržní ceny produktu, nebo zvýšit tržní cenu produktu o více, než je požadovaný růst nákladů. V oblasti státní správy ale produkt na trhu žádnou cenu nemá. Nekupuje se ani neprodává.

Vezměme si nyní tři příklady:

Úkolem policejního oddělení je ochrana vládních budov proti sabotáži. Tento úkol má plnit třicet hlídek ve službě.

Zodpovědný komisař nepotřebuje radu odborníka na efektivnost provozu k tomu, aby se dozvěděl, že mohl ušetřit peníze, kdyby zredukoval hlídky pouze na dvacet mužů. Otázkou ale je: Vyváží tato úspora zvýšení rizika? V sázce jsou závažné věci: národní obrana, morálka ozbrojených sil a civilistů, odezvy v oblasti zahraničních záležitostí, životy mnoha pracovníků. Tyto hodnoty nemohou být oceněny penězi. Odpovědnost leží plně na parlamentu a na výkonném odboru vlády, jak přidělí požadované dotace. Nemožou se jí vyhnout tím, že rozhodnutí nechají na nezodpovědném poradci.

Jedním z úkolů finančních úřadů je konečné určení splatných daní. Povinností tohoto úřadu je vyložit a použít platné zákony. Není to pouze úřednická práce, je to druh justiční činnosti. Každý daňový poplatník, který s výkladem zákona nesouhlasí, může vznést u soudu žádost, aby částku, kterou zaplatil, dostal zpátky. K čemu může být pro řízení těchto záležitostí užitečný podnikový ekonom či inženýr s jeho studii časového a pohybového managementu? Kanceláře úřadu nejsou pro jeho činnost tím nevhodnějším místem. Je zřejmé, že za jinak nezměněných okolností je úředník, jenž pracuje rychleji, více žádoucím zaměstnancem než ten, který je pomalejší. Hlavním problémem je ale kvalita výkonu. Jen zkušení, služebně starší úředníci mají takové zkušenosti, které jim umožní hodnotit výkony jejich spolupracovníků. Duševní práce nemůže být měřena a hodnocena mechanickými nástroji.

A nakonec uvažme případ, ve kterém se neobjevují ani problémy „vyšší“ politiky, ani ty, jež se týkají správného použití zákona. Úřad je zodpovědný za kupování veškerých zásob, které jsou nutné pro technické zabezpečení kancelářských prací. Jedná se o poměrně jednoduchou práci. V žádném případě to ale není práce mechanická. Nejlepším úředníkem není ten, kdo udělá nejvíce objednávek za hodinu, ale ten, kdo nakoupí nejvhodnější materiál za co nejnižší cenu.

Není tudíž správné prosazovat časové a pohybové studie či jiné nástroje vědeckého managementu, „které s přiměřenou přesností ukazují, kolik času a úsilí je třeba pro každou z možných metod“, a tudíž „mohou ukázat, které z možných metod a postupů vyžadují nejméně času a úsilí.“¹² Všechny takovéto činnosti jsou téměř zbytečné, neboť je nemůžeme vztáhnout na kvalitu provedené práce. Samotná rychlost není měřítkem intelektuální práce. Nemůžete „měřit“ doktora podle času, který věnuje kontrole jednoho případu. A nemůžete „měřit“ soudce podle času, který potřebuje k vynesení rozsudku jednoho případu.

Vyrábí-li podnikatel nějaký výrobek určený na vývoz do zahraničí, snaží se snížit počet pracovních hodin, které se stráví při výrobě různých částí tohoto výrobku. Povolení, které je požadováno pro přepravu tohoto zboží do zahraničí, však není součástí zboží. Vláda, která povolení vydává, se na výrobě, marketingu a přepravě tohoto zboží nijak nepodílí. Její úřad není dílnou, ve které se vyrábí jedna z částí potřebných pro dokončení výrobku. To, oč vláda usiluje, je pomocí poskytování vývozních povolení omezit vývoz. Chce snížit celkové množství vývozu nebo množství vyvážené nežádoucími vývozci či množství zboží prodaného nežádoucím kupujícím. Vydávání licencí není účelem, ale technickým prostředkem k dosažení těchto cílů. Z pohledu vlády jsou licence, které byly odmítnuty nebo o které nebylo zažádáno, mnohem důležitější, než ty, které uděleny byly. Proto by nebylo účelné zavést „celkový počet pracovních hodin strávených při vydávání licencí“ jako standard výkonu úřadu. Bylo by nevhodné „vydávat licence... jako na výrobní lince“.¹³

Najdeme i jiné odlišnosti. Jestliže se v průběhu výrobního procesu výrobek zničí nebo ztratí, je výsledkem určitý přes-

¹² Juran, J.M.: *Bureaucracy, a Challenge to Better Management*, New York, 1944, str. 75.

¹³ Juran, J.M., *loc. cit.*, str. 34, 76.

ně vymezený nárůst výrobních nákladů. Když se ale ztratí žádost o licenci na úřadě, skutečnou škodu nese občan. Zákony sice mohou postiženým jednotlivcům bránit žalovat úřad o náhradu škody, nicméně je tady ale stále politický a morální závazek vlády s těmito žádostmi nakládat velmi obezřetým způsobem.

Řízení státních záležitostí se liší od průmyslových procesů asi tak, jako se soudní stíhání, usvědčování a odsuzování vrahů liší od pěstování kukuřice či výroby bot. Vládní efektivnost a průmyslová efektivnost jsou zcela jiné věci. Vedení závodu se nemůže zdokonalit tím, že si vezme za vzor policejní oddělení, a daňový úřad se nemůže stát výkonnějším tím, že převezme metody automobilového závodu. Lenin byl na omylu, když dal průmysl vládním úřadům za vzor. Ti, kteří ale chtějí správu úřadů porovnávat s managementem v továrně, se mýlí úplně stejně.

Ve vládní administrativě je mnoho věcí, které je třeba změnit. Ovšem, všechny lidské instituce musí být znovu a znovu přizpůsobovány novým změnám podmínek. Žádná reforma ale nemůže státní úřad transformovat na nějaký typ soukromého podniku. Vláda není podnikem vytvářejícím zisk. Správa jejích záležitostí nemůže být kontrolována pomocí výkazu zisků a ztrát. Její výkon nemůže být měřen penězi. Tento poznatek musí být základem pro jakoukoli léčbu problémů byrokracie.

5. BYROKRATICKÝ PERSONÁLNÍ MANAGEMENT

Byrokrat se od nebyrokrata liší právě tím, že pracuje v oblasti, ve které není možné hodnotu lidského úsilí ocenit penězi. Národ vydává peníze na údržbu úřadů, na mzdy a výplaty a na nákupy veškerého potřebného vybavení a materiálu. Ale to, co za vynaložené výdaje získá – vykonanou službu, nemůže být oceněno penězi, jakkoli je tento „výstup“ hodnotný a důležitý. Jeho ocenění závisí na úsudku vlády.

Je pravda, že ocenění různých komodit prodaných a koupených na trhu nezávisí o nic méně na úsudku. Jedná se ale o úsudek spotřebitelů. Protože jsou ale spotřebitelé ohromné masy různých lidí, anonymní a beztvaré, jsou jejich rozhodnutí zmražena do neosobního jevu – tržní ceny, a jsou tudíž oddělena od jejich svévolného původu. A co víc, ceny se vztahují k výrobkům a službám jako takovým, ne k jejich vykonavatelům. Vztah mezi prodávajícím a kupujícím, stejně jako vztah mezi zaměstnavatelem a zaměstnancem, je v ziskovém podnikání pouhou neosobní skutečností. Je to obchod, ze kterého čerpají výhody obě strany. Obě si navzájem vylepšují své živobytí. S byrokratickou organizací je to ale jiné. Vztah mezi nadřízeným a podřízeným je osobní. Podřízený je závislý na osobním úsudku nadřízeného, ne na své práci. Dokud úředník může doufat, že má zároveň šanci získat práci v soukromém sektoru, nebude závislost na nadřízeném natolik tíživá, aby poznamenala úředníkův charakter. Za současného vývojového trendu k všeobecné byrokratizaci je tomu ale jinak.

Američané ještě před pár lety neznali byrokrata jako zvláštní druh lidské bytosti. Vždy zde byly úřady a nutně byly řízeny byrokratickými způsoby. Nebyla zde ale žádná početná třída lidí, která považovala práci ve státních úřadech za své výlučné poslání. Existovalo zde nepřetržité přelévání personálu mezi zaměstnáním ve státní správě a v soukromém sektoru. Podmínky služby ve státní správě umožnily vznik kariérních úředníků. Jmenování do úřadu muselo být podloženo zkouškami a nezáviselo již na politické příslušnosti uchazečů. Mnoho lidí zůstalo ve státních úřadech po celý život. Podrželi si ale svou osobní nezávislost, neboť se vždy mohli vrátit do soukromé sféry.

V kontinentální Evropě to bylo jiné. Zde byrokraté po dlouhou dobu tvořili jednotnou skupinu. Prakticky jen pár výjimečných lidí se mohlo vrátit do neúřednického života. Většina byla s úřady spjata na celý život. Osvojili si vlast-

nosti, které byly příznačné pro jejich trvalé odtržení od světa ziskového obchodu. Jejich intelektuální perspektivou byla hierarchie, její pravidla a regulace. Jejich osud byl úplně závislý na přízni jejich nadřízených. Podléhali jejich moci i mimo službu. Bylo pochopitelné, že jejich soukromé aktivity – a také aktivity jejich manželek – musely být náležitě důstojnosti jejich postavení a zvláštním – nepsaným – zákonům chování, která se vztahují na *Staatsbeamter* nebo *fonctionnaire*. Očekávalo se, že budou schvalovat politické stanovisko ministerského kabinetu, které panovalo v době, kdy byli ve funkci. Jejich svoboda v jakékoli míře podporovat opoziční stranu byla citelně omezena.

Postupný vznik velké třídy takovýchto lidí se stal skutečnou hrozbou zachování ústavních institucí. Byly učiněny pokusy ochránit jednotlivého úředníka před libovůli strany jeho nadřízených, ale jediným dosaženým výsledkem bylo, že došlo k uvolnění disciplíny a neustálému zhoršování ve výkonu pracovních povinností.

Amerika je na poli byrokracie nováčkem. V této oblasti má mnohem méně zkušeností, než získaly klasické byrokratické země jako Francie, Německo, Rakousko a Rusko. Ve Spojených státech stále převládá trend přeceňovat užitečnost regulací státní správy. Takové regulace vyžadují, aby byli žadatelé určitého věku, absolventy určitých škol a aby složili určité zkoušky. Pro postup do vyšších funkcí a získání vyšších platů je požadován určitý počet let strávených v nižších funkcích a složení dalších zkoušek. Je zřejmé, že všechny tyto požadavky se týkají věcí, které jsou více či méně povrchní. Není třeba ukazovat, že navštěvování školy, zkoušky a roky strávené v nižších pozicích nutně člověka nekvalifikují k lepší práci. Tato mašinérie výběru občas překáží v činnosti schopnějším lidem, a ne vždy zabrání jmenování do funkce naprosto neschopných lidí. Ale tím nejhorším důsledkem je, že hlavním zájmem úředníků se stala snaha vyhovět těmto či jiným formalitám. Zapomínají však,

že jejich prací je splnit stanovený úkol nejlépe, jak je to jen možné.

V řádně uspořádaném státním systému výkonu státní služby závisí postup do vyšších funkcí primárně na počtu let strávených ve službě. Vedoucími úřadů jsou obvykle starší lidé, kteří vědí, že za několik let půjdou do důchodu. Tím, že strávili větší část života v podřízených pozicích, ztratili ráznost a iniciativu. Vyhýbají se inovacím a zdokonalování. Na každý plán reformy se dívají jako na narušení jejich klidu. Jejich strnulý konzervatismus maří všechny snahy ministra přizpůsobit práci změněným podmínkám. Na ministra nahlíží jako na nezkušeného laika. Ve všech zemích s trvalou byrokracií lidé říkávají: „Vlády přicházejí a odcházejí, ale byrokracie zůstává.“

Bylo by chybou přičítat frustraci evropského byrokratismu intelektuálním a morálním nedostatkům personálu. Ve všech těchto zemích bylo mnoho dobrých rodin, jejichž potomci si vybrali byrokratickou kariéru, protože byli vážně oddaní službě svému národu. Ideál chytrého chudého chlapce, který chtěl dosáhnout lepšího postavení v životě, byl připojit se ke správnému personálu. Mnoho nadanějších a vznešených členů inteligence pracovalo na úřadě. Prestiž a sociální postavení vládních úředníků zdaleka překonaly ostatní třídy populace, s výjimkou armádních důstojníků a členů starších a bohatších aristokratických rodin.

Mnoho státních zaměstnanců publikovalo znamenité spisy řešící problémy administrativního práva a statistiky. Někteří z nich byli ve volném čase skvělými spisovateli nebo muzikanty. Jiní vstoupili na pole politiky a stali se významnými politickými lidry. Převážná část byrokratů byla ovšem spíše průměrnými muži. Nemůže být ale zpochybněno, že by se v řadách vládních zaměstnanců nenalézalo značné množství schopných lidí.

Selhání evropské byrokracie určitě nebylo způsobeno neschopností personálu. Byl to výsledek nevyhnutelné slabos-

ti jakékoli správy veřejných záležitostí. Nedostatek standardů, které by nesporně mohly zajistit úspěch nebo neúspěch výkonu oficiálních úkolů, vyvolává neřešitelné problémy. Zabíjí ambice, ničí iniciativu a podněty dělat více, než je minimálně požadováno. Nutí byrokrata sledovat instrukce, nikoli podstatný a skutečný úspěch.

III. BYROKRATICKÝ MANAGEMENT STÁTNÍCH PODNIKŮ

1. NEUSKUTEČNITELNOST ÚPLNÉ STÁTNÍ REGULACE

Socialismus, tj. úplná státní kontrola veškerých hospodářských činností, je neuskutečnitelný. Socialistické společnosti by totiž chyběl nepostradatelný intelektuální nástroj ekonomického plánování: ekonomická kalkulace. Samotná myšlenka centrálního plánování prostřednictvím státu je vnitřně rozporná. Státní plánovací komise by při plánování výroby vzhledem k řešenému problému byla zcela bezmocná. Nikdy nebude vědět, zda jsou zvažované projekty výhodné, nebo zda by jejich realizace měla za následek plýtvání dostupnými prostředky. Socialismus musí vést k úplnému chaosu.

Marxistická tabu bránila po dlouhé roky poznání této pravdy. Jedním z hlavních přínosů marxismu k úspěchu socialistické propagandy byl zákaz studia hospodářských problémů v socialistické společnosti. Taková studia byla v pojetí Karla Marxe a jeho přívrženců znakem tzv. klamného „utopismu“. „Vědecký“ socialismus – jak Marx a Engels nazývali svou verzi socialismu, se nesmí takovému neuzitečnému zkoumání oddávat. „Vědečtí“ socialisté se musí ukájet myšlenkou, že socialismus nevyhnutelně přijde a že

nastolí ráj na zemi. Nesmí být tak pošetilí, aby se ptali, jak bude socialistický systém fungovat.

Jednou z nejpozoruhodnějších skutečností intelektuálních dějin devatenáctého a začátku dvacátého století je naprosté uposlechnutí tohoto marxistického *verboten*. Těch pár ekonomů, kteří se odvážili zákazu vzdorovat, nebylo bráno vážně a brzy upadli v zapomnění. Teprve před přibližně pětadvaceti lety se okouzlení vytratilo. Podařilo se nevyvratitelným způsobem prokázat nemožnost ekonomické kalkulace v socialistickém systému.

Někteří neústupní marxisté samozřejmě vznesli námitky. Museli sice připustit, že ekonomická kalkulace je nejvážnějším problémem socialismu a že byla ostuda, že socialisté během osmdesáti let fanatické propagandy mařili svůj čas maličkostmi, aniž by tušili, v čem spočívá hlavní problém. Svě znepokojené přívržence ale ujišťovali, že najít uspokojivé řešení bude snadné. Různí socialističtí profesori a autoři jak v Rusku, tak v západních zemích skutečně předložili návrhy ekonomické kalkulace v socialismu. Tyto návrhy se ukázaly jako naprosto scestné. Pro ekonomy nebylo složité odhalit jejich omyly a rozpory. Socialisté úplně ztroskotali při svých zoufalých pokusech odmítnout důkazy o tom, že ekonomickou kalkulaci nelze v žádném socialistickém systému provést.¹⁴

Je zřejmé, že socialistický management by také usiloval o zásobování společnosti zbožím v takovém množství a kvalitě, jaké bylo možné vyrobit při existujících podmínkách nabídky výrobních faktorů a technologických znalostí. Socialistická vláda by také usilovala o využití dostupných výrobních faktorů na výrobu takových statků, kterých dle

---

¹⁴ Podrobnější analýzu tohoto základního problému lze nalézt v Mises: *Socialism, an Economic and Sociological Analysis*, New York, 1936, str. 113–122, 131–142, 516–521; Mises: *Nationaleconomie*, Ženeva, 1940, str. 188–223, 634–645; Hayek: *Collectivist Economic Planning*, Londýn, 1935; Hayek: „Socialist Calculation: The Competitive Solution“, *Economica*, VII, str. 125–149.

jejího názoru bylo nejvíce potřeba, a chtěla by ukončit výroby takových statků, jež považovala za méně potřebné. Neproveditelnost ekonomické kalkulace ale znemožnila nalézt, které metody výroby potřebných statků jsou nejhospodárnější.

Socialistické vlády Ruska a Německa působí ve světě, v jehož větší části stále funguje tržní hospodářství. Mohou proto ve své ekonomické kalkulaci využívat zahraničních cen. Pouze v důsledku znalosti těchto cen jsou schopny kalkulovat, vést účetnictví a plánovat. Situace by se zcela změnila, kdyby byl socialismus přijat ve všech zemích. Pak by již neexistovaly žádné ceny výrobních faktorů a ekonomická kalkulace by nebyla možná.

2. STÁTNÍ PODNIK V RÁMCI TRŽNÍHO HOSPODÁŘSTVÍ

Obdobná situace nastává, když státem vlastněný popř. státem či místní vládou provozovaný podnik působí v zemi, kde většina ekonomických aktivit je řízena na tržním základě. Ani jim nečiní ekonomická kalkulace problémy.

Nemusíme si klást otázku, zda by bylo, nebo nebylo možné řídit takový státní či městský podnik stejným způsobem jako soukromý podnik. Je totiž pravda, že úřady se většinou od řízení na základě zisku odklánějí. Nechtějí své podniky provozovat za účelem dosažení co největšího zisku. Dosažení jiných úkolů považují za důležitější. Jsou ochotny se kvůli jiným cílům zříci celého zisku či jeho části, nebo dokonce utrpět ztrátu.

Bez ohledu na to, které cíle sledují, je výsledkem této politiky vždy dotování jedněch lidí na úkor druhých. Když státní podnik pracuje ve ztrátě nebo dosahuje jen části zisku, kterého by mohl dosáhnout, kdyby se výhradně orientoval na zisk, omezuje tím rozpočet, což má vliv na daňové poplatníky. Když například městem vlastněný dopravní systém stanoví zákazníkům tak nízké přepravní ceny, že ji-

mi nepokryje ani provozní náklady, daňoví poplatníci v podstatě dotují ty, kteří městskou dopravu používají.

V knize věnované problémům byrokracie se ale nemusíme těmito finančními hledisky zabývat. Budeme analyzovat jiné důsledky.

Jakmile podnik není provozován v souladu se ziskovým motivem, musí být řízen jiným způsobem. Městské úřady nemohou vedoucím jednoduše nařídít: *nestarej se o zisk*. Musí mu dát konkrétnější a přesnější příkazy. Jaké příkazy to budou?

Zastánci státních a městských podniků mají tendenci odpovídat na tyto otázky velmi naivně: povinností státního podniku je poskytovat společnosti potřebné služby. Ale problém není tak jednoduchý. Každý podnik má jediný cíl, poskytovat potřebné služby. Co ale tento výraz znamená? Kdo rozhoduje v případě státního podniku, zda je daná služba potřebná? A co je mnohem důležitější: jak zjistíme, že cena poskytnuté služby není vysoká, tj. že výrobní faktory využívané při poskytování této služby nejsou odejmuty z ostatních způsobů využití, ve kterých by mohly vykonat hodnotnější službu?

V případě soukromého podniku usilujícího o zisk je tento problém řešen skrze chování veřejnosti. Důkazem užitečnosti poskytnutých služeb je, že dostatečné množství lidí je ochotno za ně platit požadovanou cenu. Nelze pochybovat o tom, že spotřebitelé považují služby poskytované pekařem za užitečné. Jsou připraveni platit za chléb požadovanou cenu. Při této ceně se výroba chleba zvyšuje do doby, než dosáhne nasycení trhu, tj. do doby, kdy by další zvýšení odejmulo výrobní faktory z odvětví, jejichž výrobky spotřebitelé poptávají intenzivněji. Tržní podniky využívají ziskový motiv jako vodítko, dle kterého přizpůsobují své aktivity přáním veřejnosti. Vidina zisku žene každého podnikatele k poskytování takové služby, která je v očích spotřebitelů nejdůležitější. Ceny na trhu jim ukazují, do kterých výrobních odvětví mohou investovat.

Funguje-li státní podnik bez ohledu na zisk, neposkytuje chování veřejnosti žádné kritérium jeho užitečnosti. Kde můžeme hledat kritérium potřebnosti poskytovaných služeb, když státní popř. místní úřady jsou ochotny dále pokračovat v činnosti, přestože provozní náklady převyšují obdržené platby od spotřebitelů? Jak můžeme zjistit, zda deficit není příliš velký s ohledem na množství poskytnutých služeb? A jak může člověk odhalit, že se schodek nemůže zmenšovat, aniž by se hodnota služby zhoršovala?

Soukromý podnik je odsouzen k zániku, když jeho provozování přináší jen ztrátu a není možné nalézt cestu, která by zlepšila toto jeho postavení. Jeho neziskovost je důkazem skutečnosti, že spotřebitel tento podnik nepotřebuje. Soukromý podnik nijak nemůže čelit verdiktu veřejnosti a dále pokračovat v činnosti. Manažer ztrátového podniku může vysvětlovat a omlouvat příčiny neúspěchu. Tyto omluvy mu však nijak nepomohou. Nemohou nijak zabránit ukončení neúspěšného projektu.

V případě státního podniku je situace odlišná. Objevení ztráty zde není považováno za důkaz neúspěchu. Manažer nenese za tuto skutečnost žádnou zodpovědnost. Je úmyslem jeho nadřízeného – vlády – prodávat za tak nízkou cenu, že se ztráta stává nevyhnutelnou. Kdyby ale vláda přestala stanovovat prodejní ceny a nechala veškeré rozhodování na manažerovi, dala by mu do rukou neomezenou moc dostat se k penězům ze státní pokladny.

Je důležité si uvědomit, že náš problém nemá co do činění s nutností zabránit manažerům zneužívat jejich pravomocí. Vycházíme z toho, že stát, popř. město, jmenoval poctivého a výkonného manažera a že morální klima země, popř. města a organizace daného podniku poskytuje uspokojivou ochranu proti záměrnému porušování povinností. Náš problém leží někde jinde. Vystává ze skutečnosti, že každá služba může být zlepšena pomocí zvýšení výdajů. Bez ohle-

du na možný skvělý stav nemocnic, podzemní dráhy či vodovodních služeb by manažer vždy dokázal tyto služby zdokonalit, jen kdyby měl k dispozici potřebné prostředky. V žádné oblasti lidských přání nemůže být dosaženo úplného uspokojení takovým způsobem, že by žádné další zlepšení již nebylo možné. Odborníci se zabývají zvýšením uspokojení potřeb pouze v jejich konkrétním druhu činností. S hranicemi růstu jim svěřeného podniku, které jsou dány omezením uspokojení jiných druhů potřeb, si nedělají a ani nemohou dělat hlavu. Není úkolem ředitele nemocnice vzdát se zlepšení městské nemocnice v případě, že toto zlepšení by zabránilo zdokonalení systému podzemní dráhy a naopak. Právě důkladný a poctivý manažer bude usilovat o zlepšení služby svého zařízení, jak jen to bude možné. Náklady s projektem spojené by se staly značným břemenem pro veřejné rozpočty, jelikož takový manažer není omezován úvahami o finanční výhodnosti. Stal by se člověkem, který nezodpovědně utrácí peníze daňových poplatníků. Protože toto nepřichází v úvahu, musí vláda věnovat pozornost mnoha detailům vedení podniku. Musí přesně stanovit kvalitu a množství poskytovaných služeb a prodávaných komodit. Dále musí vydat detailní návody týkající se metod, jež mají být používány při nákupu materiálních výrobních faktorů a při najímání a odměňování pracovníků. Jelikož výkaz zisků a ztrát není považován za kritérium úspěchu či neúspěchu způsobu řízení, jediným prostředkem, jak učinit manažera odpovědným jeho nadřízenému – státní pokladně – je omezit jeho svévůli pomocí pravidel a předpisů. Domnívá-li se manažer, že je účelné utratit více prostředků, než tyto pokyny umožňují, musí podat žádost o zvláštní přiděl peněz. V takovém případě je rozhodnutí přenecháno jeho nadřízenému, vládě, popř. městské správě. Manažer v žádném případě není výkonným ředitelem firmy, ale byrokratem, tj. úředníkem, který se musí řídit nejrůznějšími předpisy. Kritériem dobrého managementu není schválení

zákazníky, jehož následkem jsou vyšší příjmy než náklady, nýbrž přísné podřízení se množství byrokratických pravidel. Uposlechnutí těchto pravidel je nejdůležitějším pravidlem byrokratického managementu.

Vláda, popř. radní se budou samozřejmě snažit tato pravidla a předpisy sepsat takovým způsobem, aby kvalita poskytovaných služeb a výše deficitu dosahovala jimi požadované úrovně. To však neodstraní byrokratickou povahu řízení a rozhodování. Rozhodující stále zůstává, že management se musí podřídit vydaným předpisům. Manažer nemůže být hnán k odpovědnosti, byla-li jeho rozhodnutí v souladu s těmito předpisy. Jeho hlavní úkol nemůže být efektivnost jako taková, nýbrž efektivnost v mezích dodržování těchto nařízení. Jeho postavení neodpovídá pozici výkonného pracovníka v podniku orientovaném na zisk, ale vykonavateli veřejné služby, tj. řediteli policejního oddělení.

Jedinou alternativou podnikání orientovaného na zisk je byrokratický management. Bylo by zcela neproveditelné dát jakémukoli člověku či skupině moc čerpat neomezeně veřejné prostředky. Je nutné omezit moc manažerů státních nebo městských podniků byrokratickými nástroji, nemají-li začít nezodpovědně utrácet veřejné prostředky a nemá-li jejich činnost rozvrátit celý rozpočet.

IV. BYROKRATICKÝ MANAGEMENT SOUKROMÝCH PODNIKŮ

1. JAK VLÁDNÍ ZÁSAHY A NARUŠENÍ ZISKOVÉHO MOTIVU VEDOU PODNIKÁNÍ K BYROKRATIZACI

Žádný soukromý podnik se nikdy nestane kořistí pro byrokratické metody managementu, jestliže usiluje o jediný cíl – dosažení zisku. Již jsme si ukázali, že při existenci ziskového motivu se každý podnik, bez ohledu na svou velikost, snaží organizovat celý podnik a každou jeho část takovým způsobem, aby jej duch kapitalistického zisku prostupoval od střechy až po podlahu.

Žijeme ale ve věku všeobecného útoku na ziskový motiv. Veřejné mínění jej zavrhuje jakožto vysoce nemorální a pro společnost nesmírně škodlivý. Politické strany a vlády prahnou po jeho odstranění a chtějí jej nahradit tím, co nazývají „službou“ veřejnosti a co ve skutečnosti je byrokratický management.

Není nutné se detailně zabývat tím, čeho v tomto ohledu dosáhli nacisté. Nacisté uspěli v úplném odstranění ziskového motivu z vedení podniku. V nacistickém Německu již neexistuje soukromé podnikání. Již neexistují soukromí podnikatelé. Dřívější podnikatelé se stali pouhými *Betriebsführer* (vedoucími podniku). Při výkonu své práce nejsou svobod-

ní, musí bezvýhradně poslouchat příkazy vydávané Říšským ministerstvem průmyslu, *Reichswirtschaftsministerium*, a jeho podřízenými krajskými zastoupeními a pobočkami.

Vláda nestanovuje jen ceny, zápůjční a výpůjční úrokové míry, výši platů a mezd, množství, jež mají být vyrobena, a metody, které se mají při výrobě používat. Každému obchodníkovi přiděluje určitý příjem, což z něj vlastně činí placeného státního zaměstnance, tj. vykonavatele veřejné služby. Tento systém nemá, až na stejné názvosloví, nic společného s kapitalismem ani s tržní ekonomikou. Jedná se jednoduše o německý typ socialismu, *Zwangswirtschaft*. Od ruského modelu socialismu, tj. systému úplného zestátnění veškerých podniků, se liší pouze technickými jednotlivostmi. A je to samozřejmě, stejně jako ruský systém, režim socialistické organizace, který je čistě autoritářský.

Ve zbytku světa nešel vývoj věcí až tak daleko. V anglosaských zemích soukromé podnikání stále existuje. Ale obecná tendence dnešní doby je nechat vlády, aby zasahovaly do soukromého podnikání. A tyto zásahy v mnoha případech vnucují soukromým podnikům byrokratický management.

2. ZÁSAHY TÝKAJÍCÍ SE VÝŠE ZISKU

Vláda může uplatňovat různé metody, aby omezila zisky, kterých podnik může dosáhnout. Nejčastější metody jsou:

- I. Zisky, které je možné z určitých činností získat, jsou omezené. Přebytek je buď odevzdán úřadu, např. městu, nebo je rozdělen na prémie zaměstnancům, anebo musí být odstraněn snížením cen, jež jsou účtovány zákazníkům.
- II. Úřad je oprávněn stanovit ceny, jež si podnik smí účtovat za prodávané statky či vykonané služby. Úřad využívá své moci k ochraně před tím, co nazývá nadměrnými zisky.
- III. Podnik si nemůže za prodávané zboží a vykonané služby účtovat víc, než jsou jeho skutečné náklady plus při-

rážka, kterou určí úřad buď jako procento z nákladů, nebo jako fixní částku.

IV. Podnik si může vydělat tolik, kolik umožňují tržní podmínky. Ale pohybuje-li se nad určitou částkou, daně pohltí celý zisk, nebo jeho větší část.

Všechny tyto příklady spojuje skutečnost, že podnik již nemá zájem na zvyšování svých zisků. Ztrácí motivaci snižovat náklady a vykonávat svou činnost co nejefektivněji a nejlevněji. Na druhou stranu veškeré překážky zdokonalování výrobních postupů a pokusů snižovat náklady zůstávají. Riziko spojené s využitím nových úsporných opatření dopadá na podnikatele. Stále musí řešit spory související s požadavky zaměstnanců na vyšší mzdy a platy.

Veřejné mínění, ovlivněné falešnými báchorkami socialistů, ukvapeně obviňuje soukromé podnikatele. Tvrdí se, že je to právě jejich nemorálnost, která má za následek snižující se efektivnost. Kdyby podnikatelé byli tak svědomití a oddaní podpoře veřejného blaha, jako jsou nesobečtí státní úředníci, usilovali by neochvějně podle svých nejlepších schopností o zlepšení služeb a nestarali by se sobecky o pouhé dosažení zisku. Pouze jejich chtivost a lakota ohrožuje funkčnost podniků, kde existují jen omezené možnosti dosažení zisku. Proč by se člověk neměl snažit pracovat co nejlépe, i když nemůže za dobře vykonanou práci očekávat žádné osobní výhody?

Těžko si lze představit něco absurdnějšího, než takto dávat byrokrata podnikateli za příklad. Úkolem byrokrata není usilovat o zdokonalení. Jeho povinností je řídit se pravidly a nařízeními jeho nadřízených. Nemůže se pustit do inovací, jestliže tato činnost není schválena jeho nadřízenými. Jeho povinností a jeho ctností je poslušnost.

Vezměme si příklad armády. Armády jsou dozajista nejideálnější a nejdokonalejší byrokratické organizace. Ve většině zemí jsou řízeny důstojníky, kteří jsou oddáni jen jednomu cíli – zajistit co nejefektivnější fungování státních

ozbrojených sil. Nicméně pro řízení vojenských záležitostí je typické tvrdošíjné nepřátelství vůči každému pokusu o zlepšení. Říká se, že generalita je vždy připravena na minulou válku, nikoli na válku budoucí. Každá nová myšlenka naráží na neoblomný odpor ze strany lidí odpovědných za řízení. Lidé přinášející nové myšlenky do byrokratických struktur mají ty nejhůřší zkušenosti. Není třeba se těmito skutečnostmi dále zabývat, neboť jsou každému známy.

Důvod tohoto neuspokojivého stavu je zřejmý. Pokrok jakéhokoli druhu je vždy v rozporu se starými a zaběhlými postupy, a proto také s předpisy, které na jejich základě vznikly.

Každý krůček kupředu je formou změny přinášející velká rizika. Je jen pár lidí, obdařených mimořádnými a nevšedními schopnostmi, kteří mají dar plánovat nové věci a rozpoznávat jejich přínos. V kapitalismu se inovátor může pokusit uskutečnit své plány i přes neochotu většiny ocenit přínos těchto plánů. Stačí, když se mu podaří přesvědčit nějakého člověka, aby mu do začátku půjčil. V byrokratickém systému je nezbytné přesvědčit nadřízené, jimiž jsou většinou lidé staří, zvyklí dělat věci předepsanými způsoby, přičemž většinou nejsou otevřeni novým myšlenkám. V situaci, kdy prvním krokem je získání souhlasu takovýchto lidí, nelze očekávat žádný pokrok či reformu. Průkopníci nových metod jsou pokládáni za rebely a je s nimi také tak jednáno. Pro byrokratickou mysl je nejvyšší ctností poslušnost zákonům, tj. lpění na zvycích a zažitých praktikách.

Říci podnikateli, jehož projekt má omezenou naději na dosažení zisku: „Chovej se jako svědomitý byrokraté,“ je stejné, jako mu říci, aby se vyhýbal jakékoli reformě.

Nikdo nemůže být správným byrokratem a inovátorem zároveň. Pokrok je přesně to, s čím předpisy a nařízení nepočítají. Nevyhnutelně tedy stojí mimo okruh byrokratických aktivit.

Předností ziskového systému je, že za zlepšení přináší odměnu dost vysokou na to, aby motivovala k vysoce rizikovým aktivitám. Je-li tato odměna odstraněna nebo výrazně snížena, pokrok přestává připadat v úvahu.

Velké podniky utrácí značný obnos za výzkum, protože touží po ziscích pramenících z nových výrobních metod. Každý podnikatel vždy hledá zlepšení, usiluje o vyšší zisk buď cestou snížených nákladů nebo zdokonalování svých výrobků. Veřejnost spatřuje pouze úspěšnou inovaci a ani si neuvědomuje, kolik podniků neuspěje, protože přijetím nových postupů učinily chybu.

Je zbytečné žádat podnikatele, aby se při neexistenci ziskového motivu pustil do všech zlepšení, která by býval zavedl, kdyby se mohl následně těšit z dosaženého zisku. Svobodný podnikatel rozhoduje na základě důkladného a opatrného prověření všech kladů a záporů a na základě zvážení nadějí na úspěch. Zvažuje možný zisk oproti možné ztrátě. Neboť ztráta či zisk dopadnou na něj samotného. To je klíčové. Zvažování rizika ztráty vlastních peněz oproti možnému zisku vlády či ostatních lidí zcela mění úhel pohledu.

Je zde však něco důležitějšího. Nesprávná inovace určitě nepostihne pouze investovaný kapitál, ale zrovna tak nutně sníží budoucí zisky. Kdyby bylo dosaženo zisků, pak by jejich větší část odtekla do státní pokladny. Nižší zisky poté ovlivní výši státních příjmů. Vláda nedovolí podnikateli riskovat to, co ona považuje za své vlastní příjmy. Vláda se domnívá, že je neospravedlnitelné ponechat podnikateli právo vystavit riziku ztráty něco, co jsou v podstatě peníze státu. Omezí podnikatelovu svobodu rozhodovat o „jeho“ záležitostech, které ve skutečnosti již jeho nejsou. Má je pod kontrolou stát.

Něco takového již můžeme vidět. V případě smluv, jejichž cena je stanovena přírůžkou k nákladům, se vláda snaží přijít si na své nejen dohledem nad tím, zda smluvní stranou

vykazované náklady byly skutečně vydány, a o nic méně i nad tím, zda byly za smluvních podmínek přípustné. Každé snížení vykazovaných nákladů považuje za samozřejmé, ale neuznává výdaje, které nejsou dle názoru jejich zaměstnanců – úředníků – nezbytné. Výsledek je následující: Podnikatel utratí určitý peněžní obnos se záměrem snížit výrobní náklady. Je-li úspěšný, výsledkem při použití metody přírážky k nákladům je snížení jeho zisku. Není-li úspěšný, vláda mu tyto jeho výdaje nenahradí a on opět dosahuje ztráty. Každý pokus podnikatele cokoli v tradičním způsobu výroby změnit se musí obrátit proti němu. Jediná cesta, jak se vyhnout trestu, je nic neměnit.

V oblasti zdanění jsou omezení uvalená na mzdy počátkem sledu dalších událostí. Tato omezení se v současnosti týkají pouze vyšších platů. Ale sotva se na tomto bodě zastaví. Je-li jednou přijat princip, že finanční úřady mají právo stanovit, zda jisté náklady, srážky či ztráty jsou oprávněné, či nikoli, omezí se tím též moc podnikatelů nakládat s ostatními nákladovými položkami. Pak se management, před tím, než se pustí do jakékoli změny, nezbytně bude muset ujistit, zda daňové úřady požadované výdaje schválí. Výběrčí daní se stanou lidmi, kteří budou mít hlavní slovo ve věcech výroby.

3. ZASAHOVÁNÍ DO VÝBĚRU PRACOVNÍKŮ

Každý vládní zásah do fungování soukromého podnikání má za následek stejně katastrofické následky. Ochromuje iniciativu a plodí byrokratismus. Nebudeme se zabývat všemi používanými způsoby. Postačí, vybereme-li si jeden obzvláště škodlivý příklad.

Dokonce i v 19. století, v době vrcholného evropského liberalismu, nebylo soukromé podnikání nikdy tak svobodné jako kdysi ve Spojených státech. V kontinentální Evropě každý podnik a obzvláště každá korporace byla v mnoha oblastech závislá na rozhodnutích státních orgánů.

Úřady mohly vážně poškodit jakýkoli podnik. Aby se management tomuto nebezpečí vyhnul, musel dobře vycházet s lidmi u moci.

Nejpoužívanějším způsobem bylo vyhovět přání vlády ohledně složení rady ředitelů. Ve Velké Británii dokonce rada ředitelů, ve které nebylo zastoupeno několik šlechticů, nebyla považována za hodnou uznání. V kontinentální Evropě, a obzvláště ve východní a jižní, byli v těchto radách hojně zastoupeni bývalí ministři a generálové, politici, včetně bratranců, švagrů, spolužáků a jiných přátel vysoce postavených lidí. Po těchto ředitelích nebyly požadovány žádné obchodní schopnosti nebo zkušenosti s vedením podniku. Přítomnost takovýchto ignorantů byla v radách ředitelů celkem vzato neškodná. Většinou jen pobírali své peníze a podíly za zisku. Byli zde však jiní příbuzní a přátelé lidí u moci, kterým se nepodařilo na ředitelské funkce dosáhnout. Pro ně zde byly placené pozice v nižších funkcích. Tito lidé byli mnohem větší přítěží než přínosem.

Se vzrůstajícími státními zásahy do podnikání bylo nezbytné vytvořit nové pozice, jejichž držitelé měli za úkol urovnávat problémy s úřady. Nejprve to byl pouze jeden viceprezident „ve věcech týkajících se státní administrativy“. Později se hlavním úkolem prezidenta a všech viceprezidentů stalo být zadobře s vládou a politickými stranami. Nakonec si žádná korporace nemohla dovolit „luxus“ mít ve výkonné funkci člověka, který by nevyhovoval vládě, odborům a velkým politickým stranám. Nejvhodnějšími kandidáty na výkonné pozice se stali bývalí státní úředníci, náměstci a radové nejrůznějších ministerstev.

Tito lidé se ani trochu nestarali o prosperitu firem. Byli navyklí na byrokratický management a podle toho měnili styl fungování firem. Proč se trápit uváděním lepších a levnějších produktů, můžeme-li se spolehnout na podporu ze strany vlády? Zajímali se především o státní zakázky, účinnější

celní ochranu a jiné výhody ze strany státu. Za takováto privilegia platili příspěvky do rozpočtů politických stran, do fondů určených k šíření státní propagandy a dopomáhali ke jmenování lidí sdílících sympatie s vládnoucími stranami do vysokých postů.

Pryč jsou doby, kdy personál velkých německých korporací byl vybírán dle obchodních a technologických schopností. Bývalí členové politicky spřízněných studentských klubů měli často lepší šance na zaměstnání a kariérní postup než schopní experti.

Americké podmínky jsou velmi odlišné. Tak jako v každé oblasti byrokracie, „zaostává“ Amerika taktéž ve sféře byrokratizace soukromého sektoru. Je otázkou, zda měl ministr Ickes pravdu, když řekl: „Každý velký podnik je byrokracií.“¹⁵ Pokud má ministr pravdu, nebo alespoň si lze jeho výrok tak vykládat, pak se nejedná o výsledek vývoje soukromého podnikání, ale o nárůst státních zásahů do podnikání.

4. NEOMEZENÁ ZÁVISLOST NA ROZHODNUTÍCH STÁTNÍCH ÚŘEDNÍKŮ

Každý americký podnikatel, který měl možnost poznat ekonomické podmínky jižní a východní Evropy, shrnul své poznatky do dvou bodů: Podnikatelé v těchto zemích se nestarají o efektivnost výroby a vlády jsou v rukou zkorumpovaných skupin. Tato charakteristika je celkem vzato správná. Nechává však stranou skutečnost, že jak výrobní neefektivnost, tak korupce jsou výsledky provádění státních zásahů do soukromého sektoru v těchto zemích.

V takovém systému má vláda neomezenou moc zničit každého soukromého podnikatele nebo jej učinit terčem své přízně. Úspěch či neúspěch každého podnikání závisí zcela na vůli lidí u moci. Není-li podnikatel občanem silného zahraničního státu, jehož diplomatický či konzulární zástupce

---

¹⁵ *The New York Times Magazine*, 16. ledna 1944, str. 9.

mu poskytne ochranu, je dán na milost státní administrativě a vládnoucí straně. Mohou mu odebrat veškerý majetek či jej zatknout. Na druhou stranu chtějí-li, mohou z něj učinit boháče. Vláda stanovuje výši cel a přepravní sazby. Uděluje či odnímá dovozní a vývozní licence. Každý občan či rezident je povinen prodat vládě veškeré devizy za jí stanovenou cenu. Na druhé straně je vláda jediným prodávajícím deviz a je oprávněna *ad libitum* odmítnout komukoli devizy prodat. V Evropě, kde skoro každá výroba závisí na dovozu zařízení, strojů, surovin a polotovarů ze zahraničí, znamená takové odmítnutí uzavření továrny. Konečné stanovení daňové povinnosti je ponecháno prakticky na libovůli úřadů. Vláda může použít jakoukoliv záminku pro zabavení jakéhokoliv podniku či obchodu. Parlament je loutkou v rukou vládnoucích sil. Soudy nefungují.

V takovém prostředí se podnikatel musí uchýlit ke dvěma prostředkům: diplomacii a úplatkářství. Tyto praktiky musí používat nejenom ve vztahu k vládnoucí straně, ale o nic méně také ve vztahu k pronásledovaným a mimo zákon postaveným opozičním skupinám, které se mohou jednoho dne chopit žezla. Jedná se o nebezpečný způsob dvojího zacházení. V takovémto prohnilém prostředí mohou přežívat pouze lidé zbavení strachu a zábran. Podnikatelé, kteří vyrostli v liberálnější době, se neuplatní a jsou nahrazováni dobrodruhy. Západoevropští a američtí podnikatelé, zvyklí na prostředí, kde vládne zákonnost a korektnost, se neobejdou bez pomoci lidí znalých místních poměrů.

Tento systém samozřejmě nenabízí příliš podnětů k technologickým zdokonalením. Podnikatel uvažuje o dodatečné investici pouze tehdy, může-li si koupit zařízení na úvěr od zahraniční firmy. Být v roli dlužníka společnosti z některé západní země je považováno za výhodu, neboť lze očekávat, že příslušní diplomaté zasáhnou a věřitele ochrání, čímž pomohou také dlužníkovi. Nová výrobní odvětví zahajují svou

činnost pouze v případě, že jim vláda udělí takové výhody, které zajistí dosažení ohromných zisků.

Bylo by chybou vinit za tuto korupci systém státních zásahů a byrokratismus jako takový. Máme zde co do činění s byrokratismem, který zdegeneroval do podoby systému založeného na vydírání, který ovládají amorální a zkorumpovaní politici. Musíme si ale uvědomit, že tyto země by se tomuto zlu vyhnuly, kdyby se bývaly nepřipravily o systém svobodného podnikání. Poválečná hospodářská obnova těchto zemí musí začít radikální změnou prováděných politik.

V. SOCIÁLNÍ A POLITICKÝ VÝZNAM BYROKRATIZACE

1. FILOZOFIE BYROKRATISMU

Odpor, který lidé vyjadřovali v dřívějších bojích za svobodu, byl prostý a každému srozumitelný. Na jedné straně byli tyran a jeho pomocníci a na druhé zastánci vlády lidu. Politické konflikty byly představovány boji různých skupin o převahu. Otázky byly: Kdo by měl vládnout? My, nebo oni? Několik málo vyvolených, nebo větší množství lidí? Despota, šlechta, nebo lid?

Dnes je tato otázka pitvána módní filozofií – *statolatrií*. Politické konflikty jsou spíše než boji dvou skupin lidí bojem dvou principů – dobra a zla. Dobro ztělesňuje zbožštělý stát, zhmotnění věčné ideje morálky, a zlo představuje neotesaný individualismus sobeckých lidí. V tomto sporu je právo vždy na straně státu a jednotlivec se vždy mylí. Stát je zosobněním všeobecného blahobytu, spravedlnosti, kultury a vyšší moudrosti. Oproti tomu jednotlivec je ubohý lotr a zlomyslný hlupák.

Pokud Němec říká „*der Staat*“ nebo když marxista říká „společnost“, vyslovuje tato slova s hlubokou úctou. Jak jen vůbec může někdo být tak zvrhlý a zpochybňovat úlohu této Nejvyšší bytosti?

Ludvík XIV. byl velmi otevřený a upřímný, když říkal: Já jsem stát. To moderní etatista je uvědomělý: Jsem služebník

státu, ale – míní – stát je bůh. Je možné revoltovat proti bourbonskému králi a Francouzi tak činí. Nelze se však bouřit proti božskému státu, proti těmto pokorným, úslužným lidem, proti byrokratům.

Neptejme se na upřímnost držitele úřadu, jehož záměry jsou dobré. Je zcela naplněn ideou, že jeho svatou mocí je bojovat za svoji modlu, a to proti sobeckosti chátry. Ve svých vlastních očích je průkopníkem věčných zákonů. S pozemskými zákony, které byly do zákoníků vloženy obhájci individualismu, se necítí být *morálně* spjat. Člověk přece nemůže opravdové božské zákony – zákony státu – nijak měnit. Pokud by jednotlivý občan porušil zákony své země, stal by se zločincem a byl by potrestán. Jednal by v zájmu své osobní výhody. Ale je něco zcela odlišného, pokud držitel úřadu podle státem přijatých zákonů jedná ve prospěch „státu“. Podle názoru „reakčního“ soudu by mohl, viděno čistě technicky, být obviněn z přečinu. Ale podle vyššího principu mravního jednal správně. Porušil sice pozemské zákony, ale nejednal proti zákonům božským.

Toto je jádrem byrokratické filozofie. Psané zákony jsou v očích funkcionářů překážkami vybudovanými na ochranu lotrů před oprávněnými požadavky společnosti. Proč by měl ujít kriminálník potrestání jen proto, že „stát“ při jeho pronásledování porušil několik nevýznamných formalit? Proč by měl člověk platit nižší daně jen proto, že jsou v daňových zákonech mezery? Proč by si měli právníci vydělávat na své živobytí radami lidem o tom, jak využít nedokonalostí psaných zákonů? K čemu slouží všechna ta omezení, která jsou upřímným, na blaho lidu zaměřeným činnostem státních úředníků ukládána zákony? Kdyby tak jenom neexistovala ústava, lidská práva, zákony, parlament ani soudy! Žádné noviny a žádní právníci! Jaký by to byl krásný svět, kdyby bylo jen na „státu“ všechny zlořády napravovat!

Takovou mentalitu dělí už jen krůček od naprosté totality v podání Stalina nebo Hitlera.

Je zřejmé, jaká odpověď musí být těmto byrokratickým radikálům dána. Občan může odpovědět: Můžete být vynikajícími a vznešenými lidmi, mnohem lepšími, než jsme my ostatní. Nezpochybňujeme vaše schopnosti a inteligenci. Nejste ale na zem sesláni bohem jménem „stát“. Jste služebníky zákonů, řádně přijatých zákonů naší země. Vaším úkolem není zákon kritizovat a už vůbec ne jej překračovat. Tím, že překračujete zákony, jste škodlivější než většina zločinců, ať už byly vaše úmysly jakkoli dobré. Neboť vy jste jmenováni, hájeni a placeni, abyste dodržování zákona vynucovali, a ne je obcházeli. I ten nejhorší zákonů je lepší než byrokratická tyranie.

Podstatný rozdíl mezi policistou a vrahem dětí nebo mezi daňovým úředníkem a zlodějem spočívá v tom, že policista a daňový úředník jsou poslušni zákonů a sjednávají jejich naplnění, zatímco vrah dětí a zloděj je porušují. Pokud by byl zákon odstraněn, bude společnost zničena anarchií. Stát je jediné zřízení, které je oprávněno používat nátlak a moc a jednotlivce poškozovat. Tahle silná moc nemůže být přenechána libovůli několika lidí, ať by se již cítili jakkoli kompetentní nebo chytří. Používání této moci je za všech okolností omezeno. To je úkolem zákonů.

Držitelé úřadů ani úředníci nejsou stát. Jsou to lidé vybraní pro aplikaci zákonů. Člověk by mohl tyto názory nazývat ortodoxní a doktrinální. Ve skutečnosti jsou vyjádřením staré moudrosti. Ale alternativou k vládě zákonů je vláda despotů.

2. BYROKRATICKÁ ÚSLUŽNOST

Úkolem úředníka je služba veřejnosti. Za zřízení svého úřadu vděčí – přímo či nepřímou – legislativnímu aktu a poskytnutí nutných prostředků k činnosti z rozpočtu. Je vykonavatelem zákonů své země. Vykonáváním svých povinnos-

tí se osvědčuje jako užitečný člen společnosti, dokonce i když jím realizované zákony neslouží k všeobecnému blahobytu. On není odpovědný za jejich kvalitu. Na vině jsou suverénní lidé, a ne ti, kteří svědomitě naplňují vůli lidu. Tak jako paliči kořalek nejsou odpovědní za opilost, nemohou být ani státní úředníci obviňováni z nežádoucích následků nedokonalých zákonů.

Na druhé straně není zásluhou byrokratů, že jejich jednání je v mnoha ohledech blahodárné. Pokud činnost ministerstva vnitra způsobí, že občané jsou dobře chráněni proti vraždám, loupežím a krádežím, nezavazuje to zbytek národa k větší vděčnosti policejním úředníkům než jiným občanům, kteří vykonávají užitečné činnosti. Policisté ani hasiči nemají větší nárok na vděčnost veřejnosti než lékaři, železniční inženýři, svářeči, námořníci nebo výrobci libovolného užitečného zboží. Dopravní policista nemá větší důvod k ješitnosti než výrobce semaforů. Není jeho zásluhou, že mu jeho nadřízení uložili úkol, při jehož vykonávání denně hodinu co hodinu zabraňuje dopravním nehodám, a tím zachraňuje životy mnoha lidí.

Je pravda, že společnost by bez služeb policistů, výběrčích daní a soudních úředníků nemohla fungovat. Stejně tak je ale pravda, že velká škoda by plynula také z toho, že by nebyli žádní metaři, kominíci nebo umývači nádobí. V rámci společenské dělby práce závisí každý občan na výkonech všech ostatních. Výborný chirurg a vynikající hudebník by nikdy nemohli všechno své úsilí koncentrovat na chirurgii a hudbu a stát se vynikajícími specialisty, pokud by je dělba práce neosvobodila od zajišťování mnoha maličkostí. Velvyslanec ani strážce majáku nemají větší nárok na označení *opora společnosti* než vrátný nebo uklízečka. Neboť při existenci dělby práce spočívá struktura společnosti na ramelech všech mužů a žen.

Jsou samozřejmě muži a ženy, kteří altruistickým a zcela nezištným způsobem poskytují své služby společnosti. Bez

hrdinství a sebeobětování ze strany elit by lidstvo nikdy nedosáhlo současného stavu civilizace. Každý krok kupředu na cestě ke zlepšení duševně-morálních podmínek byl zásluhou lidí, kteří byli připraveni své vlastní blaho, zdraví a život obětovat pro věc, kterou považovali za spravedlivou a dobročinnou. Konali to, co považovali za svou povinnost, aniž by se ohlíželi na to, zda nebudou šikanováni. Tito lidé nepracovali kvůli odměně, sloužili své věci až do smrti.

Němečtí metafyzikové a obdivovatelé státu zcela záměrně všechny lidi ve státních službách oděli aureolou takového altruistického sebeobětování. Ve spisech německých etatistů se objevuje státní úředník jako svatý mudrc, jako druh mnicha, který si odříká všechny pozemské radosti a všechno osobní štěstí, jen aby sloužil ze všech sil zástupci boha: kdysi Hohenzollernům, nyní Vůdci. *Staatsbeamte* nepracuje za plat, protože žádný plat není přiměřenou odměnou neoceňitelných a bezplatných dobrých skutků, které si od něj společnost bere. Společnost mu nedluží žádnou odměnu, pouze příjem úředníka, který je vyměřen jeho pozicí v rámci oficiální hierarchie. Nazývat tento příjem platem je špatnou volbou slov.¹⁶ Tento špatný výraz používají pouze liberálové, kteří jsou prý zabráněni do předsudků a chyb komercialismu. Pokud by *Beamtengehalt* (příjem poskytovatele státní služby) byl opravdovým platem, bylo by jenom správné a přirozené zajistit držitelům úřadů vyšší příjmy než komukoliv mimo oficiální hierarchii. Při vykonávání svých povinností je prý každý úředník místodržitelem svrchovanosti a neomylnosti státu. Jeho svědecké výpovědi platí více než výpovědi neúředníků.

Tohle vše byl čirý nesmysl. Ve všech zemích jsou lidé státními úředníky většinou proto, že plat a penze úředníků byly větší, než jaké mohli očekávat v jiných zaměstnáních. Svou činností pro vládu se ničeho nezříkají. Státní

¹⁶ Viz Laband: *Státní právo německé říše*, I, 5. vyd., 1911, str. 500.

služba pro ně bylo nejziskovější zaměstnání, jaké mohli najít.

Podnětem pro vstup do státní služby nebyla v Evropě jen výše platu a penze. Mnozí uchazeči, a nikoli ti nejlepší, byli přitahováni nenáročností práce a jistotou. Státní zaměstnání je zpravidla méně náročné než v privátním sektoru. Kromě toho jmenování do funkce platilo doživotně. Zaměstnanec mohl být propuštěn jen tehdy, pokud byl v soudním řízení shledán vinným ze zanedbání své povinnosti. V Německu, Rusku a Francii nastupovalo každý rok mnoho tisíc mladých mužů, jejichž život byl zcela naplánován, na 1. stupeň středoškolského vzdělání. Školu dokončili, získali zaměstnání v některém z mnoha úřadů, sloužili třicet nebo čtyřicet let a poté odešli do důchodu. Život pro ně nepřipravil žádná překvapení ani senzace, vše bylo předem jasné a známé.

Rozdíl mezi společenskou prestiží zaměstnání ve státních službách v kontinentální Evropě a v Americe může být ozřejmen na jednom příkladu. V Evropě nabývala společenská a politická diskriminace menšin takové podoby, že osobám z těchto skupin byl odepřen přístup ke všem státním zaměstnáním, ač šlo třeba o málo významné pozice s nízkým platem. V Německu, Rakousku-Uhersku a mnoha dalších zemích byla všechna podřadná zaměstnání, která nevyžadovala žádné zvláštní schopnosti nebo vzdělání (jako hlídači, soudní zřízenci, listonoši, domovníci), zákonem rezervována pro bývalé vojáky, kteří aktivně dobrovolně sloužili v armádě déle, než předepisoval zákon. Tato zaměstnání byla brána jako vysoce hodnotné odměny pro poddůstojníky. V očích veřejnosti byla práce vrátného v kanceláři privilegiem. Pokud by v Německu byla skupina svým statutem odpovídající postavení amerických černochoů, nikdy by se její členové nemohli odvážit o taková zaměstnání ucházet. Věděli by, že takový cíl je pro ně nedosažitelný.

3. BYROKRAT JAKO VOLIČ

Byrokrat není jenom zaměstnancem státu. Na základě demokratické ústavy je současně voličem a jako takový součástí státu, tedy svého zaměstnavatele. Nachází se ve zvláštní situaci: je jak zaměstnavatelem, tak i zaměstnancem. A jeho finanční zájem jakožto zaměstnance převyšuje jeho zájem jakožto zaměstnavatele, neboť mnohem více peněz z veřejných zdrojů pobírá, než kolika sám na daních přispívá.

Tento zdvojený vztah se stává tím významnější, čím více lidí se na výplatní listině státu nachází. Byrokrat jako volič usiluje mnohem více o zvýšení platu než o udržení vyrovnaného státního rozpočtu. Jeho hlavní snahou je co možná nejvíce nafouknout objemy výplat.

Politická struktura Německa a Francie byla v posledních letech, která předcházela pádu jejich demokratických ústav, ve velké míře ovlivněna okolností, že pro značnou část voličů byl stát zdrojem příjmů. Bylo zde nejen ohromné množství zaměstnanců ve veřejném sektoru a těch, kteří byli zaměstnáni v zestátněných odvětvích národního hospodářství (železnice, pošty, telegrafní a telefonní úřady), ale také příjemců podpor v nezaměstnanosti a plateb ze sociálního pojištění, jakož i rolníků a některých jiných skupin, které stát přímo nebo nepřímo dotoval. Jejich hlavní úsilí směřovalo k tomu, aby obdrželi více veřejných prostředků. Nestarali se o „idealistické“ otázky o svobodě, spravedlnosti, nadvládě zákonů a dobré vládě. Chtěli více peněz, to bylo vše. Žádný kandidát na post v parlamentu, zemské nebo obecní radě nemohl podstoupit riziko postavit se proti touze zaměstnanců veřejného sektoru po zvyšování platů. Nejrůznější politické strany se snažily vzájemně se předhánět ve velkorysosti.

V 19. století se jednotlivé parlamenty snažily veřejné výdaje co možná nejvíce omezovat. Nyní se ale spořivostí opovrhuje. Jak strana u moci, tak i opozice se štědrostí do-

máhají popularity. Vytváření nových úřadů s novými zaměstnanci je označováno jako „pozitivní“ politika a každý pokus zamezit rozhazování veřejných peněz je hanlivě nazýván „negativismem“.

Žádná zastupitelská demokracie nemůže obstát, jestliže velká část voličů stojí na výplatní listině státu. Jestliže se poslanci nepovažují více za věrné zmocněnce daňových poplatníků, nýbrž za představitele příjemců platů, mezd, subvencí, podpor v nezaměstnanosti a jiných dobrodiní z daňového hrnce, pak je s demokracií amen.

Toto je jeden z rozporů dnešního chápání ústavních práv. Dopustil, že mnoho lidí nad budoucností demokracie zoufá. V míře, ve které jsou přesvědčeni o nevyhnutelnosti vývoje směrem k větším zásahům státu do hospodářství, směrem k více úřadům s více zaměstnanci a k větším podporám v nezaměstnanosti a subvencím, nemohli nic jiného než ztratit důvěru ve vládu lidu.

4. BYROKRATIZACE MYŠLENÍ

Moderní trend směřování ke státní všemoci a totalitarismu by byl v zárodku potlačen, kdyby se jeho zástupci nepostarali o to, aby mladým lidem vnutili svoji doktrínu a zamezili jim důkladně se obeznámit s ekonomickým učením.

Ekonomie je teoretická věda a jako taková neříká nic o tom, jaké hodnoty by měl člověk mít a o jaké cíle by měl usilovat. Nestanovuje žádné konečné cíle. To není úloha myslitelů, to je úloha jednajících lidí. Věda je produktem myšlení, jednání je produktem vůle. V tomto smyslu můžeme říci, že ekonomie – jakožto věda – je neutrální vzhledem ke konečným cílům lidského snažení.

Avšak jinak je tomu v případě prostředků, které mají být k dosažení stanovených společenských cílů použity. Zde je ekonomie jediným spolehlivým vodítkem jednání. Chtějí-li lidé při sledování společenských cílů uspět, mu-

sí své chování přizpůsobit výsledkům ekonomického myšlení.

Nejvýznačnějším rysem intelektuálních dějin v posledních sto letech je boj proti ekonomii. Obhájci státní všemoci se nepouštěli do žádné diskuse o věcných problémech. Uráželi ekonomy, podezírali je z nekalých motivů, zesměšňovali je a proklínali.

Není úkolem této knihy zabývat se tímto jevem. Omezíme se pouze na popsání role, kterou v tomto vývoji sehrála byrokracie.

Ve většině zemí evropského kontinentu jsou univerzity řízeny státem. Podléhají doзору ministerstva školství, případně ministerstva vzdělávání, stejně jako je policejní stráž podřízena vedoucímu policejního oddělení. Docenti jsou zaměstnanci státu, tak jako jimi jsou pořádkoví policisté a celníci. Liberalismus 19. století se pokoušel omezit právo ministerstva školství na zasahování do svobody univerzitních profesorů. Přesto když vláda jmenovala profesory, jmenovala toliko důvěryhodné a spolehlivé osoby, tzn. osoby, které souhlasily s názory vlády a byly připraveny zavrhnout ekonomii a vyučovat doktrínu státní všemoci.

Stejně jako ve všech ostatních sférách byrokratizace bylo Německo 19. století také v tomto ohledu daleko před ostatními zeměmi. Nic nevystihuje ducha německých univerzit lépe než jedna pasáž z proslovu, který přednesl fyziolog Emil du Bois-Reymond, zastávající dvě funkce – rektora Berlínské univerzity a prezidenta Pruské akademie věd, v roce 1870: „Umístění v dohledu královského zámku, jsme my, Berlínská univerzita, od dob našeho založení intelektuálními strážci rodu Hohenzollernů.“ Představa, že takový věrný služebník krále by mohl dávat najevo názory, které by odporovaly zásadám vlády, jeho zaměstnavatele, byla pruskému myšlení nepochopitelná. Obhajování teorie, že existuje něco jako ekonomické zákony, bylo považováno

váno za způsob povstání. Kdyby totiž ekonomické zákony existovaly, nemohly by být vlády považovány za všemocné a jejich politika by nemohla být úspěšná, pokud by se těmito zákony neřídila. Proto němečtí profesori společenských věd usilovali o odsouzení skandálního „bludu“, že v ekonomických jevech existuje určitá pravidelnost. Výuka ekonomie byla dána do klatby a na její místo byly dosazeny *wirtschaftliche Staatswissenschaften* (ekonomické aspekty politických věd). Jediné kvality, které byly od učitele sociálních věd požadovány, byly podceňování působení tržního systému a zanícená podpora státního dozoru. Za císaře nebyli radikální marxisté, otevřeně hájící revoluční povstání a násilný pád vlády, jmenováni řádnými profesory. Tato diskriminace byla Výmarskou republikou v podstatě odstraněna.

Ekonomie se zabývá působením celého systému společenské kooperace, změnami všech jeho pohnutek a vzájemnou závislostí různých odvětví národního hospodářství. Nemůže být rozbita na oddělené části, jimiž by se zabývali odborníci a zanedbávali části zbylé. Je prostě nensmyslné studovat peníze nebo práci nebo zahraniční obchod se stejným způsobem specializace, který používají historikové, když rozčleňují lidské dějiny na různé oddíly. Dějiny Švédska mohou být zpracovány téměř bez vztahu k dějinám Peru. Ale není možné zabývat se mzdovými sazbami bez současného braní zřetele na ceny zboží, úrokové sazby a zisky. Každá změna, která se objeví v některém z elementů hospodářství, ovlivňuje všechny ostatní elementy. Člověk nikdy neodhalí, jaké účinky určitá politika nebo určitá změna přináší, jestliže zkoumání zůstane omezeno na jeden speciální výřez z celého systému.

Právě tuto vzájemnou závislost nechce vláda vidět, když se vměšuje do ekonomických vztahů. Vláda předstírá, že je obdařena mystickou mocí rozdávat z bezedného koše hoj-

nosti. Prý je nejen vševědoucí, ale také všemocná. Umí prý kouzelnou hůlkou vytvořit štěstí a nadbytek.

Pravda je, že vláda nemůže dát nikomu nic, co by někomu jinému nevzala. Žádná subvence není nikdy placena vládou z jejích vlastních prostředků. Stát poskytuje subvence vždy na úkor daňových poplatníků. Inflace a zadlužování – dnes upřednostňované metody státní šetřivosti – na množství použitelných zdrojů nepřidají. Některé lidi obohacují, ale jen v míře, v níž jiné ochuzují. Zásahy do trhu, cen zboží, mzdových a úrokových sazeb určených nabídkou a poptávkou, mohou v krátkém období směřovat k tomu, o co vláda usiluje. V dlouhém období ale přivádějí taková opatření vždy stav, který je – z hlediska vlády – méně uspokojivý než předchozí stav, který hodlala změnit.

Není v moci vlády udělat každého zámožnějším. Může zvýšit příjmy zemědělců tím, že násilně omezí vnitřní zemědělskou produkci. Avšak vyšší ceny za zemědělské výrobky jsou placeny spotřebiteli, nikoli státem. Protikladem k vyšší životní úrovni zemědělců je snížení životní úrovně ostatních lidí. Vláda může chránit maloobchod před konkurencí obchodních domů, ale také zde za to zaplatí spotřebitelé. Stát může zlepšit podmínky části zaměstnanců vydáním zákona údajně příznivého pro pracovníky, nebo tím, že dá volnou ruku tlaku a moci odborů. Avšak pokud tato politika není provázena odpovídajícím nárůstem cen výrobků – čímž reálné mzdové sazby opět klesnou na tržní úroveň – tak způsobí nezaměstnanost značné části těch, kteří si práci chtějí vydělávat.

Podrobné zkoumání takové politiky z hlediska ekonomické teorie musí nutně prokázat její bezvýslednost. Z tohoto důvodu je ekonomie byrokraty tabuizována. Naproti tomu vlády požadují takové specialisty, kteří své bádání omezí na úzkou sféru, aniž by se starali o další souvislosti té které politiky. Teoretik trhu práce se zabývá pouze bezprostředními výsledky politiky zaměstnanosti, teoretik v oblasti země-

dělství zase jenom navýšením zemědělských cen. Oba dva sledují problematiku pouze ze zorného úhlu té zájmové skupiny, která bude z daných opatření bezprostředně těžit, a nedbají celkových společenských dopadů. Nejsou ekonomy, ale vykladači státních aktivit v rámci jednotlivého úseku státní správy.

Pod vlivem zásahů vlády do soukromého podnikání se jednotnost vládní politiky už dávno rozpadla do špatně sladěných částí. Pryč jsou dny, kdy bylo ještě možné o nějaké vládní politice hovořit. Ve většině zemí dnes každé ministerstvo sleduje jiné cíle a brání tak jiným ministerstvům v jejich snahách. Ministerstvo práce se domáhá vyšších mzdových sazeb a nižších životních nákladů. Ministerstvo zemědělství téže vlády však usiluje o vyšší ceny potravin a ministerstvo obchodu se pokouší ceny tuzemského zboží prostřednictvím cel zvednout. Některé úřady potírají monopoly, jiné úřady jsou posedlé tím, aby pomocí cel, patentů a jiných prostředků vytvořily podmínky, které jsou pro vznik monopolu potřebné. Každý úřad se přitom zaštiťuje názory expertů se specializací v daných oborech.

Studenti tak již nejsou zasvěcováni do ekonomického učení. Studenti se učí protichůdná a nesouvisející fakta o nejrůznějších vládních opatřeních, vzájemně se křížících. Jejich doktorské práce a jejich výzkumy se nezabývají národním hospodářstvím, ale různými tématy z hospodářských dějin a různými typy příkladů vládních zásahů do hospodářství. Takovéto detailní a dobře dokumentované statistické studie podmínek bezprostřední minulosti (které jsou často chybně nazývány jako studie „dnešních“ podmínek) mají velkou cenu pro budoucí historiky. Neméně důležité jsou pro profesní úkoly advokátů a úředníků. Určitě ale nejsou náhradou za chybějící výuku ekonomie. Je zářezující, že se Stresemannova doktorská práce zabývá podmínkami obchodu s lahvovým pivem v Berlíně.

ně. V podmínkách učebního plánu německých univerzit to znamenalo, že značnou část své práce na univerzitě věnoval studiu prodejních technik piva a pitných zvyklostí obyvatel. Toto byla intelektuální výzbroj, kterou dal vysoce vychvalovaný německý univerzitní systém muži, který později – v kritických letech německých dějin – působil jako říšský kancléř.

Po smrti starých profesorů, kteří získali svá místa na katedrách v krátkém období rozkvětu německého liberalismu, bylo nemožné se na říšských univerzitách cokoliv o ekonomii dovědět. Už nebyli žádní němečtí ekonomové a díla zahraničních ekonomů nebyla v univerzitních knihovnách dostupná. Profesori sociálních věd nenásledovali příkladu profesorů teologie, kteří své studenty obeznamovali s principy a učením jiných církví a sekt a s ateistickou filozofií, protože se snažili tato – z jejich pohledu kacířská – učení vyvrátit. Vše, co studenti sociálních věd od svých učitelů získali, bylo, že ekonomie je špatná věda a že takzvaní ekonomové, jak říkal Marx, jsou patolízalští obhájci neospravedlnitelných třídních zájmů buržoazních vykořisťovatelů, kteří jsou připraveni prodat lid velkým podnikům a finančnímu kapitálu. Absolventi opouštěli univerzity jako přesvědčení stoupenci totalitarismu, buď nacionalistické varianty, nebo marxistického typu.

Podmínky v jiných zemích byly obdobné. Nejřednější institucí francouzského vzdělávacího systému byla *École Normale Supérieure* v Paříži. Její absolventi obsazovali nejdůležitější místa ve veřejné správě, v politice a na vysokých školách. Tato škola byla ovládána marxisty a jinými zastánci úplné státní regulace. Carská vláda v Rusku nenechala na univerzitách pracovat nikoho, kdo byl podezřelý ze zastávání liberálních idejí „západní“ ekonomie. Na druhé straně jmenovala na tyto posty mnohé marxisty „loajálního“ kříd-

¹⁷ Citováno podle Chamberlin, W.H.: *Kollektivism, a False Utopia*, New York, 1937, str. 43.

la marxismu, tzn. takové, kteří šli revolučním fanatikům z cesty. Tímto způsobem přispěli sami carové k pozdějšímu triumfu marxismu.

Evropský totalitarismus je výsledkem mocnějšího postavení byrokracie v oblasti výchovy a vzdělávání. Univerzity dláždily diktátorům cestu.

Jak v Rusku, tak i v Německu jsou dnes univerzity nejdůležitějšími baštami systému jedné strany. Nejen sociální vědy, dějiny a filozofie, ale také všechny ostatní oblasti vědy, umění a literatury jsou sjednocovány a usměrňovány. Sami Sidney a Beatrice Webbovi – ač jinak naivní a nekritičtí obdivovatelé sovětů – byli šokováni, když objevili, že *Journal für marxistisch-leninistische Naturwissenschaft* stojí za hesly: „za stranu v matematice“ a „za čistotu marxisticko-leninistické chirurgie“ a že časopis *Sowjetische Bote für Venerologie und Dermatologie* se snaží všechny jím diskutované problémy pojímat z hlediska dialektického materialismu.

5. KDO BY MĚL VLÁDNOUT?

V každém systému dělby práce je nutný princip, podle kterého lze koordinovat činnosti mnoha specialistů. Úsilí specialisty by bylo bezcílné a neúčelné, kdyby nepovažoval přání veřejnosti za vodítko. Samozřejmě jediným cílem výroby je sloužit spotřebitelům.

V tržním hospodářství je hlavním principem motiv zisku. V totalitě je to disciplína. Neexistuje třetí možnost. Pokud člověka nebude hnát přání vydělat na trhu peníze, pak mu musí být předepsáno zákonem, co má dělat a jak to má dělat.

Velmi často je proti liberálnímu a demokratickému kapitalistickému systému vznesena námitka, že tento systém zdůrazňuje pouze práva jednotlivce a že zanedbává jeho povinnosti. Lidé trvají na svých právech a zapomínají na své povinnosti. Ve skutečnosti jsou ze společenského ohledu důležitější povinnosti než práva, která lidé mají.

Není žádný důvod na tomto místě podrobně přetřásat politické a ústavně-právní aspekty této protidemokratické kritiky. Lidská práva, tak jak jsou v různých listinách lidských práv zákonně určena, byla proklamována na ochranu jednotlivců proti státní zvlsti. Bez nich by byli všichni lidé otroky despotických tyranů.

V ekonomické sféře není právo vlastnit a vyrábět statky žádným privilegiem. Je to princip, který zaručuje nejlepší uspokojení přání spotřebitelů. Kdokoliv by chtěl majetek získat a vlastnit, musí sloužit spotřebitelům. Touha po zisku je prostředkem, jak učinit z veřejnosti nejvyššího arbitra. Čím lépe se někomu podaří postarat se o spotřebitele, tím větší budou jeho příjmy. Je výhodou každého, že ten podnikatel, který vyrábí boty za nejnižší náklady, zbohatne; většina lidí utrpí ztrátu, pokud zákon omezí jeho právo zbohatnout. Takový zákon by zvýhodňoval pouze jeho méně výkonné konkurenty. Tak by ceny bot neklesaly, nýbrž stoupaly.

Zisk je odměnou za nejlepší splnění povinností, kterých se někdo dobrovolně zhostil. Je to nástroj, který umožňuje masám vládnout. Obyčejný člověk je zákazníkem, pro kterého pracují všichni kapitáni průmyslu a jejich pomocníci.

Bylo namítáno, že toto bude platit jen do doby, než se začne jednat o velkopodnikatele. Spotřebitel prý nemá žádnou jinou volbu než takové podnikatele podpořit, nebo se vzdát uspokojení základních potřeb. Je nucen souhlasit s každou cenou diktovanou podnikateli. Velkopodnikatelé již prý nebudou dodavateli ani nabízejíci, ale pány. Nic je nebude nutit zlepšovat a zlevňovat své služby.

Uvažme případ železnice, jež spojuje dvě města, která nejsou spojena žádnou jinou železniční tratí. Můžeme dokonce opomenout skutečnost, že ostatní dopravní prostředky jsou pro železnici konkurencí: autobusy, auta, letadla, lodě. Za těchto předpokladů je jasné, že každý, kdo si přeje cestovat, bude nucen za železnici platit. To ale nijak nezmenšuje

zájem podnikatelů na dobrých a levných výkonech. Ne všichni, kdo o cestování uvažují, musí za daných podmínek cestu uskutečnit. Počet jak obchodních tak ostatních cestujících závisí na efektivitě a ceně služeb. Někteří z nich pojedou v každém případě. Jiní pojedou jen tehdy, pokud pro ně cesta bude atraktivní svou rychlostí, kvalitou a nízkou cenou. Tedy právě zájem této druhé skupiny způsobuje rozdíl mezi dobrým a špatným způsobem podnikání. Pokud tyto argumenty platí pro železnici a příklad s takovými extrémními předpoklady, jaké jsme nastínili výše, pak naše argumenty o to více platí o jakémkoliv jiném odvětví podnikání.

Všem odborníkům, ať již podnikatelům či ostatním, je zcela jasné, že jsou závislí na přáních spotřebitelů. Každodenní zkušenost je učí, že v kapitalismu je jejich hlavní úlohou sloužit zákazníkům. Takoví specialisté, kteří základní společenské otázky opomíjejí, cítí takové „nevolnictví“ jako ponižování a chtějí být osvobozeni. Vzpoury vyvolané takovými prostoduchými experty jsou jednou z největších sil, které pohání všeobecnou byrokratizaci kupředu.

Architekt musí přizpůsobit své návrhy těm, jejichž dům staví; v případě nájemních domů jejich majitelům, kteří chtějí vlastnit stavbu odpovídající vkusu budoucích obyvatel, a tím také lépe pronajatelnou. Není třeba zkoumat, jestli se architekt nemýlí, když věří, že ví lépe než neznalý laik bez vkusu, jak má takový pěkný dům vypadat. Může pěníť vztekem, když je přinucen zkazit své báječné představy, aby vyšel vstříc zákazníkovi. Touží po ideálním stavu, v němž by mohl stavět domy podle svých uměleckých měřítek. Dychtí po státním stavebním úřadu a ve svých snech vidí sám sebe na jeho špici. Pak by navrhoval byty podle vlastního vkusu.

Tento architekt by byl nanejvýš uražen, pokud by jej někdo nazýval rádoby-diktátorem. Má jediná touha, odpověděl by, je dělat lidi šťastnými tím, že budou vybaveni lepšími domy. Protože tihle lidé neví, co by zajistilo jejich vlastní blaho,

a odborník se o ně – pod dohledem státu – musí starat. Měl by tudíž vydat zákon zakazující ošklivé stavby. Ale zeptejme se: Kdo by měl rozhodovat o tom, který architektonický styl je dobrý, a který špatný? Náš architekt odpoví: Samozřejmě já, odborník. Směle pohrdá skutečností, že dokonce i mezi architektky jsou značné názorové rozdíly, co se týče stylů a umělecké hodnoty.

Nechceme zdůrazňovat, že tento architekt – dokonce ani v podmínkách byrokratické diktatury či totality – nebude svobodně stavět podle svých nápadů. Bude se muset klanět vkusu svých byrokratických představených a ti zase naslouchat rozmarům vrchního diktátora. Ani v nacistickém Německu nejsou architekti svobodní. Musí se podřizovat plánům frustrovaného umělce Hitlera.

Ještě důležitější je následující: V oblasti estetiky neexistuje – stejně jako ve všech ostatních oblastech lidského snažení – žádné absolutní kritérium pro to, co je krásné, a co ne. Pokud člověk *nutí* své spoluobčany podřídít se jeho vlastním uměleckým měřítkům, neudělá je to šťastnějšími. Oni sami se dokáží rozhodnout, co je činí šťastnými a co se jim líbí. Tím, že přinutíte člověka, který by chtěl vidět *Abie's Irish Rose*, jít na *Hamleta*, nezvětšíte jeho pocit štěstí. Můžete se smát jeho ubohému vkusu. Přesto ale on je tím hlavním, kdo o svém vlastním uspokojení může rozhodnout.

Diktátorský expert na výživu chce své spoluobčany krmit v souladu se svými vlastními představami o zdravé výživě. Chce s lidmi zacházet jako krmič dobytka s kravami. Nevšímá si, že jídlo není cíl, ale prostředek k dosažení jiných cílů. Sedlák nekrmí své krávy, aby byly šťastnější, ale kvůli dosažení cíle, ke kterému dobře vykrmené krávy slouží. Jsou různé metody, jak krmit dobytek. Kterou zvolí, záleží na tom, jestli chce získat co nejvíce mléka, masa nebo něčeho jiného. Každý diktátor plánuje chovat své spoluobčany, krmit je a drezírovat jako sedlák svůj dobytek. Jeho cíl není učinit národ šťastným, ale uvést lidi do takového stavu, kte-

rý udělá šťastným jeho, diktátora. Chce národ ovládat, postavit jej na úroveň dobytka. Také sedlák je shovívavý despot.

Otázkou je: Kdo by měl vládnout? Měli by si lidé svobodně volit svoji cestu ke štěstí? Nebo by měl diktátor své lidi posouvat jako figurky na šachovnici, aby učinil šťastným sebe samotného?

Rádi bychom dodali, že někteří specialisté souhlasí s názorem, že většina lidí se při hledání štěstí chová nerozumně. Ale člověk nemůže udělat nikoho šťastným tím, že mu bude poroučet. Odborníci z různých státních institucí jsou určitě ušlechtilí lidé. Ale nemají žádné právo cítit se uraženi, když legislativa nebude odpovídat jejich pečlivě vypracovaným plánům. K čemu reprezentativní vláda, ptají se; pouze maří naše dobré úmysly. Ale jediná otázka je: Kdo by měl vést zemi? Voliči, nebo byrokraté?

Každý polovzdělanec může použít bič a přinutit ostatní lidi k poslušnosti. Ale sloužit veřejnosti vyžaduje inteligenci a pečlivost. Jen několika lidem se podaří vyrábět boty lépe a levněji než jejich konkurentům. Cílem neefektivního odborníka bude vždy domáhat se nadřazeného postavení byrokracie. Je mu úplně jasné, že v tržním hospodářství nemůže uspět. Pro něj je všeobjímající byrokracie útočištěm. Obdařen úřednickou mocí bude za pomoci policie prosazovat svá nařízení.

Podstata celé této fanatické obhajoby plánovitého hospodářství a socialismu neleží na ničem jiném než na uvědomění si své vlastní méněcennosti a neefektivnosti. Člověk, který si je vědom své neschopnosti uspět v konkurenci, opovrhne tímto „bláznivým konkurenčním systémem“. Kdo není schopen svým spoluobčanům sloužit, ten se jim snaží vládnout.

VI. PSYCHOLOGICKÉ NÁSLEDKY BYROKRATIZACE

1. NĚMECKÉ MLÁDEŽNICKÉ HNUTÍ

Mnozí intelektuálové ohrnují nos nad filozofií Horatia Algera. Nicméně právě tento člověk nejlépe ze všech identifikoval klíčový prvek kapitalistické společnosti. Kapitalismus je systém, ve kterém má každý příležitost zbohatnout. Každý má neomezené možnosti. Ne každý má samozřejmě v životě štěstí. Jen pár lidí se stane milionáři. Každý ale ví, že houževnatá práce a nic jiného než houževnatá práce nepřináší plody. Bystrý mladý člověk má otevřeny všechny dveře. Je optimistický při vědomí si své vlastní síly. Je sebevědomý a plný naděje. Časem dospívá a uvědomuje si, že řadu z jeho plánů se mu nepodaří uskutečnit. Nemá však důvod si zoufat. Jeho děti začnou znovu a on nemá důvod se domnívat, proč by neměly uspět tam, kde se to jemu samotnému nepodařilo. Život má smysl, neboť je plný naděje.

Tento přístup byl typický pro Spojené státy. Ve staré Evropě stále přežívaly mnohé překážky tomuto vývoji z *ancien régime*. Dokonce i v dobách rozkvětu liberalismu usilovaly šlechta a vládní kruhy o udržení svých privilegií. V Americe ale takovéto pozůstatky temného středověku nenajdeme. V tomto smyslu byly Spojené státy mladou zemí – a zemí svobodnou. Neexistovaly zde ani sektorové regulace, ani cechy. Thomas Alva Edison a Henry Ford se nemuseli potýkat

s žádnými překážkami vytvořenými krátkozrakými vládami a veřejným míněním pod vlivem předsudků.

Dospívající generace je v těchto podmínkách hnána kupředu průkopnickým duchem. Rodí se do rozvíjející se společnosti a je si vědoma toho, že jejím úkolem je čímsi přispět k rozvoji lidstva. Budou svět měnit, přetvářet ho dle vlastních představ. Nemají času nezbyt. Patří jim zítřek a musí se připravit na všechny ty velké věci, jež na ně čekají. Zbytečně nemluví o svém mládí a o právech mladých – jednají přesně tak, jak mladí jednat musí. Nechvástají se vlastní „dynamičností“. Jsou mladí a dynamičtí, a proto tuto vlastnost nemusí zdůrazňovat. Nevymezují se vůči starší generaci arogantními řečmi. Chtějí ji porazit svými činy.

Při silící vlně byrokratizace je tomu však zcela jinak. Zaměstnání ve státní správě nenabízí příležitost pro uplatnění osobního talentu a nadání. Předpisy a poslušnost iniciativu ubíjejí. Mladý člověk od své budoucnosti moc neočekává. Ví, co ho čeká. Dostane práci v jednom z nesčetných úřadů, bude pouhým kolečkem velkého stroje, který funguje více méně automaticky. Zaběhlé byrokratické postupy otupí jeho mysl a sváží mu ruce. Bude se těšit jistotě. Tato jistota se však bude podobat spíše jistotě vězně ve vězeňské cele. Nikdy nebude moci činit svobodná rozhodnutí a utvářet svůj osud. Navždy bude člověkem, o němž rozhodují jiní lidé. Nikdy se nestane skutečným člověkem, jenž spoléhá na vlastní síly. Třese se při pohledu na velké budovy státních úřadů, v jejichž útrobách nalezne svůj hrob.

Krátce před 1. světovou válkou došlo v Německu, které bylo zemí, v níž byrokratizace postoupila nejvíce, ke vzniku dosud nevídaného jevu – mládežnického hnutí. Divoké gangy neupravených hochů a dívek se potulovaly zemí, tropily hluk a ignorovaly školní docházku. Bombastickými výroky ohlašovali příchod nové doby. Tvrdili, že všichni z předchozích generací byli prostě idioti a jejich neschopnost přeměnila zem v peklo. Nastupující generace ale není ochotna trpět

gerontokracii – nadřazenost impotentních a slabomyslných starců. Přejde doba vlády úžasného a skvělého mládí. Zničí vše, co je staré a nepotřebné. Odmítnou vše, co je drahé jejich rodičům. Zastaralé a mylné ideologie kapitalistické a buržoazní civilizace nahradí novými, skutečnými a zásadními hodnotami a ideologiemi. Vybudují novou společnost hrdinů a supermanů.

Nabubřelá mluva těchto adolescentů byla jen slabou náhražkou nedostatku idejí a neschopnosti zformulovat konkrétní program. Nedokázali nic víc než říci: Jsme mladí, a tedy vyvolení. My neseme na svých bedrech budoucnost. Jsme nepřáteli na život a na smrt prohnilé buržoazie a filistinských. A našel-li se někdo, kdo měl odvahu se zeptat na jejich plány, měli jen jednu odpověď: Naši vůdci vyřeší všechny problémy.

Úkolem nové generace je vždy usilovat o změny. Typickým znakem mládežnického hnutí však bylo, že nemělo ani nové myšlenky, ani plány. Svě hnutí nazvali mládežnickým právě proto, že neměli žádný program, který by jejich hnutí mohl dát název. Ve skutečnosti však od svých rodičů program převzali zcela. Nepostavili se trendu vedoucímu k vládní všemohoucnosti a byrokratizaci. Jejich revoluční radikalismus nebyl ničím jiným než nestydatostí let přerodu dítěte v dospělého. Šlo o jev zastydle puberty, v němž nelze hledat ideologický obsah.

V čele mládežnického hnutí stáli duševně nevyrovnaní neurotici. Mnozí z nich byli postiženi chorobnou sexuálníostí – byli buď promiskuitní, nebo homosexuální. Nikdo z nich v ničem nevynikal, ani ničím k lidskému rozvoji nepřispěl. Dnes už jejich jména nikomu nic neříkají. Jedinou stopou, již zanechali, je pár knih a básní propagujících sexuální perverzi. Jejich následovníci však již byli jiní. Měli jen jeden jediný cíl: získat co možná nejdříve zaměstnání ve státní službě. Ti z nich, kteří nezahynuli ve válkách a revolucích, jsou dnes pedantskými a bázlivými úředníky v nesčetných úřadech

německé *Zwangswirtschaft*. Jsou poslušnými a věrnými Hitlerovými otroky. Nebudou však o nic méně poslušní a věrní služebníci Hitlerových následovníků, ať již to budou němečtí nacionalisté, či lidé dosazení Stalinem.

Mládežnické hnutí se z Německa rozšířilo do ostatních zemí. Italský fašismus se skrýval pod označením mládežnické hnutí. Jejich stranická hymna „Giovinezza“ je mládežnickou hymnou. Jejich Duce, kašpar stojící v čele, se i ve věku blížícím se šedesátce vychloubal svou mladickou svěžestí a tajil svůj věk jako koketná dáma. Jedinou starostí prostého fašisty bylo získat místo ve státní správě. V době etiopské války žádal autor tohoto textu po studentech jedné proslulé italské univerzity vysvětlení jejich nenávisti vůči Francii a Velké Británii. Odpověď byla zarážející. Říkali, že „Itálie nenabízí dostatek míst pro inteligenci. Chceme dobýt francouzské a britské kolonie, abychom v jejich správě mohli získat místa, která mají nyní v držení francouzští a britští byrokraté“.

Mládežnické hnutí bylo výrazem nejistoty, kterou mladí lidé pociťovali s ohledem na chmurné vyhlídky, jež jim nabízel všeobecný trend k byrokratizaci celé společnosti. Šlo však o předstíranou rebelii, jež byla odsouzena k nezdaru. Netroufla si totiž postavit se vážně proti rostoucímu nebezpečí úplné vládní kontroly a totalitarismu. Divocí rádoby vzbouřenci nemohli ničeho dosáhnout, jelikož byli v područí totalitárních předsudků. Oddávali se buřičskému žvanění a zpěvu ohnivých písní, ale ze všeho nejvíc si přáli získat teplé místo ve státním úřadě.

Dnes je mládežnické hnutí mrtvé v zemích, které nejvíce pokročily na cestě k totalitarismu. V Rusku, Německu a Itálii jsou děti a adolescenti důkladně začleněni do všezahrnujícího aparátu státní kontroly. Děti jsou od útlého věku členy politických organizací. Všichni občané jsou od kolébky do hrobu podřízeni systému vlády jedné strany. Musí poslouchat. Na otázky není prostor. „Soukromá“ sdružení a spolky

nejsou trpěny. Oficiální státní aparát netoleruje žádnou konkurenci. Oficiální ideologie nepřipouští možnost jiného ná-zoru. To je realita byrokratické utopie.

2. OSUD DOSPÍVAJÍCÍ GENERACE V BYROKRATICKÉM PROSTŘEDÍ

Mládežnické hnutí představovalo nepodařenou a k nezda-ru odsouzenou revoltu proti nebezpečí byrokratizace. Muse-lo skončit neúspěchem, neboť neútočilo na zdroj zla – nastoupený trend byrokratizace. Nebylo v podstatě ničím jiným než zmateným projevem nespokojenosti. Nemělo nosnou myšlenku ani konkrétní plány. Revoltující mládež byla zcela pod vlivem vábivých socialistických myšlenek, že jed-noduše nevěděla, co chce.

Je zřejmé, že mládež se stala první obětí vývoje vedoucího k byrokratizaci společnosti. Mladí lidé jsou tímto vývo-jem připraveni o možnost utvářet své osudy. Ztrácejí nadě-ji. Jsou ve skutečnosti „ztracenou generací“, jelikož se jim nedostává nejvzácnějšího práva každé nastupující generace – práva přispět civilizaci něčím novým. Heslo *Lidstvo dosáh-lo stavu dospělosti* pro ně představuje zhoubu. Co je to za mladé lidi, když nemají naději něco změnit a zdokonalit a jejich jedinou vyhlídkou je pomalu postupovat od nejniž-šího stupínku byrokratického žebříku vzhůru, přičemž stá-le musí přesně dodržovat pravidla stanovená jejich staršími nadřízenými? Z jejich pohledu znamená byrokratizace pod-řízení mladých diktátu starších. Jde v podstatě o návrat ka-stovního systému.

Před nástupem moderního liberalismu a jeho potomka ka-pitalismu byla po staletí ve všech státech a civilizacích spo-lečnost založena na statutu. Země byla rozdělena na kasty. Existovaly privilegované kasty, např. králové a šlechta, a ne-rovnoprávné kasty, např. nevolníci a otroci. Člověk se do ně-jaké kasty narodil, zůstal v ní po celý svůj život a odkázal tento kastovní status svým dětem. Člověk, který se narodil

do jedné z nižších kast, byl navěky zbaven práva dosáhnout kvality života, jež byla vyhrazena privilegovaným. Liberalismus a kapitalismus veškerou tuto diskriminaci odstranily a zrovnoprávnily všechny lidi před zákonem. Nyní má v podstatě každý možnost usilovat o každý post ve společnosti.

Odlišně se na úspěchy liberalismu dívá marxismus. Nosnou myšlenkou učení Karla Marxe je nesmiřitelný konflikt mezi ekonomickými třídami. Kapitalistická společnost je prý rozdělena do tříd, jejichž zájmy jsou antagonistické. Proto je nevyhnutelný třídní boj. Ten vymizí pouze v budoucí socialistické beztrídní společnosti.

Nejpozoruhodnější skutečností ohledně této teorie je, že nebyla nikdy explicitně objasněna. V *Komunistickém manifestu* jsou pro vysvětlení třídního boje použity příklady konfliktu mezi kastami. Poté Marx dodává, že v moderní buržoazní společnosti vznikly třídy nové. Nikdy ale neřekne, co to třída je a co má na mysli, když hovoří o třídách a třídním antagonismu a přirovnává třídy ke kastám. Celé jeho učení se točí okolo těchto nespécifikovaných termínů. Přes svou neúnavnou snahu psát knihy a články plné sofistických definicí a scholastického hnidopišství Marx nikdy jednoznačně nevysvětluje, čím se vyznačují ekonomické třídy, o nichž hovoří. Po jeho smrti, třicet pět let po vydání *Komunistického manifestu*, zůstává rukopis třetího svazku jeho hlavního díla, *Kapitálu*, nedokončený. Je příznačné, že tento rukopis končí právě v okamžiku, kdy měl Marx vysvětlit základní koncept celé své filozofie. Takže ani Marx, ani nikdo ze spousty marxistických autorů nám není schopen říci, co společenská třída znamená, a už vůbec ne, zda takové společenské třídy skutečně ve společnosti hrají úlohy, jež jim marxismus přisuzuje.

Z pohledu logiky je samozřejmě přípustné klasifikovat věci dle jakéhokoli zvoleného rysu. Otázkou pouze je, zda třídění na základě zvoleného rysu přispívá ke zvětšení a rozší-

ření našeho poznání. Nejde tedy ani o to, zda marxistické třídy ve skutečnosti existují, ale zda mají ten význam, jež jim Marx přisoudil. Marxovi se nepodařilo přesně definovat koncept *společenské třídy*, který ve svých dílech používal velmi volným a neurčitým způsobem. Jeho přesná definice by totiž odhalila neupotřebitelnost a bezvýznamnost tohoto konceptu při vysvětlování ekonomických a sociálních problémů a prokázala absurdnost přirovnávání marxistických tříd ke společenským kastám.

Typickým znakem kasty je její strnulost. Společenské třídy, jež Marx označoval jako kapitalisté, podnikatelé a příjemci mezd, se naopak vyznačují flexibilitou. Ve struktuře těchto tříd dochází neustále ke změnám. Kde je dnes konec potomků těch, které Marx označoval za podnikatele? A co asi dělali za Marxova života předkové dnešních podnikatelů? Každý v moderní kapitalistické společnosti má otevřený přístup na jakýkoli post. V souladu s logikou lze nazvat senátory Spojených států třídou. Bylo by však mylné přirovnávat je ke kastě dědičných monarchů, třebaže někteří senátoři mohou být potomky dřívějších senátorů.

Již jsme pečlivě vysvětlili, že anonymní síly působící na trhu neustále znovu určují, kdo by měl být podnikatelem a kdo kapitalistou. Spotřebitelé svými hlasy určují, kdo v ekonomickém systému obsadí vysoké posty.

V socialismu nenajdeme ani podnikatele, ani kapitalisty. V tomto marxistickém smyslu *třídy* skutečně nebudou existovat, a proto lze hovořit o beztřídní společnosti. To nám ale v ničem nepomůže. Budou existovat jiné rozdíly ve společenských funkcích. Budeme tedy moci opět hovořit o třídách o nic méně smysluplně, než to činil Marx. Najdeme zde lidi vydávající příkazy a lidi, kteří je musí bezpodmínečně poslouchat. Budou existovat lidé, kteří sestavují plány, a lidé, kteří je naplňují.

Kapitalismus se ale odlišuje jednou zásadní věcí. Každý je v něm strůjcem svého osudu. Mládenec, který si chce polep-

šit, se musí spolehnout na vlastní síly a dovednosti. Spotřebitelé vynášejí rozsudky bez ohledu na konkrétní osoby. Hodnotí se výsledek, který člověk vytvoří, a nikoli jeho osoba. Jedině dobře provedená práce a úspěšně vykonaná služba jsou cestou k úspěchu.

V socialismu je tomu naopak. Začátečník se musí zalíbit těm, kteří jsou ve svých pozicích již po nějakou dobu. Těm se ale nováčci s dobrými nápady příliš nelíbí. (Nelíbí se ani již zavedeným podnikatelům, ale vládne-li rozhodnutí spotřebitel, nemohou se takové konkurenci vyhnout.) V socialistické byrokratické mašinérii může přízeň nadřízených zajistit úspěch. Po kvalitě výsledku se nikdo neptá. Mladík je zcela závislý na dobrém rozpoložení starších. Přicházející generace je odkázána na milost a nemilost generací starších.

Tuto skutečnost si nemá smysl zastírat. V socialistické společnosti nejsou marxistické třídy. Dochází ale k nesmiřitelnému konfliktu mezi zastánci Stalina a Hitlera a mezi jejich odpůrci. A je prostě lidské, když diktátor upřednostňuje lidi se stejným názorem, kteří oceňují jeho práci, před svými odpůrci.

Nijak nepomohlo, že italští fašisté si za svou stranickou hymnu zvolili hymnu mládeže a že rakouští socialisté učili děti zpívat: „Jsme mladí, a to je báječné.“ Není vůbec báječné být mladý v byrokratickém systému. Jediné právo, které v tomto systému mladí mají, je být poslušný, pokorný a oddaný. Neexistuje prostor pro vzpurné inovátory s vlastními myšlenkami.

Nemluvíme zde o pouhé krizi mládí. Máme tu co do činění s krizí pokroku a civilizace. Je-li mládež zbavena možnosti pozměnit společnost dle vlastního uvážení, je lidstvo odsouzeno k záhubě.

3. AUTORITATIVNÍ OPATROVNICTVÍ A POKROK

Paternalistická vláda ctnostných a moudrých mužů, elity vznešených byrokratů, má jednoho významného obhájce: Platóna.

Platónův ideální a dokonalý stát má být ovládnán nesobecnými filozofy. Jsou neúplatnými soudci a nestrannými správci, kteří se striktně drží věčných a neměnných zákonů spravedlnosti. To je totiž zvláštní znak Platónovy filozofie: nevěnuje pozornost rozvoji společenských a vědeckých podmínek a změnám lidského chápání prostředků a cílů. Podle něj existuje neměnný vzor dobrého státu a každé odchylení podmínek od tohoto ideálu nemůže znamenat nic jiného než rozklad a úpadek. Řešení problému spočívá tedy jednoduše v tom, nastolit dokonalou společnost a následně ji chránit před každou změnou, jelikož změna představuje úpadek. Společenské a hospodářské instituce jsou strnulé. Představa vědeckého pokroku, rozvoje technologických metod, způsobů hodnocení a společenské organizace jsou Platónovu myšlení cizí. A také všichni pozdější utopisté, kteří formovali koncepty svých pozemských rájů podle Platónova příkladu, věřili stejným způsobem v neměnnost lidských záležitostí.

Platónův ideál vlády elity uskutečnila katolická církev. Římskokatolická církev je ve své protireformační podobě, kterou získala po tridentském koncilu, dokonalou byrokracií. Odstranila úspěšně nejchoulostivější problém každého nedemokratického vedení, kterým je výběr nejvyšších funkcionářů. V zásadě každý chlapec má zcela volný přístup k nejvyšším církevním hodnostem. Místní farář se vynasnaží připravit nejinteligentnějším mladým lidem své obce cestu k výchově – vyškolení v biskupském semináři. Poté, co jsou takto vybráni, závisí jejich kariéra zcela na jejich charakteru, píli a intelektu. Mezi preláty najdeme mnoho potomků šlechtických a zámožných rodin. Za svou funkci však nevděčí svému rodokmenu. Musí soupeřit se syny chudých rolníků, dělníků a nevolníků. Knížata katolické církve, opati a učitelé katolických univerzit tvoří skupinu vynikajících mužů. Dokonce i ve vyspělých zemích jsou vážnými soupeři nejlepších učenců, vědců, filozofů a politiků.

Na tento zářný příklad se odvolávají autoři veškeré moderní socialistické utopie. Zvlášť zřetelné je to u dvou předchůdců současného socialismu: hraběte Henri de Saint-Simona a Augusta Comta. Ale do značné míry se to týká právě tak většiny ostatních socialistických autorů, ačkoliv ze zřejmých důvodů nepoužívali jako model církev. Žádný podobný případ dokonalé hierarchie kromě katolické církve nelze nalézt.

Odkaz na církev je však zavádějící. Křesťanské království, které spravuje papež a ostatní biskupové, nepodléhá žádné změně. Je postaveno na trvalém a neměnném učení. Víra je určena navždy. Neexistuje žádný pokrok a vývoj. Existuje pouze poslušnost zákonů a dogmat. Metody výběru převzaté od církve jsou velmi vhodné pro vedení společnosti, která lpí na nepopíratelném a neměnném souhrnu pravidel a předpisů. Jsou dokonalými metodami pro volbu strážců věčného pokladu nějaké doktríny.

V případě lidské společnosti a státního řízení je tomu však jinak. Nejcennějším lidským privilegiem je neustále usilovat o zdokonalování a bojovat stále lepšími metodami proti překážkám, které příroda staví proti lidskému životu a blahu. Tato vrozená hnací síla změnila potomky primitivních jeskynních lidí v civilizovanější lidi naší doby. Lidstvo ale ještě nedospělo do stavu dokonalosti, kdy by další vývoj nebyl možný. Síly, které vytvořily naši současnou civilizaci, nejsou mrtvé. Pokud nejsou spojeny se strnulým systémem společenské organizace, budou fungovat dále a přinášet další zlepšení. Výběrovým kritériem, podle kterého katolická církev určuje své budoucí vůdce, je neochvějná odevzdanost náboženské víře a jejímu dogmatu. Nehledá žádné novátory a reformátory, žádné průkopníky nových idejí radikálně se stavící proti starému. Toho lze dosáhnout jmenováním budoucích hlavních představitelů prostřednictvím starých a osvědčených současných vládců. Byrokratický systém nemůže uskutečnit nic jiného. Ale právě tento neo-

třesitelný konzervatismus způsobuje, že byrokratické metody jsou naprosto nevhodné pro vedení společenských a hospodářských záležitostí.

Byrokratizace je nutně strnulá, protože následuje existující pravidla a praktiky. Avšak ve společenském životě vede strnulost ke zkostrnatění a smrti. Je velmi příznačné, že stabilita a bezpečnost jsou nejoblíbenějšími hesly dnešních „zastánců reformem“. Kdyby si pravěcí lidé vytvořili principy stability podle svého, nikdy by se nedočkali bezpečnosti. Dávno by již byli vyhubeni dravou zvěří a mikroby.

Němečtí marxisté tvrdili: Je-li socialismus proti lidské přirozenosti, musí se lidská přirozenost změnit. Nezpozorovali, že změní-li se lidská přirozenost, člověk přestane být člověkem. Ve všeobecném byrokratickém systému by nezůstali ani byrokraté, ani jimi ovládaní lidé nadále skutečnými lidmi.

4. VOLBA DIKTÁTORA

Všichni obhájci spasení pomocí vlády ušlechtilých despotů se v dobré víře domnívají, že nemůže být pochyb o tom, kdo by měl být oním vznešeným vládcem nebo vládnoucí třídou, a že všichni lidé se nechají dobrovolně vést vznešeností tohoto nadlidského diktátora, popř. této nadlidské aristokracie. Neuvědomují si, že mnozí lidé a mnohé skupiny by si pak sami mohli dělat nárok na nadřazenost. Nerozhoduje-li se mezi různými uchazeči na základě většinové volby, pak nezbyvá jiný volební princip než občanská válka. Alternativou k demokratickému volebnímu principu všeobecných voleb je uchopení moci nemilosrdnými dobrodruhy.

Ve druhém století po Kristu byla Římská říše spravována na základě podobně rozpracovaného vůdcovského principu. Císař byl jedním z nejschopnějších a nejskvělejších mužů. Svou císařskou hodnost neodkazoval členovi své rodiny, ale volil za svého nástupce muže, který byl podle jeho mínění pro tuto funkci nejvhodnější. Tento systém zajistil říši

sled čtyř velkých monarchů: Trajana, Hadriana, Antonia Pia, Marka Aurelia. Poté následovalo období pretoriánství, nestálé občanské války, anarchie a rychlého úpadku. Namísto nejlepších vládli nyní nejhorší. S podporou žoldáků se chopili moci ctižádostiví generálové a vládli, dokud je nepřemohli další dobrodruzi. Volebními principy se stala zrada, vzpoura a vražda. Historikové z toho obviňují Marka Aurelia, posledního z dobrých císařů. Byl vinen, říkají, protože upustil od zkušeností svých předchůdců a – místo nejvhodnějšího muže – dosadil na úřad svého syna Commodia. Systém, který lze zničit chybou jednoho jediného člověka, je ale špatný systém, i kdyby byla chyba méně odpustitelná a méně pochopitelná než chyba otce, který přecenil charakter a schopnosti své ratolesti. Je jasné, že takový vůdcovský systém musí nutně vést k trvalé občanské válce, jakmile bude existovat více uchazečů o nejvyšší funkci.

Všichni nynější diktátoři dosáhli své funkce pomocí násilí a později museli své mocenské působení bránit proti úsilí svých soupeřů je na tomto postu vystřídat. Politická mluva má pro taková jednání jeden příznačný pojem: Nazývá je „čistkami“. Následníci těchto diktátorů se dostávají k moci stejným způsobem a používají k jejímu udržení stejnou krutost a nemilosrdnost. Konečným principem všeobecného byrokratického systému je násilí. Bezpečí, které byrokratický systém domněle přináší, má podobu nekonečné občanské války.

5. VYMIZENÍ KRITICKÉHO DUCHA

Socialisté tvrdí, že kapitalismus je ponižující a neslučitelný s lidskou důstojností, že oslabuje duchovní schopnosti člověka a ničí jeho mravní poctivost. V kapitalismu, říkají, musí každý nahlížet na své bližní jako na konkurenty. Vrozené lidské instinkty přízně a přátelství se tím mění v nenávisť a bezohledné úsilí o osobní prospěch na úkor ostatních lidí. Socialismus však opět obnoví ctnosti lidské přirozenosti. Vlídlost, bratrství a přátelství se stanou charakteristickými

rysy budoucího člověka. Především je nutné odstranit to nejhorší ze všech zel – konkurenci.

Konkurence však nemůže být nikdy odstraněna. Neboť vždy se budou vyskytovat taková postavení, kterých si lidé cení více než ostatních, budou o ně usilovat a pokoušet se předstihnout své soupeře. Není důležité, nazveme-li toto soupeření rivalitou nebo konkurencí. Ať tak či onak je nutné se rozhodnout, zda by člověk měl získat pozici, o kterou se uchází, anebo ne. Zůstává pouze otázka, jaký druh soutěže by měl existovat.

V případě kapitalistické varianty soutěže se budou lidé na trhu předhánět, kdo nabídne lepší a levnější zboží. Byrokratická varianta spočívá v intrikách na „dvoře“ těch, kteří jsou u moci.

Na dvorech všech despotických vládců jsme nacházeli poměrně hodně pochlebování, patolízalství a podlézavosti. Avšak vždy šlo najít alespoň pár lidí, kteří se nebáli tyranovi říci pravdu. V našich dobách je tomu jinak. Politici a spisovatelé se vzájemně předhánějí ve vychvalování „obyčejného člověka“. Neriskují pokles své popularity tím, že by pronášeli neoblíbené názory. Dvořané Ludvíka XIV. nezašli nikdy tak daleko jako dnešní lidé, když vychvalují Fürery a masy jejich obdivovatelů. Zdá se, jako by naši vrstevníci ztratili všechen zdravý rozum a sebekritiku.

Na sjezdu komunistické strany byl Stalin osloven spisovatelem jménem Avdějenko těmito slovy: „Uplynou staletí a komunistické generace budoucnosti nás budou považovat za nejšťastnější ze všech smrtelníků, žijících kdy na této planetě. Neboť my jsme spatřili Stalina, našeho geniálního vůdce, Stalina, usmívajícího se, přátelského, mocného, skromného mudrce. Kdykoliv jsem Stalina viděl – dokonce i z dálky – pulzovala ve mně jeho síla, jeho magnetismus a jeho velkolepost. Chtěl jsem zpívat, křičet, plakat radostí.“¹⁷ Byro-

¹⁷ Citováno podle Chamberlin, W.H.: *Collectivism, a False Utopia*, New York, 1937, str. 43.

krat, jenž se obrací na své nadřízené, na kterých závisí jeho příjem, je méně poetický, avšak nikoliv méně podlézavý.

Když při diamantovém výročí císaře Františka Josefa připsal jeden statistik císaři jako zásluhu to, že země po 60 letech jeho panování disponuje mnoha tisíci kilometry železnice, zatímco na jeho počátku jich měla mnohem méně, smála se veřejnost tomuto kousku patolízalství (a pravděpodobně i císař sám). Nikdo se ale nesmál, když se sovětská vláda na světových výstavách v Paříži a New Yorku vychvalovala, že zatímco carské Rusko nepoužívalo vůbec žádné traktory, o čtvrt století později již tento americký vynález napodobovalo.

Nikdo nikdy nevěřil, že paternalistický absolutismus Marie Terezie a jejího vnuka Františka byl ospravedlnitelný skutečností, že Mozart, Haydn, Beethoven a Schubert skládali nesmrtelnou hudbu. Ale symfonie současného ruského skladatele, který bude nejspíš za několik let zapomenut, bude citována jako potvrzení předností sovětského totalitarismu.

Otázkou je, zda je efektivnější systém byrokratické kontroly, nebo systém ekonomické svobody. Na tuto otázku lze odpovědět pouze ekonomickými úvahami. Pouhým tvrzením, že cigarety vyráběné tabákovým monopolem francouzské vlády nebyly tak špatné, aby Francouze přiměly přestat kouřit, nezdůvodníme prospěšnost státního řízení. Totéž platí i pro tvrzení, že cigarety vyráběné řeckým státním monopolem byly mezi kuřáky oblíbené. Není zásluhou řeckých byrokratů, že klimatické a fyzikální podmínky jejich země způsobily, že zemědělci vypěstovaný tabák je lahodný a aromatický.

Každý Němec považoval za dané, že podstata a přirozenost věcí vyžadují státní řízení univerzit, železnic, telegrafních a telefonních systémů. Rusovi vždy přišlo paradoxní, když bylo možné žít bez policejné řádně vystaveného a ověřeného pasu. Vlivem podmínek, které se vytvořily během

posledních třiceti let, se stali občané kontinentální Evropy pouhým přívěskem svých osobních dokladů. V mnoha zemích bylo bez těchto dokladů nebezpečné opouštět dům. Ve většině evropských zemí nemůže člověk svobodně zůstat přes noc na jakémkoli místě, aniž by musel ihned místní policii hlásit změnu své adresy.¹⁸

Možná přináší reglementace tohoto druhu někdy určité výhody. Pro potírání zločinu a pronásledování zločinců má však samozřejmě jen malý užitek. Vraha na útěku nezastraší porušení zákona, který vyžaduje oznamování změny adresy.¹⁹ Při obhajobě svého systému jsou byrokraté melodramatičtí. Ptají se veřejnosti, jak by mohly chudé opuštěné děti znovu nalézt své nesvědomitě rodiče. Nezmíní, že by je mohl najít schopný detektiv. Konec konců skutečnost, že existuje několik bídačů, nemůže být dostatečným důvodem pro omezování svobody převážné většiny slušných lidí.

Ziskově orientované podnikání existuje díky dobrovolné podpoře veřejnosti. Nemůže vzniknout bez plateb zákazníků. Úřady ale získávají své „zákazníky“ násilně. To, že mnozí lidé přicházejí na úřady, neznamená, že úřady uspokojují jejich neodkladné lidské potřeby. Ukazuje to pouze, že se vměšují do záležitostí, které jsou důležité pro život každého člověka.

Vytrácení kritického ducha představuje vážnou hrozbu pro zachování naší civilizace. Kdekdo pak může tahat lidi za nos. Vinu ale nesou více vzdělaní než prostí lidé. Nadšení stoupenci marxismu, nacismu a fašismu byli intelektuálové, nikoli hrubiáni. Intelektuálové nikdy vážně neusilovali o to nacházet ve svém učení zjevné rozpory. To, že Mussolini ve stejném projevu oslavoval Italy jako představitele nejstarší

¹⁸ Tak policejní spisy mnoha evropských měst poskytují úplné informace za posledních sto nebo dokonce sto padesát let o místě pobytu a všech změnách adresy každého obyvatele nebo hosta. Bezplatný a vyčerpávající to pramen pro životopisce.

¹⁹ Američanům se zdá zvláštní, že porotci mnoha evropských soudních líčení musí odpovídat na otázky následujícího druhu: Za prvé, je obžalovaný vinen za vraždy obětí? Za druhé, je obžalovaný vinen, že řádně nenahlásil změnu své adresy?

západní civilizace a poslední z civilizovaných národů, nesnížilo oblibu fašismu ani v nejmenším. Žádný z německých nacionalistů se nepohoršoval nad tím, že tmavovlasý Hitler, obézní Göring a kulhavý Göbbels byli oslavováni jako zářní představitelé urostlé, štíhlé, světlovlasé a hrdinské árijské rasy. Není zvláštní, že mnoho milionů ne-Rusů je pevně přesvědčeno o tom, že vládní režim sovětů je demokratický, dokonce demokratičtější než v Americe?

Tato absence kritiky umožňuje vyprávět lidem, že ve vládním systému všeobšáhle reglementace se stanou svobodnými lidmi. Lidé si představují systém, ve kterém jsou všechny prostředky ve vlastnictví státu a ve kterém je stát jediným zaměstnavatelem, jako říši svobody. Nepřipouští si možnost, že všemohoucí stát jejich utopie by mohl usilovat o takové cíle, které oni sami odmítají. Stále se mlčky domnívají, že diktátor bude dělat přesně to, co by podle jejich přání měl dělat.

VII. EXISTUJE NĚJAKÝ LÉK?

1. MINULÁ SELHÁNÍ

Musíme si uvědomit, že až dosud byly všechny snahy zastavit další rozrůstání byrokratizace a socializace marné. Během posledních 27 let, která uplynula od doby, kdy prezident Wilson vedl Ameriku do války s cílem učinit svět bezpečnějším pro demokracii, začíná demokracie čím dál tím víc ztrácet pevnou půdu pod nohama. Despotismus vítězí v mnoha evropských zemích. Dokonce i Amerika přijala politiky, které před několika desítkami let sama pohrdavě označovala jako „pruské“. Lidstvo prokazatelně směřuje k totalitarismu. Nastupující generace touží po plné vládní kontrole všech sfér života.

Právníci publikovali skvělá pojednání jež vyzdvihují postupující nahrazení právního řádu administrativní libovůlí.²⁰ Vylíčili příběh, jak podkopání samosprávy zbavuje jednotlivé občany veškerých práv a spěje k hyperdespotismu orientálního stylu. Ale socialisté se ani trošku o svobodu a soukromou iniciativu nestarají.

Ani satirické knihy nebyly úspěšnější než stohy učených textů publikovaných těmito právníky. Někteří z nejvýznamněj-

²⁰ Snad postačí citovat ze dvou nejbrilantnějších knih tohoto druhu: *New Despotism* od Lorda Hewarta z Bury, britského státního prokurátora (New York, 1929) a *Our Wonderland of Bureaucracy* od Jamese M. Becka, dřívějšího nejvyššího soudce USA (New York, 1932). Je pozoruhodné, že posledně jmenovaná kniha byla publikována před přijetím *New Dealu*.

ších spisovatelů 19. století – Balzac, Dickens, Gogol, Maupassant, Courteline – zasadili byrokracii ničivý úder. Aldous Huxley měl tolik kuráže, že za terč své cynické kritiky si zvolil vysněný socialistický ráj. Veřejnost byla nadšená. Nicméně i tito čtenáři spěchali, aby mohli zažádat o místo ve státní správě.

Někteří lidé si dělají legraci hlavně z výstředních rysů byrokracie. Ve skutečnosti je překvapující, že vláda jedné z nejsilnějších a nejbohatších zemí světa založí úřad – Úřad pro domácí ekonomiku amerického ministerstva zemědělství – jehož jedním z úkolů je navrhnout kalhoty „pro velmi malé děti, které se je ještě nenaučily samy oblékat“. Ale pro mnoho našich současníků na tom není nic směšného. Usilují o zavedení takového způsobu vlády, při němž by produkce hadic, spodního prádla a mnoha jiných užitečných věcí měla být úkolem vládních orgánů.

Žádní učení kritikové ani vtipní satirici nepřinesou změnu, protože nevystihují jádro problému. Byrokratizace je jen podružným znakem socializace. Hlavní otázkou je: kapitalismus, nebo socialismus? Který z nich?

Zastánci socialismu tvrdí, že kapitalismus je nespravedlivý systém vykořisťování, že je extrémně škodlivý pro blahobyt mas a ústí v bídu, ponižování a narůstající zbídačování značné většiny. Na druhou stranu vyzdvihují své socialistické utopie jako zaslíbený svět hojnosti, ve kterém bude každý šťastný a bohatý. Mají pravdu, či nikoli? To je otázka.

2. EKONOMIE VERSUS PLÁNOVÁNÍ A TOTALITARISMUS

Jedná se o čistě ekonomický problém. Nemůže být rozhodnut bez podrobného ekonomického zkoumání. Nesprávné narážky a klamné doktríny obhájců státní regulace, socialismu, komunismu, plánování a totalitarismu nemohou být odhaleny na základě jiných než ekonomických úvah a důvodů. Ať se to někomu líbí, nebo ne, je skutečností, že hlavní problémy současných politik jsou čistě ekonomické

a nemohou být pochopeny bez znalosti ekonomické teorie. Pouze člověk dobře obeznámený s hlavními problémy ekonomie je schopen si nezávisle utvořit na danou problematiku názor. Všichni ostatní jen opakuji to, co někde zaslechli. Jsou proto snadnou kořistí pro demagogické podvodníky a slabomyslné šarlatány. Jejich důvěřivost a naivita jsou nejvážnější hrozbou pro zachování demokracie a pro západní civilizaci.

První povinností občana demokratické komunity je vzdělávat se a získávat znalosti potřebné pro běžné občanské záležitosti. Volební právo není privilegiem, ale povinností a morální odpovědností. Volič je prakticky funkcionářem; jeho úřad je nejdůležitější a zahrnuje v sobě i nejvyšší závazky a povinnosti. Občan plně pohlcený svou vědeckou prací v jiných oborech anebo povoláním umělce může, pokud ve své roli sebevzdělávání selže, žádat polehčující okolnosti. Takoví lidé snad mají právo říkat, že mají na práci mnohem důležitější úkoly. Ale všichni ostatní *inteligentní* lidé nejsou jen lehkomyšlní, ale též darební, když zanedbávají vzdělávání a informovanost sebe samých. Poté totiž dostatečně dobře nemohou splnit svou povinnost suverénních voličů.

Hlavním trikem zastánců údajné „pokrokářské“ politiky státních regulací je obviňování kapitalismu za všechno, co se v současnosti nedaří, a velebení darů, které má socialismus pro lidstvo nachystané. Nikdy se nepokusili dokázat oprávněnost svých mylných dogmat nebo ještě méně vyvrátit námitky přinášené ekonomy. Vše, co dělali, bylo vyvolávání jmen protivníků a zpochybňování jejich pohnutek. Bohužel průměrný občan nedokáže jejich lsti prohlédnout.

Vezměme si například problém masové nezaměstnanosti, která se rok od roku zvyšuje. „Pokrokáři“ ji vysvětlují jako zlo vlastní kapitalismu. Naivní veřejnost je připravena tomuto vysvětlení uvěřit. Lidé nepozorují, že na trhu práce bez jakýchkoli bariér, tedy trhu, který není ochromen ani tlakem odborových svazů, ani vládou stanovenou minimální

mzdou, nezaměstnanost postihuje jen malou skupinu populace a jen na krátkou dobu. V podmínkách svobodného kapitalismu je nezaměstnanost poměrně nedůležitým dočasným jevem; existuje tu dlouhodobá tendence k tomu, aby nezaměstnanost vymizela. Ekonomické změny mohou způsobit novou nezaměstnanost, ale na konkurenčním trhu práce se konstituuje mzdová sazba a každý, kdo se snaží vydělat, nakonec nějakou práci najde. Nezaměstnanost jako masový jev je výsledkem vládních „politik zaměstnanosti“ a nátlaku a donucení ze strany odborových svazů.

S tímto vysvětlením se ale neztotožňují ti ekonomové, které „pokrokáři“ nazývají „zpátečníky“. Karel Marx byl sám o sobě přesvědčen, že odbory nemohou být úspěšné ve snaze zvýšit mzdy všech zaměstnanců. Marxistické doktríny se po mnoho let stavěly příkře proti všem snahám o stanovení minimální mzdové sazby. Naopak se domnívaly, že tato opatření odporují zájmům většiny zaměstnanců.

Bylo by mylné domnívat se, že vládní výdaje mohou vytvořit pracovní místa pro nezaměstnané, tedy pro ty, kteří nemohou získat práci kvůli odborům nebo vládním politikám. Pokud jsou vládní výdaje financovány neinflačním způsobem, tedy buď daněmi občanů, nebo výpůjčkami od veřejnosti, bude někde zničeno právě tolik pracovních míst, kolik se jinde vytvoří. Pokud jsou financovány inflačně, tj. buď zvýšením peněz v oběhu, nebo výpůjčkami od komerčních bank, nezaměstnanost se sníží jen za předpokladu, že peněžní mzdy zaostávají za růstem cen zboží, tj. pokud *reálné* mzdové sazby klesají. Existuje jen jediná cesta, jak zvýšit reálné mzdy pro ty, kteří chtějí vydělávat: pokračující akumulace nového kapitálu a zlepšení technických metod výroby, které nový kapitál přináší. Zájmy pracujících jsou pak skutečně shodné se zájmy zaměstnavatelů.

Pochopení ekonomických problémů netkví v nekritickém vstřebávání více či méně vzájemně souvisejících skutečností

či dat a grafů. Spočívá spíše v důkladné analýze a vysvětlení podmínek pomocí lidského rozumu. Nejvíce je tedy třeba *zdravý rozum* a logická jasnost. Základním pravidlem je dojít až k jádru problému. Nepřijímat povrchní vysvětlení a řešení, ale užívat síly vlastního rozumu a schopností kritického myšlení.

Bylo by vážnou chybou se domnívat, že tato doporučení ekonomie mají za cíl nahradit propagandu různých vlád a stran jiným druhem propagandy. Propaganda je jedno z největších zel byrokracie a socialismu. Propaganda bude vždy jen rozšiřovat lži, mylné závěry a pověry. *Pravda nepotřebuje žádnou propagandu*; je pravdivá sama o sobě. Důležitou vlastností pravdy je její správné zachycení reality, tj. skutečnost, která tu je a existuje, ať už ji někdo bere na vědomí, anebo ne. Uznání a prohlášení, že je něco pravda, je tak odsouzením všeho, co je nepravdivé. Pravdivost myšlenek je dána jejich vlastní pravdou.

Proto nechme špatné proroky pokračovat v jejich snažení. Nepokoušejme se napodobovat jejich politiky. Nepokoušejme se umlčet a postavit mimo zákon opozici tak, jak to dělají oni. Lháři se musejí pravdy bát, a z toho důvodu potlačují jakýkoli náznak jejího projevu. Ale obhájci pravdy stavějí své naděje na skutečnosti, že prosazují pravdu. Pravda se lhářů nebojí. Umí obstát v jejich konkurenci. Propagandisté mohou pokračovat v šíření svých bajek a manipulovat mládeží. Stejně skončí špatně.

Lenin a Hitler velmi dobře věděli, proč omezili svobodu myšlení, projevu a tisku a proč uzavřeli své hranice všem svobodným myšlenkám ze zahraničí. Jejich systémy by bez koncentračních táborů, cenzorů a katů nepřežily. Jejich hlavním nástrojem bylo GPU²¹ a gestapo.

²¹ Ruský hlavně političeskoje upravljenje, hlavní politická správa; název sovětské politické policie (únor–prosinec 1922), která měla neomezenou moc, byla hlavním nástrojem Stalinových represí a čistek. Nástupce Čeky, předchůdce OGPÚ; od července 1934 začleněna v NKVD, od roku 1953 v KGB – pozn. překladatele

Britští zastánci socializace a byrokracie si nejsou o nic méně než bolševici a nacisti vědomi skutečnosti, že by nikdy nedosáhli svých cílů, pokud by existovala svoboda projevu a myšlení. Profesor Harold Laski otevřeně tvrdí, že omezení moci parlamentu je nutným krokem přechodu k socialismu.²² Sir Stafford Cripps, oblíbený samozvaný kandidát liberálů na post předsedy vlády, navrhnul „Plánovací a zmocňovací zákon“, který, pokud by byl schválen parlamentem, by nemohl být dále diskutován a byl by pak obtížně zrušitelný. Předností tohoto zákona, který by byl velmi obecný a nechával všechny „detaily“ na kabinetu, by pak byla ohromná a neodvolatelná moc vlády. Její nařízení a výnosy by nikdy neposuzoval parlament a neexistovala by ani možnost soudního přezkoumání. Všechny úřady by byly obsazeny „věrnými členy strany“ a „osobami s prokázaným socialistickým přesvědčením“.²³ Britská „Rada duchovních a ministrů pro veřejné vlastnictví“ v pamfletu, ke kterému napsal předmluvu biskup z Bradfordu, prohlašuje, že pro zřízení reálného a trvalého socialismu je nutné „zlikvidovat celou opozici, například ji politicky paralyzovat odnětím právní subjektivity, popřípadě i hrozbou vězení“.²⁴ Profesorka Joan Robinsonová z Cambridgeské univerzity, po samotném lordu Keynesovi druhá vůdčí osobnost keynesiánské školy, není o nic tolerantnější ve svém nadšení ze zavedení socialismu. Podle jejího názoru „jsou představy o svobodě zrádné“. „Pouze tam, kde není vážný nepřítel ani vně, ani uvnitř, lze umožnit plnou svobodu projevu.“ Paní Robinsonová se neobává jen nezávislých církví, univerzit, vzdělávacích společností, vydavatelství, ale neméně i svobodných divadel a filharmonických společností. Podle jejího

²² Laski: *Democracy in Crisis*, Londýn, 1933, str. 87. Pro mistrovské vyvrácení Laskiho ne-demokratických myšlenek viz Rappard, *The Crisis of Democracy* (Chicago, 1938), str. 213–216

²³ Srovnej s vynikajícím článkem Jamese Truslowa Adamse: „Planners See Where Planning Leads“ v *Barron's National Business and Financial Weekly*, 31. ledna 1944, str. 3

²⁴ *Ibid.*

tvrzení by všem těmto institucím měla být dovolena existence, jen „až bude režim dostatečně odolný, aby obstál vůči kritice“.²⁵ Ani další význačný obhájce britského kolektivismu J. G. Crowther se nezříká možnosti výsledků a vyšetřování.²⁶ Je škoda, že se Stuartovci nedožili tohoto triumfu svých principů!

Nejvýznamnější obhájci socialismu tedy implicitně připouštějí, že jejich principy a plány nemůžou obstát proti kritice ekonomické vědy a jsou v systému svobody odsouzeny k zániku.

Je štěstím, že zde stále zůstává několik svobodných zemí, ve kterých ještě někdo věří ve vzkříšení pravdy.

3. PROSTÍ OBČANÉ VERSUS PROFESIONÁLNÍ PROPAGÁTOŘI BYROKRATIZACE

Záměrem popularizace ekonomie není udělat z každého člověka ekonoma. Jde o to připravit občany pro výkon jejich občanské funkce ve společnosti.

Konflikt mezi kapitalismem a totalitarismem, na jehož výsledku závisí osud civilizace, nebude rozhodnut občanskou válkou a revolucí. Je to válka myšlenek. Veřejný názor určí vítězství, nebo porážku.

Kdykoli a kdekoli se lidé setkávají, aby diskutovali záležitosti svého města, státu, národa, se veřejný názor dostává do procesu vývoje a změn, ať se jedná o jakkoli malicherné téma. Veřejné mínění je ovlivňováno vším, o čem se mluví nebo co se děje v transakcích mezi prodávajícím a kupujícím, zaměstnancem a zaměstnavatelem nebo dlužníkem a věřitelem. Veřejné mínění je formováno při nesčetných debatách zastupitelských orgánů, výborů a komisí, asociací a klubů,

²⁵ Joan Robinsonová: *Private Enterprise or Public Control*, příručka pro diskuzní skupinu, publikováno pro Asociaci pro vzdělávání v občanských právech a povinnostech, English Universities Press Ltd., str. 13–14. Je zvláštní, že v úvodu knihy Asociace deklaruje „my hájíme demokracii“ a ukazuje, že jejím cílem je instruktáž občanů „z hlediska rovných práv a svobody druhých“.

²⁶ Crowther, J. G.: *Social Relations of Science*, Macmillan, 1941, str. 331, 333.

články z prvních stran novin, obhajobami právníků a názory soudců.

Ve všech těchto diskuzích mají profesionálové navrch oproti laikům. Výhody jsou na straně těch, kteří věnují své úsilí pouze jedné věci. Ačkoli experti nemusí být vždy chytřejší než laici, je jim dopřáno výhod z toho důvodu, že jsou v postavení specialistů. Jejich technika i jejich trénink je lepší. Do diskuzí přichází odpočati a dobře připraveni, zatímco ostatní se těmito problémy začínají zabývat až po skončení své únavné každodenní práce.

V současnosti je většina těchto profesionálů horlivými zastánci byrokratismu a socialismu. Předně je tu velké množství vládních zaměstnanců a zaměstnanců mnoha jiných stranických propagandistických úřadů. Navíc jsou tu učitelé v různých vzdělávacích institucích, které překvapivě považují hlášení se k radikálním byrokratickým, socialistickým nebo marxistickým myšlenkám za známku vědecké dokonalosti. Jsou tu editoři a přispěvatelé do „pokrokařských“ novin a časopisů, přední představitelé odborů a organizací a nakonec také ctižádostiví lidé se spoustou volného času, kteří dychtí proslavit se jako zastánci radikálních názorů. Obyčejní obchodníci, právníci a další výdělečně činní nejsou pro věc tolik zapálení.

Laici mohou své argumenty brilantně obhájit. Ale k ničemu to není. Protivník oděný v celé důstojnosti svého úřadu nebo profesury však volá: „Klamné závěry úvah tohoto pána byly dávno odhaleny známými německými profesory Mayerem, Müllerem a Schmidem. Jen tupci mohou lpět na tak zastaralých a již vyvrácených myšlenkách.“ Laik je zdiskreditován v očích veřejnosti, která plně věří v profesionální neomylnost. Neví, jak odpovědět. Nikdy neslyšel o jménech těchto prominentních německých profesorů. Tudíž ani nemůže vědět, že jejich knihy jsou jen velkým humbukem plným nesmyslů a že se problémem, o němž se jedná, ve skutečnosti nezabývají. Možná to zjistí

později. To ale nemůže změnit fakt, že z tohoto sporu odchází poražen.

Laik také může jasně prokázat neuskutečnitelnost zvažovaných projektů. Profesionálové většinou jen odseknou: „Tento pán je takový ignorant, že neví, že obdobné projekty uspěly v socialistickém Švédsku a rudé Vídni.“ Náš laik je opět utišen. Jak by mohl vědět, že většina knih o Švédsku a Vídni vyšlých v Anglii jsou propagandistickými produkty překrucujícími skutečnost? Neměl možnost získat správné informace z původních zdrojů.

Vrcholným argumentem profesionálů jsou samozřejmě odkazy na Rusko, ráj dělníků a rolníků. Během třiceti let bylo dovoleno do Ruska vstoupit jen fanatickým komunistům a sympatizantům. Jejich zprávy jsou nekritickou glorifikací Sovětů, některé jsou zcela nepravdivé, zbylé dětinsky naivní. Uklidňujícím faktem může být jen to, že někteří sympatizanti v Rusku opustili své prosovětské učení a prosovětskou orientaci a po návratu domů publikovali nepřikrášlené zprávy. Ale profesionálové tyto knihy jednoduše odsuzují tím, že jejich autory označí za „fašisty“.

Je bezpodmínečně nutné, aby vůdčí osobnosti občanského života byly připraveny na setkání s profesionálními kazateli byrokratizace a socializace. Je zoufalé pokoušet se zastavit trend postupující byrokratizace pouze tím, že vyjádříme rozhořčení a budeme nostalgicky oslavovat staré časy. Tyto staré časy ale nebyly tak dobré, jak by se mohlo zdát našim současníkům. To, co bylo dobré, byla důvěra v postupující pokrok zabudovaný v systému svobodné tržní ekonomiky. Lidé tehdy nevěřili v božskou povahu státu. V tom byla jejich sláva.

Nejnešťastnějším výsledkem reakce průměrného občana na vážné ekonomické problémy je jeho připravenost podpořit program kompromisů. Nahlíží na konflikt mezi kapitalismem a socialismem jen jako na hádku mezi dvěma skupinami – prací a kapitálem, z nichž každá o sobě prohlašuje, že

ona tvoří celý základ problému. Pokud není sám o sobě schopen ocenit přednosti všech argumentů z obou stran, pak dochází k závěru, že by férovým řešením bylo ukončit diskuzi smírnou dohodou, protože každá ze stran může mít částečně pravdu. A tak tedy programy vládních zásahů do podnikání získaly podporu. Neměl by existovat ani úplný kapitalismus, ani úplný socialismus, ale něco mezi, jakási třetí cesta. Tento třetí systém, jak tvrdí jeho zastánci, by měl nabývat podoby kapitalismu regulovaného vládními zásahy do podnikání. Ale takovéto vládní zásahy by neměly představovat plnou vládní kontrolu všech ekonomických aktivit. Měly by být omezeny na odstraňování některých zvláště nežádoucích nedostatků kapitalismu, aniž by to vedlo k potlačení všech aktivit podnikatelské sféry. Společenský řád bude tedy stejně tak vzdálený od čistého kapitalismu jako od čistého socialismu, a budou zachovány výhody obou systémů a odstraněny jejich nevýhody. Téměř všichni lidé, kteří bezvýhradně neobhajují čistý socialismus, podporují systém intervencionismu, a všechny vlády, které nejsou zcela prosocialistické, také zastávají politiku ekonomických intervencí. Dnes je tu jen hrstka těch, kteří se staví proti jakýmkoli vládním zásahům do cen, mzdových a úrokových sazeb a zisků a nebojí se bojovat za myšlenku, že kapitalismus a svobodné podnikání jsou jediným životaschopným systémem prospěšným pro celou společnost a všechny její členy.

Argumenty obhájců této střední cesty jsou však zcela mylné. Konflikt mezi kapitalisty a socialisty není jen bojem mezi dvěma stranami o větší podíl na produktech společenské výroby. Pokud jej tak vidíme, pak rovnou plně akceptujeme principy marxistů a ostatních socialistů. Odpůrci socialismu popírají, že by se jakékoli třídě nebo skupině dařilo lépe v socialismu než v čistém kapitalismu. Popírají tezi, že by se pracujícím dařilo lépe v socialistickém společenství, a tedy že jim je v kapitalistickém systému ubližováno. *Nedoporučují kapitalismus kvůli sobeckým zájmům podnikatelů*

a kapitalistů, ale v zájmu všech členů společnosti. Na velký historický spor týkající se problému ekonomické organizace společnosti nelze nahlížet jako na hádku mezi dvěma obchodníky o určitý peněžní obnos; nelze jej vyřešit rozdělením zbytku peněz.

Ekonomický intervencionismus je politikou, která ničí sebe sama. Použitá opatření nevedou k dosažení výsledků, které byly zamýšleny. Vzniklou situaci samotní obhájci těchto opatření považují za méně uspokojivou než situaci původní, kterou chtěli změnit. Nezaměstnanost velké části těch, kteří chtějí pracovat, se prodlužuje rok od roku, monopoly, ekonomické krize, všeobecná omezení produktivního ekonomického úsilí, ekonomický nacionalismus a války jsou nevyhnutelnými důsledky vládních intervencí, které hlásají obhájci třetí cesty. Všechna tato zla, ze kterých socialisté obviňují kapitalismus, jsou právě produktem této nešťastné, údajně „pokrokářské“ politiky. Katastrofy, které jsou vodou na mlýn radikálních socialistů, jsou výsledkem myšlenek lidí, kteří říkají: „Nejsem proti kapitalismu, ale...“ Tito lidé ve skutečnosti udávají krok socializaci a důkladné byrokratizaci. Jejich neznalost plodí katastrofy.

Dělba práce a specializace jsou základními rysy civilizace. Nebýt jich, nebyl by materiální blahobyt a intelektuální pokrok možný. Existence jednotlivých skupin vědců, učitelů a vědeckých pracovníků je výsledkem dělby práce právě tak jako existence ostatních specializovaných skupin ve společnosti. Ten, kdo se na ekonomii specializuje, je specialistou jako všichni ostatní. Další pokrok v ekonomické vědě bude v budoucnu také úspěchem lidí, kteří tomuto úkolu věnovali celé své úsilí.

Pro občany by bylo ovšem osudnou chybou přenechat zájem o ekonomickou vědu výhradně profesionálům. Protože hlavní současné politické problémy jsou v zásadě ekonomické, tato rezignace by přinesla i úplné vzdání se občanů a přenechání zisků pro profesionály. Pokud voliči a členové

parlamentu řeší problémy, jako je např. ochrana před nemocemi dobytka nebo stavba nové budovy úřadu, mohou lidé nechat diskuzi o detailech na expertech. Tyto veterinární a inženýrské problémy nenarušují základy společenského a politického života. Jsou důležité, ale ne životně důležité. Pokud ale většina lidí včetně zvolených zástupců prohlásí: „Tyto měnové problémy mohou být pochopeny jen specialisty, nemáme zájem je studovat. V této záležitosti musíme věřit expertům,“ pak se skutečně vzdávají své suverenity ve prospěch expertů. Je poté jedno, zda formálně delegují svou moc vydávat zákony, nebo ne. Tak jako tak je specialisté předčí. Byrokratizace pokračuje dál.

Prostí občané se mýlí, když si stěžují, že si byrokraté uzurpují moc. Oni sami a jejich zástupci se vzdali své nezávislosti. Jejich neznalost základních ekonomických problémů umožnila nadvládu profesionálních specialistů. Všechny technické a právní detaily musí nebo by měly být přenechány expertům. Demokracie se ale stává nefunkční, když významní občané, intelektuální vůdci komunity, si netvoří ani své vlastní názory na základní sociální, ekonomické a politické principy daných politik. Pokud jsou občané ovládnáni byrokratickými profesionály, společnost se rozdělí na dvě kasty: vládnoucí profesionály (bráhmany) a důvěřivé občany. Pak se rodí despotismus navzdory tomu, co říkají Ústava a další zákony.

Demokracie znamená sebeurčení. Jak ale mohou lidé ovlivňovat své vlastní záležitosti, pokud jsou příliš lhostejní k ziskům, které jim přináší jejich vlastní myšlení a nezávislé posouzení základních politických a ekonomických problémů? Demokracie není zbožím, kterého si lidé mohou bez obtíží užívat. Naopak je pokladem, který musí být denně chráněn a usilovnou snahou znovudobýván.

ZÁVĚR

Analýza technických vlastností byrokratického managementu a jeho opaku, ziskového managementu, nám poskytuje vodítko pro vyvážené a nezaujaté zhodnocení obou systémů organizace společnosti založené na dělbě práce.

Státní správa, která spočívá v zajišťování vládního aparátu donucení a útlaku, musí být nutně formalistická a byrokratická. Žádná reforma nemůže odstranit byrokratické rysy vládních úřadů. Nemá smysl je obviňovat pomalostí a lenivostí. Je zbytečné stěžovat si na skutečnost, že píle, pečlivost a usilovnost práce u průměrného úředníka je zpravidla nižší než u průměrného zaměstnance v soukromém sektoru. (Konec konců najdeme mnoho úředníků, jejichž nadšená horlivost nabývá dokonce podoby sebeobětování.) Jelikož ale neexistuje nezpochybnitelné měřítko úspěchu, či neúspěchu je pro většinu lidí téměř nemožné nalézt motivaci k vynaložení ohromného úsilí, již peněžní kalkulace prováděná podnikateli usilujícími o dosažení zisku bez problémů poskytuje. Nemá smysl kritizovat úřednické pedantské dodržování rigidních pravidel a regulací. Tato pravidla jsou nevyhnutelná, nemá-li veřejná správa vyklouznout z rukou vysokých státních úředníků a zdegenerovat do systému, kde veškerou moc budou mít v rukou podřízení úředníci. Tato pravidla jsou kromě toho jediným prostředkem, jak nadřadit výkonu veřejné správy zákon, a tím ochránit občany před despotickou zvlášť.

Člověk může snadno obvinít úřednický aparát z rozhazovačnosti. Vládní úředník, jenž má na starosti dodání kvalitní služby, se na celou věc dívá z jiného úhlu. Nechce se mu příliš riskovat. Nechce přijímat riziko a raději si vše dvakrát ověří.

Všechny tyto vady jsou vlastní fungování služeb, jejichž kvalitu nelze poměřovat peněžními toky, jež určí výsledný zisk či ztrátu. Je zřejmé, že bychom nikdy nemohli rozpoznat tyto neefektivnosti, kdybychom nemohli porovnávat fungování byrokratického systému s fungováním soukromých podniků. Tento systém „hanebného“ usilování o dosažení zisku umožnil lidem efektivnost hodnotit a poměřovat a přivedl je k úporné snaze o racionalizaci. Tuto situaci ale nelze vyřešit. Musíme se smířit se skutečností, že osvědčené způsoby soukromého podnikání nelze použít v oblastech, jako je policie nebo výběr daní.

Pohledem člověka fanaticky se snažícího přeměnit celý výrobní aparát a rozdělování v mamutí úřad však celá věc nabývá zcela jiného rozměru. Leninův ideál vzít si za vzor ekonomické organizace společnosti státní poštovní úřad a přeměnit každého člověka na pouhé kolečko ohromného byrokratického soukolí²⁷ před nás staví velký úkol – odhalit podřadnost byrokratických metod ve srovnání se soukromým podnikáním. Cílem tohoto zkoumání není zajisté zneuctit práci výběřčích daní, celníků či policistů nebo snižovat jejich úspěchy. Je však nutné vysvětlit, v jakých klíčových rysech se liší ocelárna od velvyslanectví a továrna na výrobu obuvi od matriky a proč není schůdné organizovat pekárnu podle vzoru státní pošty.

Skutečnost, již popisujeme pomocí zavádějící terminologie jako nahrazení ziskového motivu principem vykonávání potřebných služeb, by nutně vyústila v odmítnutí jediného způsobu, jenž nám umožňuje racionalitu a kalkulaci při vý-

²⁷ Lenin: *State and Revolution*, 1935 (1917), str. 44.

robě nutných zboží a služeb. Dosažení zisku podnikatelem vyjadřuje skutečnost, že dobře sloužil zákazníkům, tj. všem lidem. V případě hodnocení užitečnosti služeb úřadu však žádný způsob zjištění úspěšnosti či nezdaru pomocí kalkulače nemáme.

V jakémkoli socialistickém systému by příkazy k uskutečnění výroby vydával pouze ústřední výbor. Ostatní by byli pouze povinni vydané příkazy provádět. Všichni lidé s výjimkou ekonomického cara by se museli bezpodmínečně podřídit příkazům, instrukcím, pravidlům a regulacím sepsaným nadřízeným orgánem. Občané klidně mohou mít v tomto systému všudypřítomných předpisů právo navrhopvat změny. Ale cesta od navržené změny k jejímu přijetí kompetentním nadřízeným orgánem je přinejmenším stejně dlouhá a obtížná, jako je dnes cesta od čtenářské reakce v časopisu nebo článku navrhuujícího změnu zákona k schválení této změny v parlamentu.

V dějinách najdeme mnoho hnutí nadšeně a fanaticky požadujících reformu společenských institucí. Lidé bojovali za svá náboženská přesvědčení, za zachování své civilizace, za svobodu, za nezávislost, za zrušení nevolnictví a otroctví, za spravedlnost a nezávislost soudů. Dnes jsou miliony lidí fascinovány plány na přetvoření celého světa na úřad, na přeměnění všech lidí na byrokraty a na odstranění soukromého podnikání. Budoucí ráj je představován jako všezahrnující byrokratický aparát. Nejmocnější reformní hnutí, které svět kdy viděl, první ideologický směr, jehož dosah se neomezuje jen na část lidstva, nýbrž je podporován lidmi všech ras, národů, náboženství a civilizací, usiluje o úplnou byrokratizaci. Státní poštovní úřad je modelem stavbě Nového Jeruzaléma. Poštovní úředník je prototypem budoucího člověka. Kvůli uskutečnění tohoto ideálu byly prolity potoky krve.

V této knize jsme se nezabývali jednotlivými lidmi, ale systémy společenské organizace. Netvrdíme, že poštovní úředník je méně důležitý než někdo jiný. Je potřeba si jen

uvědomit, že svěřací kazajka byrokratické organizace paralyzuje soukromou iniciativu jednotlivců, zatímco v kapitalistické tržní společnosti má inovátor stále šanci na úspěch. Byrokratizace vede ke stagnaci a k zachování zastaralých metod. Tržní hospodářství na druhou stranu podporuje rozvoj a zdokonalení. Kapitalismus je pokrokový, socialismus nikoli. Tento argument nelze odbýt tvrzením, že bolševici převzali od Američanů nejrůznější inovace. Totéž udělaly i všechny orientální národy. Z této skutečnosti ale nelze vyvodit, že všechny civilizované země musí kopírovat ruské způsoby společenské organizace.

Zastánci socialismu se označují za pokrokaře. Navrhují však systém, pro nějž je typické strnulé dodržování zaběhnutých postupů a odpor vůči každému pokusu o změnu. V Americe se nazývají liberály. Usilují však o zničení svobody. Nazývají se demokraty. Touží však po diktatuře. Nazývají se revolucionáři. Usilují ale o vytvoření všemocného státu. Slibují požehnání rajske zahrady. Plánují však přeměnu světa v gigantický poštovní úřad. Všichni až na jednoho budou podřízenými úředníčky – jakážto svůdná utopie! Jakážto ctnostná myšlenka, za kterou je hodno bojovat!

Proti veškeré této šílené agitaci existuje jen jedna dostupná zbraň: rozum. Pouhý zdravý rozum stačí k tomu, aby zabránil člověku propadnout klamným představám a prázdným frázím.

DODATEK

TŘI MISESOVY ESEJE

CÍLE EKONOMICKÉHO VZDĚLÁVÁNÍ

EKONOMICKÁ SVOBODA A INTERVENCIÓNISMUS

Laissez faire, anebo diktatura

I.

CÍLE EKONOMICKÉHO VZDĚLÁVÁNÍ

Zápas mezi dvěma systémy společenské organizace, svobodou a totalitou, bude v demokratických zemích rozhodnut ve volbách. Z dnešního pohledu se zdá, že výsledek ve Spojených státech ovlivní výsledek ve všech ostatních státech. Pokud se tato země nestane socialistickou, vítězství socialistů v ostatních částech světa nebude příliš významné.

Někteří lidé, mezi nimi mnoho nadšených intelektuálů, očekávají buď revoluční převrat komunistů, válku s Ruskem a jeho satelity nebo kombinaci obojího.

Jakkoliv k tomu může dojít, je zřejmé, že konečný výsledek závisí na ideologických faktorech. Zastánci svobody mohou zvítězit jen tehdy, když budou zcela podporováni občany a bezvýhradně zavázáni ideálům svobody. Budou však poraženi, jestliže jsou ti, kdo utvářejí veřejné mínění v jejich táboře, infikováni sympatiemi k totalitnímu programu. Lidé bojují až do posledního dechu za své přesvědčení. Nikdo ale nebude věnovat úsilí něčemu, co sám považuje za polopravdu. Ti, jež říkají: „Já nejsem komunist, ale...“ ne-

mohou být počítáni mezi oddané bojovníky za svobodu a proti komunismu.

V Rusku bychom v roce 1917 napočítali pouze několik tisíc bolševiků. Z pohledu matematiky byly jejich síly bezvýznamné. Přesto dokázali uchvátit moc a dosáhnout úplného podrobení celého národa, protože se nestřetli s žádnou ideologickou opozicí. V celé rozsáhlé carské říši nebyla žádná skupina ani strana, která by obhajovala ekonomickou svobodu. Neexistoval žádný autor ani učitel, kniha, časopis nebo noviny, které by prohlašovaly, že jediným způsobem, jak mohou ruští lidé dosáhnout nejvyšší možné prosperity, je svoboda bez byrokratického sešněrování.

Všichni lidé souhlasí, že ve Francii a Itálii [1948] je nebezpečí komunismu veliké. Přesto je skutečností, že většinová část společnosti obou zemí se staví ke komunismu nepřátelsky. Nicméně, odpor těchto většin je slabý, protože z velké části obhajují socialismus a zastávají marxistickou kritiku kapitalismu. Kvůli tomuto ideologickému infiltrování komunistických protivníků ve Francii a Itálii, jsou šance komunistů mnohem větší, než by odpovídalo velikosti členstva komunistické strany.

PRAKTICKÉ APLIKACE TEORIE

Lidé zaměstnaní na vedoucích místech v obchodu, odborníci, politici, vydavatelé a pisatelé novin a časopisů a představitelé dalších významných povolání jsou natolik pohlceni rozličnými problémy, kterým musí čelit, že opomíjejí věnovat pozornost velkým ideologickým konfliktům současnosti. Neodkladné úkoly spojené s každodenní rutinou na ně uvalují enormní množství naléhavé práce a nezůstává čas pro důkladné a svědomité prozkoumání naznačených principů a doktrín. Praktický člověk, zmatený obrovským množstvím detailů a maličností, bere v úvahu jen krátkodobé důsledky alternativ, z nichž si musí v daném okamžiku vybrat, a neláme si hlavu s důsledky dlouhodobými. Podlé-

há zhoubnému vlivu iluze, že tento postoj sám je hodný čin-
ného občana, úspěšně přispívajícího k pokroku a blahu; za-
bývání se zásadními otázkami je toliko zábavou autorů
a čtenářů zbytečných intelektuálních knih a časopisů. V de-
mokratické Americe mají v současnosti nejvýznamnější lidé
obchodu, odborníci a politici stejný postoj k „teoriím“ a „ab-
strakcím“, které Napoleon Bonaparte používal při zesměš-
ňování a urážení „teoretiků“.

Pohrdání teorií a filozofií je způsobeno především chybnou vírou v to, že důkazy dané zkušeností hovoří samy za sebe, že důkazy samy mohou vyvrátit (realita může vyvrátit) klamně interpretace. Vítězí představa, že chybná filozofie nemůže způsobit vážné škody, jakkoli je nějaký „ismus“ zrádný a nebezpečný; realita je silnější než pohádky a mýty; pravda automaticky zažene lež; není důvod dělat si starosti s propagandou apoštolů lži.

Není potřeba začínat se zkoumáním gnoeologických otázek souvisejících s tímto obecně přijímaným názorem. Možná bude stačit citovat několik řádek od Johna Stuarta Mil-
la. „Člověk,“ říká Mill, „je schopen napravit své chyby diskuzí a zkušeností. Ne zkušeností samotnou. Musí být přítomna diskuze, aby ukázala, jak je zkušenost interpretována. Špatné názory a metody postupně ustoupí faktům a argumentům; ale fakta a argumenty musí být, aby měly nějaký vliv na rozum, předneseny již před tím. I velmi málo faktů může sdělit svůj vlastní příběh, vyjevit bez vysvětlivek svůj význam.“²⁸

Lidé, kteří věří, že pouhé záznamy amerických úspěchů ekonomického individualismu ochrání mládež Spojených států před vlivem idejí Karla Marxe, Thorsteina Veblena, Johna Deweyho, Betrandu Russella a Harolda Laskiho, se šeredně mýlí. Nedokáží rozeznat roli, kterou hraje marxistický polylogismus v současné filozofii.

²⁸ Mill, J. S.: *On Liberty*, 1864, str. 38–39.

Podle doktríny marxistického polylogismu odrážejí lidské ideje třídní pozici; nejsou ničím, jen maskou sobeckých zájmů vlastní třídy a jsou neslučitelné s protikladnými zájmy všech ostatních společenských tříd. „Materiálně produktivní síly“, ovlivňující běh lidských dějin, vybraly pracující „třídu“, proletariát, aby odstranila všechny třídní rozpory a přinesla trvalou spásu celému lidstvu. Zájmy proletářů, kteří dnes tvoří významnou většinu, nakonec splynou se zájmy všech. Z důvodu nevyhnutelnosti osudu člověka, říkají marxisté, jsou proletáři dobří a buržoazie špatná. Není potřeba odmítat autora, který nesouhlasí s „pokrokovým“ učením Marxe, Engelse a Lenina; je jen potřeba odhalit jeho buržoazní profil a ukázat jeho falešnost a pomatenost, protože je buď buržoa, nebo buržoazní „patolízal“.

V takto důsledné a radikální formě je polylogismus přijímán jen ruskými bolševiky. Ti dokonce rozlišují „buržoazní“ a „proletářské“ teorie i v matematice, fyzice, biologii a medicíně. Ale o co umírněnější typ polylogismu se jedná, aplikující „buržoazní“ nebo „proletářský“ metr pouze ve společenských a historických oborech, o to více je přijímán, dokonce mnohými autory, kteří sami sebe důrazně nazývají antimarxisty. Dokonce na univerzitách, které radikální marxisté hanobí jako pevnosti buržoazní mentality, je obecná historie, stejně jako dějiny filozofie, literatury a umění, často vyučována z pohledu marxistické materialistické metodiky.

Zásady lidí svázaných s marxistickým polylogismem nemohou být zviklány žádným argumentem předloženým autorem, politikem nebo jiným občanem podezřelým ze svazků s buržoazií. Pokud je významná část národa prodchnuta (mnoho z nich nevědomě) polylogistickou doktrínou, je bezúčelné diskutovat s nimi o specifických teoriích (pojetích) různých vědních oborů nebo o interpretaci konkrétních faktů. Tito lidé jsou imunní vůči myšlenkám, představám a věc-

ným informacím, které pocházejí z tak ubohého zdroje, buržoazní mysli. Proto je zřejmé, že pokus osvobodit lidi, obzvláště intelektuální mládež, z pout „nekonvenční“ indoktrinace (nekonvenčních názorů) musí začít na filozofické a gnozeologické úrovni.

Neochota zabývat se „teorií“ je srovnatelná s pokornou poddajností vůči Marxovu dialektickému materialismu. Intelektuální konflikt mezi svobodou a totalitou nebude rozhodnut v diskuzích o významu konkrétních statistických čísel a historických událostí, ale důkladným výzkumem základních otázek teorie poznání a teorie znalostí.

Je pravda, že masy mají pouze hrubé a zjednodušené vědomosti o dialektickém materialismu a jeho odnoži, takzvané sociologii znalosti. Podstatou není změnit ideologii mas, ale změnit nejdříve ideologii vzdělané vrstvy, „intelektuálůsw“, jejichž mentalita determinuje obsah zjednodušení, na nichž lpí „nevzdělanci“.

PROGRESIVISMUS A MARXISMUS

Sociální a ekonomické nauky „nekonvenčních progresivců“ jsou směsí několika překroucených částí heterogenních, vzájemně neslučitelných teorií. Hlavní komponenty tohoto celku byly převzaty z marxismu, britského fabianismu a pruské historické školy. Základní prvky byly vypůjčeny i z učení měnových reformátorů, inflacionistů, kteří byli dlouho známi jako tzv. „měnová klika“. Důležitý je i odkaz merkantilismu.

Všichni pokrokáři hanobili 19. století, jeho ideje a politiku. Nicméně, základní přísady progresivismu, kromě merkantilismu, který pochází ze 17. století, se formovaly právě v tomto hanobeném 19. století. Ale progresivismus se, jak jinak, odlišuje od každé z těchto doktrín, z nichž část každé byla včleněna do progresivismu. Mezi těmi, kteří se nazývají pokrokáři, je zcela určitě část zásadových marxistů. Významná většina pokrokářů je umírněná a opatrná při hodnocení

Marxe. Ačkoliv víceméně souhlasí s materiálními cíli (materialistickým objektivismem) bolševiků (bolševismu), kritizují doprovodný fenomén revolučního hnutí, například diktátorské metody sovětského režimu, jeho anti-křesťanskost a „železnou oponu“.

Mnozí významní zastánci progresivismu deklarují otevřeně, že jejich cílem je s konečnou platností nahradit svobodné podnikání socialismem. Jiní pokrokaři naopak znovu a znovu ohlašují svůj záměr zamýšlenými reformami zachránit kapitalismus, který by zanikl, kdyby nebyl zdokonalen a reformován. Obhajují intervencionismus jako trvalý systém ekonomické organizace společnosti. Ne jako umírněné marxistické skupiny, které ho vidí jako způsob postupné realizace socialismu.

Není zapotřebí začínat s analýzou intervencionismu. Bylo nevyvratitelně prokázáno, že všechna intervencionistická opatření s sebou nesou důsledky, které (z pohledu vlád a stran, jež se k nim uchylují) jsou méně uspokojivé než předchozí stav věcí, který se rozhodly změnit. Jestliže nejsou pro vládu a politiky dostatečnou lekcí tyto neúspěchy a nechtějí se vzdát toho všeho vměšování do cen zboží, mezd a úrokových měr, musí provádět stále další a další regulace, dokud není celý systém tržní ekonomiky nahrazen všudypřítomným plánováním a socialismem.

Avšak mým záměrem není zabývat se politikami doporučovanými zastánci intervencionismu. Tyto praktické politiky jsou rozdílné u různých skupin. Jednalo by se jen o nepatrné přehánění, kdyby bylo řečeno, že každá nátlaková skupina má svůj vlastní druh intervencionismu, ale to se týká i profesorů. Každý je posedlý myšlenkou vyvrátit nedostatky všech konkurenčních názorů. Přesto je teorie, která tvoří základ intervencionistické troufalosti a tvrdí, že rozpory a zlo jsou údajně neodmyslitelnou součástí kapitalismu, přijímána všemi odrůdami progresivismu a všeobecně akceptována téměř bez odporu. Zastánci

teorií, které jsou s tím v rozporu, se stávají psanci. Antipokrokářské ideje jsou karikovány na univerzitních přednáškách, v knihách, pamfletech, článcích a novinách. Nastupující generace o nich nic neslyší, kromě toho, že jsou teoriemi ekonomických reakcionářů, nelítostných vykořisťovatelů a „loupeživých baronů“, jejichž nadřazenost je minulostí.

HLAVNÍ TEZE PROGRESIVISMU

Teorie vyučované v současnosti pod označením „pokroková ekonomie“ se dají charakterizovat následujícími deseti body.

1. Základní ekonomickou tezí, která je společná všem socialistickým skupinám, je teze, že existuje potenciální nadbytek díky technickým vymoženostem posledních dvou set let. Nedostatečné uspokojování užitečnými předměty je způsobeno pouze, jak Marx a Engels opakují stále dokola, vrozenými rozpory a nedostatky kapitalistického způsobu výroby. Jakmile by byl jednou přijat socialismus a dosáhl svého „vyššího stadia“, a poté, co byly vymýceny poslední zbytky kapitalismu, nastane prý období hojnosti. Práce nebude již více představovat námahu, ale jen potěšení. Společnost se dostane do takového stadia, že bude dávat „každému dle jeho potřeb“. Marx a Engels si nikdy nevšimli existující neúprosné vzácnosti materiálních výrobních faktorů. Akademičtí pokrokáři jsou při výběru termínů více obezřetní, přesto však všichni přijímají socialistické teze.
2. Inflacionistické křídlo pokrokářství, stejně jako nejbogotnější marxisté, také ignorují skutečnost, že materiální výrobní faktory jsou vzácné. Tento omyl vede k závěrům, že úroková míra a podnikatelský zisk může být odstraněn prostřednictvím úvěrové expanze. Z jejich pohledu se úvěrové expanzi staví do cesty jen sobecké třídní zájmy bankéřů a lichvářů.

Ohromující úspěch zastánců inflace se projevuje v měnové a úvěrové politice všech zemí. Teoretické a významové posuny, které předcházely tomuto vítězství a které toto vítězství umožnily a nyní zabraňují přijetí zdravých měnových politik, jsou následující:

- a. Až na několik málo posledních let bylo pod pojmem inflace myšleno významné zvýšení množství peněz a peněžních substitutů v oběhu. Takový růst nutně vede k všeobecnému zvýšení cen zboží. Dnes je ale termín *inflace* používán k označení nevyhnutelných *důsledků* toho, co bylo dříve nazýváno inflací. Proto lze již dnes bez větších problémů tvrdit, že zvýšení množství peněz v oběhu prý neovlivňuje ceny a že všeobecné zvýšení cen, kterého jsme v posledních letech svědky, nebylo způsobeno vládní měnovou politikou, ale neukojitelnou hrabivostí podnikání.
- b. Předpokládá se, že znehodnocení měnových kurzů není v zemích, kde v důsledku inflace rostlo množství peněz v oběhu více než v ostatních zemích, důsledkem této inflační politiky, ale jde prý o důsledek jiných činitelů, například: nepříznivého vývoje platební bilance, nekalých machinací spekulantů, „vzácností“ cizích měn a obchodních bariér vytvořených cizími vládami, a ne domácí vládou.
- c. Předpokládá se, že vláda, která má kontrolu nad bankovním systémem a jejíž měna funguje v rámci zlatého standardu, má moc a sílu *podle libosti* manipulovat s úrokovou mírou, ve smyslu jejího snížení, aniž by to způsobilo nežádoucí důsledky. Vehementně je odmítán názor, že politika „levných úvěrů“ vede nevyhnutelně k ekonomické krizi. Teorie vysvětlující opakování období ekonomické krize jako nutný výsledek umělých pokusů o snížení úrokových sazeb a zvýšení množství úvěrů je buď pominuta mlčením nebo zkreslena za účelem jejího zesměšňování a hanění jejích autorů.

3. Poté je již snadné popsat opakování období ekonomických krizí jako zlo, které je kapitalismu vlastní. Tvrdí se, že kapitalistická společnost nemá dostatek síly k zvládnutí vlastního osudu.
4. Nejhorším důsledkem ekonomické krize je masová nezaměstnanost, která se rok od roku zvyšuje. Lidé následkem kapitalismu pak prý hladoví, což je údajně vyvoláno neschopností svobodného podnikání poskytnout dostatek práce. Kapitalistický technologický vývoj, který by mohl být pro všechny požehnáním, je tedy pro nejpočetnější třídu bičem.
5. Zlepšení materiálních podmínek pracujících, zvýšení reálných mezd, zkrácení pracovní doby, odstranění dětské práce a všechny další „sociální výhody“ jsou úspěchem vládního pracovního zákonodárství a odborů. Nebýt prý zásahů vlády a odborů, podmínky pracující třídy by byly stejně špatné jako v období průmyslové revoluce.
6. Navzdory úsilí lidových vlád a odborů si všichni pracující zoufají. Marx měl prý naprostou pravdu, když předpovídal nevyhnutelnost postupného ožebračování proletariátu. Skutečnost, že nepředvídatelné okolnosti přechodně zajistily nepatrné zlepšení životní úrovně amerických pracujících, neměla údajně větší význam. Toto zlepšení se týká pouze zemí, jejichž populace nedosahuje ani 7 % světové populace, to je řeč faktů, kromě toho se jedná pouze o přechodný jev. Bohatí jsou prý stále bohatšími; chudí jsou stále chudšími; střední třída mizí. Značná část bohatství je koncentrována v rukou několika rodin, přísluhovači těchto rodin ovládají nejdůležitější státní úřady a řídí je za účelem získání výhradního prospěchu „Wall Streetu“. To, co je buržoou nazýváno demokracií, je ve skutečnosti „pluto-demokracie“ (demokracie v rukou bohaté vládnoucí třídy), lstivá maska vládnoucí třídy vykořisťovatelů.

7. V případě neexistence vládní regulace cen jsou prý ceny zboží svévolně manipulovány podnikateli. V případě neexistence minimální mzdové sazby a kolektivního vyjednávání by prý zaměstnavatelé manipulovali podobně i se mzdami. Výsledkem je, že zisky prý pohlcují stále více národního důchodu. Kdyby schopné odbory nebyly odhodlané zastavit machinace zaměstnavatelů, převládla by údajně tendence k poklesu reálných mzdových sazeb.
8. Popis kapitalismu jako systému konkurenčního podnikání byl prý možná správný v jeho počátečních stádiích. Dnes je ale takový popis údajně zcela nevhodný. Kartely mamutích velikostí a monopolistické koncerny ovládají národní trhy. Jejich úsilí o získání výhradního postavení na světovém trhu vede k imperialistickým válkám, ve kterých chudí krvácejí, aby bohatí byli bohatšími.
9. Stejně jako není kapitalistická produkce vytvářena za účelem užití, ale pro zisk, neuspokojují prý ani zhotovené věci nejefektivněji reálné potřeby, ale jsou vytvářeny s cílem maximalizovat zisk. „Obchodníci se smrtí“ vyrábějí ničivé zbraně. Jiné podnikatelské skupiny otravují těla a duše mas návykovými drogami, omamnými nápoji, tabákem, chlípnými knihami a časopisy, hloupými filmy a slabomyšlnými komiksy.
10. Podíl národního důchodu připadající majetným třídám je tak obrovský, že může být prakticky považován za nevyčerpatelný. Lidová vláda, která se nebojí zdanit bohaté podle jejich schopnosti platit, nemá prý důvod zříkat se výdajů, z nichž by měli mít prospěch voliči. Na druhé straně mohou být prý zisky bez omezení přiškrčovány za účelem zvýšení mzdových sazeb a snížení cen spotřebního zboží.

To jsou hlavní principy „neortodoxní doktríny“ dneška, nesprávné představy, jíž se musí dnešní vzdělávání zbavit. Úspěch či neúspěch snahy o nahrazení nesprávných představ správnými bude záviset na schopnostech a charakteru lidí, kteří se snaží splnit tento úkol. Jestliže není v rozhodující chvíli dostatek správných lidí, je osud naší civilizace zpečetěn. Dokonce i když budeme mít k dispozici takové průkopníky, jejich úsilí bude marné při setkání s lhostejností a apatií ze strany spoluobčanů. Přežití civilizace může být ohroženo zločiny diktátorů, führerů a duceů. Její ochrana, obnova a udržování vyžaduje společné úsilí všech lidí dobré vůle.

II.

ĚKONOMICKÁ SVOBODA A INTERVENCIONISMUS

ĚKONOMICKÁ SVOBODA V SOUČASNĚM SVĚTĚ

Program liberalismu (v původním smyslu slova, jak byl chápán v Evropě 19. století, nikoliv jak je chápán v současné Americe – jako synonymum pro radikální intervencionismus, nebo častěji pro socialismus a komunismus) byl založen na vědomí, že uvnitř tržního hospodářství, tj. uvnitř společenského systému založeného na soukromém vlastnictví výrobních prostředků a na dělbě práce, hraje hlavní roli soulad mezi správně chápanými dlouhodobými zájmy všech jednotlivců i skupin.

V minulosti vládla mylná představa, že žádný člověk nebo skupina lidí nemůže na trhu získat, aniž by tím zároveň ostatním nevznikala ztráta. Sociální filozofie a ekonomie 18. století vyvrátila tento omyl, čímž vydláždila cestu pro bezprecedentní vymoženosti moderní západní civilizace.

Úpadek liberalismu v jeho původním smyslu slova se přesně odráží ve skutečnosti, že politika všech národů je znovu vedena ideou, že existuje nesmiřitelný konflikt zájmů

mezi třídami v marxovském pojetí, mezi národy a rasami. Úpadek liberalismu není pouze jednou z řady stejně důležitých událostí, která může být vyňata z kontextu nedávné historie a nazírána odděleně. Je podstatou této historie. Je to její klíčová součást. Vše, co se událo během těchto desetiletí, bylo nepřetržitou aplikací filozofie nesmiřitelného konfliktu.

VÝNOSNÝ OBCHOD, DOBRÁ SLUŽBA

V tržním hospodářství je to spotřebitel, který v konečném důsledku určuje – buď tím, že kupuje, nebo tím, že nekupuje – co se bude vyrábět, v jaké kvalitě a v jakém množství. Neustále přesouvá kontrolu nad materiálními výrobními faktory do rukou podnikatelů, kapitalistů a vlastníků půdy, kteří na oplátku uspokojují potřeby spotřebitele nejlépe a nejlevněji, jak je to možné.

Charakteristickým principem kapitalismu je masová výroba pro uspokojení potřeb mas. Průmysl slouží především tak často zmiňovanému obyčejnému člověku. Všechna hlavní odvětví průmyslu, všechny podniky, které závistivci a ignorantů hanlivě nazývají „nadmárodní korporace“, vyrábějí pro masy. Luxusní zboží pro malé množství zákazníků vyrábějí jen malé nebo střední podniky. Kapitalismus umožňuje nárůst populace a poskytuje průměrnému člověku životní standard, který se ve srovnání s minulostí jeví jako skvostný.

Ekonomie ukazuje, že žádný jiný systém sociálně-ekonomické organizace nemůže dosáhnout takového stupně produktivity jako kapitalismus. Zcela vyvrací všechny argumenty zastánců socialismu a intervencionismu.

Samozřejmě jsou lidé, kteří se nechtějí podvolit verdiktu ekonomické teorie. Odmítají ekonomické úvahy jako zbytečnou ztrátu času a prohlašují, že důvěřují pouze své zkušenosti. Pokud přijmeme jejich tvrzení, musíme si položit otázku: „Kde je zkušenost, která může dosvědčit výhody socialismu a špatnost kapitalismu?“

Pokud nás může historie poučit, tak jen o tom, že žádný národ nikdy nedosáhl prosperity a civilizace bez instituce soukromého vlastnictví. Současná situace Spojených států, Velké Británie, Německa a dalších zemí znovu ukázala, že zrušení každého intervencionistického opatření – opuštění inflační politiky a dokonce i znovunastolení vlády trhu – okamžitě zlepšilo celkovou hospodářskou situaci.

POŽEHNÁNÍ KAPITALISMU

Znovu jsou tu lidé, kteří tvrdí, že nazírat na problémy společenské organizace pouze skrze množství různých výrobků a služeb je projev zkažené mentality. Odmítají takovýto „nízký materialismus“ z pozice morálky a chtějí prosadit pohled odvozený od toho, co nazývají vyšším a vznešenějším úhlem pohledu. Takové ideje jsou jistě totožné se světovým názorem buddhistického mnicha. V jeho očích má život ve špíně a chudobě pozitivní hodnotu a pozemské statky jsou nebezpečné, protože svádí člověka ze správné cesty.

Trochu jiné je stanovisko západních teologických a filozofických moralistů. Tito vidí chybu kapitalismu v tom, že jsou stále lidé, kterým požehnání kapitalismu nepřineslo žádný prospěch a kteří stále žijí v neuspokojivých podmínkách. Jejich přáním by bylo, aby se zvětšil objem zboží, které je dostupné i pro tyto chudé lidi. Vědí, že toho může být dosaženo pouze intenzivnější výrobou, to znamená intenzivnějším kapitalismem. Ale přesto lehkomyšlně až bezmyšlenkovitě schvalují všechny socialistické klamy a doporučují metody, které sníží celkové množství výrobků upotřebitelných pro živobytí a tím sníží celý životní standard.

Antikapitalistické postoje mnohých současných náboženských vůdců i kazatelů světské morálky jsou diktovány rozmrzelostí a ignorancí. Vymoženosti kapitalismu – například pokles dětské úmrtnosti, úspěšný boj proti chorobám a hla-

domoru, celkové zvýšení životního standardu – by měly být vysoce ceněny i z pozice učení jakéhokoliv náboženského přesvědčení a jakéhokoliv systému etických nauk. Žádná náboženská ani etická zásada nemůže obhájit politiku, která prosazuje společenský systém, v němž je hodnota vstupů vždy vyšší než hodnota výsledné produkce, oproti sociálnímu systému, kde je tento poměr obrácený.

OMYL UMÍRNĚNÝCH

Bezútešné podmínky, které přinesl bolševický „experiment“ jako následek politováníhodných nezdarů všech pokusů o částečné znárodnění, poněkud přitlumily zápal, s nímž několik generací fanatiků bojovalo za ideu George Sorela, za zničení všeho, co zničit lze.

Představa „sociální revoluce“, která společnost rázem přeneše do země hojnosti, ztratila mnoho na své přitažlivosti. Byl to obrovský šok pro komunisty, socialistické profesory a byrokraty, když zjistili, že revoluční moloch pohlcuje nejen kapitalisty, „pochlebňáky buržoazie“ a kulaky, ale i lidi z jejich vlastních řad. Přestali hovořit o potřebě „dokončit nedokončenou revoluci“ a obrátili se k programu prosazení socialismu krok za krokem v sérii intervencionistických opatření. Vrátili se k plánu, který načrtli Marx a Engels v Komunistickém manifestu, ale ve skutečnosti museli upustit od dalšího rozvíjení své doktríny, neboť byla v rozporu se základními dogmaty dialektického materialismu a Marxovým schématem filozofie dějin.

Několik rysů, jimiž Komunistický manifest vysvětluje a ospravedlňuje desetibodový program postupné realizace socialismu, je to nejlepší, co kdy Marx a Engels napsali o ekonomických otázkách; jsou to v podstatě jediné myšlenky, kterými přispěli k ekonomii. Opatření, která navrhuje, nazývají „despotickým zásahem do práva na soukromé vlastnictví a do podmínek buržoazní výroby“, prohlašují, že tato opatření se jeví „ekonomicky nedostačující a neudrži-

telná“ a že „v průběhu hnutí předbíhají sama sebe a jsou nevyhnutelná jako prostředek úplného převratu ve způsobu výroby.“

Později, 40 let po prvním vydání německého textu Manifestu, 5 let po smrti Marxe, kdy byl vydán „autorizovaný anglický překlad Manifestu, který editoval a opatřil poznámkami Bedřich Engels“, napsal Engels k textu dodatku, v němž chtěl vysvětlit, co znamenala poněkud nejasná slova „předbíhají sama sebe“ (über sich selbst hinaustreiben). Mezi slova „předbíhají sama sebe“ a „a jsou nevyhnutelná“ vložil slova „vynutí si další zásahy do starých sociálních pořádků“. V těchto osmi slovech Engels shrnul učení klasické ekonomie dotýkající se efektu zásahů do trhu, čímž anticipoval moderní ekonomickou teorii intervencionismu.

Tato teorie intervencionismu se zabývá důsledky donucování a nátlaku části vlády nebo institucí, jako jsou například odbory, kterým vláda v podstatě dala právo uchýlit se k násilí. Takovýto nátlak nutí podnikatele a kapitalisty, aby zaměstnávali lidi za úplně jiných podmínek, než by činili v případě, že by se podrobovali pouze diktátu spotřebitelů a zákonům trhu.

Tato teorie zdůrazňuje, že důsledky takového zásahu jsou – z úhlu pohledu samotné vlády, obhájců a zastánců tohoto opatření – více nežádoucí než předchozí stav věcí, který měl tento zásah změnit. Pokud vláda není ochotna ani zrušit své zásahy, ani se smířit s neuspokojivým stavem věcí, který vyvolala, potom je nucena přidat k prvnímu zásahu ještě druhý, a protože výsledek je z pohledu vlády opět neuspokojivý, ještě třetí a tak pořád dál, dokud pod svou autoritu neshrne všechny aspekty lidské činnosti a tak neustaví společenský systém známý pod názvy socialismus, komunismus, plánované hospodářství, totalita.

Když lidé, kteří usilují o nahrazení tržního hospodářství socialismem, obhajují intervencionistická opatření, znamená

to jen, že jsou důslední ve svém úsilí. Ale velice se mýlí lidé, kteří berou intervencionismus jako třetí možnou cestu řešení problému sociálně-ekonomické organizace, jako systém, který, jak říkají, má stejně daleko k socialismu jako ke kapitalismu a kombinuje to, co je na nich obou „dobré“, a vyhýbá se tomu, co je na nich „špatné“.

Intervencionismus nemůže být považován za trvalý systém sociálně-ekonomické organizace. Je to metoda realizace socialismu po částech. Výroba může být řízena buď poptávkou zákazníka, která se projevuje tím, co kupuje a co nekupuje, nebo státem – společenským aparátem donucení a nátlaku. Konkrétní výrobní faktor – například ocel – může být používán buď na přání zákazníka, nebo na přání policie. Není nic mezi tím.

To, co optimisté vidí jako obnovení pravého liberalismu, je pouze zpomalování tažení směrem k socialismu, které bylo zahájeno po zjevném neúspěchu všech pokusů o socialistické plánování. Kdyby neselhal *New Deal* v boji s masovou nezaměstnaností ve 30. letech, kdyby se *Tennessee Valley Authority* nestalo jen velmi drahým fiaskem, kdyby nacionalizace britské těžby uhlí a výroby oceli měla nějaký smysl, kdyby německý nacionalismus a italský fašismus nezničil vše, co zničit šlo, kdyby státem řízené poštovní úřady, telegrafy, telefony, železnice a další služby neohrožily rozpočtovou rovnováhu mnoha zemí, prosazovali by samozvaní „pokrokaři“ svou politiku se stále stejnou energií jako jejich předchůdci o několik let dříve.

Je chybou dívat se na tyto „umírněné“, jako by byli liberály v klasickém smyslu slova. Republikáni v Americe ani britští Konzervativci nejsou zastánci tržní ekonomiky a ekonomické svobody. To, co je odlišuje od demokratů *New Dealu* a od labouristů, nejsou principy, ale míra jejich reformačního zanícení a rychlost jejich tažení směrem k větší moci státu. Stále ustupují, přicházejí s opatřeními, proti nimž před časem sami brojili. V několika příštích letech pravdě-

podobně sami přijmou opatření, která v nich dnes vyvolávají odpor.

Německý Ordo-liberalismus se pouze v detailech liší od *Sozialpolitik* Schmollerovy a Wagnerovy školy.²⁹ Po epizodách výmarského radikalismu a nacionálního socialismu je to návrat k principu „státu blahobytu“ (*Wohlfahrtsstaat*) Bismarcka a Posadovského.³⁰

Všechna tato hnutí jsou samozřejmě umírněná ve srovnání s důkladností diktátorů. Přesto není žádný podstatný rozdíl mezi *více* či *méně* umírněným intervencionismem. Všechna intervencionistická opatření, jak trefně poznamenal Engels, „si vynutí další zásahy do starých společenských pořádků“.

POTŘEBA PEVNÉ MĚNY

Intervencionismus věří, že snížení úrokové sazby pod míru, již by dosáhla na svobodném trhu, je velmi výhodné, a za pravý prostředek k dosažení tohoto cíle považuje úvěrovou expanzi. Ale rozmach uměle vyvolaný úvěrovou expanzí nemůže vydržet. Musí zákonitě skončit a přivodit celkový pokles trhu a ekonomickou krizi.

Z tohoto vysvětlení hospodářského cyklu musí každý vyvodit, že existuje jen jeden způsob, jak se vyhnout návratu periody ekonomického úpadku, a to zdržet se snahy vyvolat úvěrovou expanzí období umělé prosperity. Ale intervencionisté nejsou připraveni zříci se své hýčkané politiky, která uspokojuje lidi na krátkou dobu zdáním iluzorní prosperity. Přestože jsou si plně vědomi toho, že nelze vyvrátit ani zdiskreditovat peněžní teorii hospodářských cyklů, obcházejí ji v tichosti, komolí ji nebo se jí vysmívají.

²⁹ Gustav Schmoller (1838–1917) a Adolf Wagner (1835–1917) byli ekonomové. Oba byli obhájci sociální reformy, státu blahobytu a státního socialismu.

³⁰ Arthur Posadovsky (1845–1932) byl významný státní úředník v německé vládě od roku 1897 po dobu 1. světové války, odpovědný za mnohé sociální a ekonomické reformy této éry.

Místo této zavržené teorie úřady a univerzity propagují doktrínu, která, stejně jako Marxova, interpretuje periodický návrat průmyslových krizí jako nezbytný plod kapitalismu. Krize, prohlašuje *Komunistický manifest*, odkrývá neschopnost kapitalistického způsobu výroby, soukromého vlastnictví a svobodného podnikání. Hospodářské krize jsou základem rysem buržoazního systému a budou se vracet ve stále kratších intervalech, pokaždé o něco hrozivější než předtím tak dlouho, dokud nebude kapitalistická „anarchie výroby“ nahrazena socialistickým plánovaným hospodářstvím.

Socialisté a intervencionisté souhlasí s tím, že krize jsou nezbytným důsledkem samotné činnosti tržního hospodářství. Prosazují ale jiné metody prevence příštích period ekonomického poklesu.

Ortodoxní marxisté prohlašují, že je jen jediný prostředek použitelný pro tento záměr, a to bezpodmínečné a úplné přijetí sovětského typu socialistického řízení.

Intervencionisté připisují vládě moc krizi předcházet nebo ji alespoň zmírnit a zkrátit její trvání pomocí opatření, kterým říkají „anticyklická“. Pod tímto vznešeným názvem doporučují na jedné straně snížení daní a na druhé straně obrovský nárůst státních výdajů skrze gigantické programy veřejných prací a zvýšení podpory v nezaměstnanosti. Přestože krize je nevyhnutelným důsledkem vytváření stále nových peněz a peněžních substitutů, intervencionisté ji chtějí řešit další inflací. Vesele odmítají vzít na vědomí jak teorii, tak historii týkající se konečných důsledků donekonečna protahované inflační politiky.

Inflace je také jediným opatřením, které intervencionisté navrhuje pro řešení masové nezaměstnanosti. Osudné spojení všech pokusů zasahovat do fungování trhu opět přináší pohromu. Za prvé, vláda odborů vyhlásí a prosadí minimální výši platů, která je vyšší než potenciální tržní hodnota. Potom, jelikož tím byla nevyhnutelně způsobena

masová nezaměstnanost na dobu neurčitou, vláda pokračuje v inflaci. Inlace vede k vyšším cenám zboží a k vyšším nákladům na živobytí, což způsobí, že vláda a odbory zasáhnou, aby se zvedla výše platů znovu nad potenciální tržní úroveň. A tak dále.

Liberální (v původním slova smyslu) hnutí nesmí nikdy zapomenout, že pevná měna je jedním ze základních principů liberalismu, ať už starého, nebo nového.

KLAMY MOHOU VYVOLAT VÁLKU

Právní základy západní civilizace a prosperity byly položeny institucí soukromého vlastnictví. Co odlišuje Východ a Západ, je ve skutečnosti fakt, že Orient nevyvinul ideologický, právní a politický rámec, v němž by se dařilo vlastnickým právům a jejich účinné ochraně proti svévoli skupiny vládců. V těchto podmínkách nemohl vzniknout žádný velký kapitál a nemohly se uskutečnit žádné velké investice, které by vedly k rozvoji průmyslových závodů a továren.

Přírodní podmínky pro výrobu byly ve velkých částech Asie uspokojivější než v Evropě na severu od Alp. V předvečer „průmyslové revoluce“ byly Indie a Čína považovány za bohatší než nejvíce vzkvétající evropské země. V technologických dovednostech a talentu potřebném pro vědecký výzkum se asijské studenty evropských metod rozhodně nezdáli být na nižší úrovni než evropští. To, co scházelo a stále schází na Východě, je duch svobody, který vytvořil koncept práv jednotlivce; práv, do nichž nikdo nesmí zasahovat.

Zásadní princip liberální ústavy je nezávislost soudnictví, které chrání jednotlivce a jeho majetek před jakýmkoli násilníkem, ať už králem nebo místním lupičem. Těmto institucím, kterým se „pokrokáři“ snaží vysmívat a nazývají je „božskými právy kapitálu“, vděčí „proletáři“ za všechno, co je odlišuje od nuzných mas v Asii a Africe.

Obyvatelé „nerozvinutých“ zemí touží po hmotném majetku západního kapitalismu a tím implicitně přiznávají nadřazenost západních metod ekonomického řízení. Ale jejich vlády, v tomto ohledu plně podporované „intelektuály“, sabotují jakékoli pokusy o zintenzivnění výroby a následné zvýšení životního standardu. To, co tyto země potřebují, je v první řadě více investic většího množství kapitálu. Jejich politika dosud zamezuje jak akumulaci domácího kapitálu, tak dovozu kapitálu ze zahraničí.

Podmínky v Anglii a jiných evropských zemích v předvečer „průmyslové revoluce“ nebyly o nic méně žalostné, než jsou dnes v mnoha asijských a afrických zemích. Ale zatímco Anglie si musela shromážděním dostatečného kapitálu a akumulací technologických zkušeností pomoci sama, tyto země mohou využívat již existující technologie Západu. Také dostaly a stále dostávají, pokud se tomu nebrání, hmotnou pomoc skrze investice zahraničního kapitálu.

Zmatené komunistickými výmysly, které popisují zahraniční investice jako růst predátorského imperialismu, západní „pokrokářství“ se trápí pocitem viny ohledně podmínek na Východě. Západoevropští a později také severoameričtí kapitalisté postavili většinu železnic, kanálů a jiných dopravních a komunikačních zařízení v „nerozvinutých“ zemích, objevili jejich přírodní zdroje, postavili továrny. Velká část, možná většina kapitálu takto investovaného v „nerozvinutých“ zemích byla vyvlastněna pod různými záminkami. Podivuhodné je, že tato konfiskační opatření byla entuziasticky schvalována „pokrokovými“ krajany kapitalistických obětí tohoto vyvlastnění. Mnoho vlád nejenže neprotestovalo proti těmto krokům, ale dokonce povzbuzovalo jejich pachatele.

Jeden z hlavních paradoxů moderního světa je tento: Úspěchy liberalismu a kapitalistické tržní ekonomiky nakonec vštípily všem lidem na Východě přesvědčení, že to, co západní ideologie hlásají, a to, co západní politika prakti-

kuje, je správná věc. Ale v době, kdy si Východ vybudoval důvěru v západní způsoby, ideologie a politika socialismu a intervencionismu v Evropě a Americe liberalismus opět nahradila.

Přijetím doktrín, které odsuzují všechny věci označené nálepkou „buržoazní“ jako nejhorší ze všech zel, Východ zamýšlel přijmout ideje stvořené pro západní prosperitu a civilizaci. Z těchto domněle moderních a pokrokových amerických a západoevropských doktrín získal Východ inspiraci pro své pokusy o válečná dobrodružství, které dnes používá ve svém boji proti Západu. To platí také o ruském komunismu, který je z ruského úhlu pohledu viděn jako západní ideologie přinesená stoupenci Hegela, Fouriera, Marxe a Sorela, s úmyslem „pozápadnění“ jejich zaostalého národa.

Vedeni sovětskou mocí, věří národy Asie a Afriky ve svůj zápas za osvobození se od „jařma kapitalismu“. Z pohledu západních národů je jejich fanatické protizápadní smýšlení politováníhodným faktem. Ale přitom poškozují zásadní zájmy Východu mnohem vážněji než zájmy Západu a mohlo by roznítit novou – atomovou – světovou válku.

ROLE ODPŮRCE INTERVENCIONISMU

Obhájci socialismu (komunismu a plánování) chtějí nahradit soukromé řízení veřejným (vládním) řízením výrobních prostředků.

Obhájci intervencionismu prohlašují, že nechtějí úplně zrušit tržní ekonomiku. Chtějí jen, jak říkají, zlepšit její fungování pomocí vládních zásahů do hospodářství.

Tyto dvě doktríny jsou dnes učeny ve školách, vykládány v knihách, časopisech a novinách, hlášány politickými stranami a praktikovány vládami. Existují socialistické školy, knihy, periodika, strany a vlády, existují intervencionistické školy, knihy, periodika, strany a vlády.

Existují také nemnozí odpůrci, kteří se domnívají, že tržní ekonomika a kapitalismus je jediný systém, který vede

k prosperitě a civilizaci a sám o sobě chrání Západ před návratem do chaosu a barbarství. Někteří tito odpůrci uveřejnili knihy a články. Ale skoro žádný politik ani úředník nevěnoval pozornost jejich myšlenkám. Veřejnost neví o tom, že tyto myšlenky existují. Politický slovník Spojených států nemá ani výraz pro označení těchto lidí a jejich zastánců. Slovo „liberální“ v dnešní Americe znamená socialistický nebo intervencionistický...

Stav věcí, jemuž musíme čelit, je tento: Intervencionistická politika přijatá všemi vládami a podporovaná všemi stranami na této straně železné opony dříve nebo později přinese, mírně řečeno, velmi neuspokojivé podmínky. Protože veřejné mínění bude mylně považovat intervencionistickou politiku za kapitalistickou a komunisté nebo domnělí anti-komunisté za „poslední zoufalou snahu zachránit kapitalismus“, lidé pak prohlásí: „Nyní kapitalismus padl, nezbyvá nám nic, než zkusit ruské metody.“ Tito lidé si neuvědomí, že to, co padlo, nebyl kapitalismus, systém neomezené tržní ekonomiky, ale právě státní intervencionismus. Jak by na to mohli přijít, když je tolik skupin horlivých obhájců státu, kteří představují politiku intervencionismu jako politiku zachování ekonomické svobody a tržní ekonomiky?

Proto tedy není v dnešní době nic důležitějšího, než osvětit názor veřejnosti a ukázat na základní rozdíly mezi ryzím liberalismem, který obhájí svobodnou tržní ekonomiku, a různými intervencionistickými stranami, které obhájí vládní zásahy do cen, mezd, úrokových sazeb, zisků, cel a další protekcionistická opatření, mohutné státní výdaje a konečně – inflaci.

III.

LAISSEZ FAIRE, ANEBO DIKTATURA

1. CO O LAISSEZ FAIRE ŘÍKÁ ENCYKLOPEDIIE SPOLEČENSKÝCH VĚD

Již více než sto let působí doktrína *laissez faire, laissez passer* na hlasatele totalitního despotismu jako rudý šátek na býka. Podle nich v sobě tato doktrína koncentruje všechny hanebné principy kapitalismu. Taková interpretace nutně znamená popření ideologických základů systému soukromého vlastnictví výrobních prostředků a implicitně demonstruje dokonalosti antiteze *laissez faire*, tedy komunismu a socialismu.

Za reprezentanta doktrín vyučovaných americkými a britskými univerzitami a středními školami lze považovat *Encyklopedii společenských věd*. Její devátý svazek obsahuje článek *Laissez faire* z pera oxfordského profesora a autora detektivek G. D. H. Colea. Na pěti a čtvrt stranách svého příspěvku profesor Cole hojně používá odsuzující přívlastky. Zásada *laissez faire* „nestojí za vyzkoušení“, je rozšířena jen v „lidové ekonomii“, „teoreticky zkrachovala“, je „ana-

chronismem“, přežívá jen jako „předsudek“, ovšem „jako doktrína hodná teoretického uznání je mrtvá.“ Uchýlení se k těmto a mnoha dalším podobným urážlivým pojmenováním nemůže zakrýt skutečnost, že argumenty profesora Colea nejsou naprosto k věci. Profesor Cole není kvalifikován k tomu, aby se těmito problémy zabýval, protože prostě neví, co tržní hospodářství je a jak funguje.

Jenom se zadostiučiněním registruje, že koncepce odmítající *laissez faire* stojí „za mnoha projekty státního plánování, jež se mnohdy pod ruským vlivem nyní stále více uplatňují na celém světě“.

2. LAISSEZ FAIRE ZNAMENÁ HOSPODÁŘSTVÍ SVOBODNÉHO TRHU

Otázce původu doktríny *laissez faire*, *laissez passer* věnovali vzdělaní historici mnoho úsilí. Je každopádně jisté, že ve druhé polovině osmnáctého století do tohoto hesla shrnuli pro lepší srozumitelnost svůj program vynikající francouzští bojovníci za hospodářskou svobodu – zejména Gournay, Quesnet, Turgot a Mirabeau. Jejich cílem bylo ustanovení ničím neomezované tržní ekonomiky. Za účelem dosažení tohoto cíle obhajovali zrušení všech zákonů, které bránily pracovitějším a schopnějším lidem v překonávání jejich méně pilných a méně schopných konkurentů, a zákonů zabraňujících pohybu zboží a lidí. Právě toto mělo slavné heslo *laissez faire* vyjadřovat.

Když ekonomové osmnáctého století občas slova *laissez faire*, *laissez passer* používali, neměli v úmyslu takto svoji sociální filozofii pojmenovat. Zaměřovali své úsilí na vypracování nového systému sociálních a politických idejí ku prospěchu lidstva. Nehodlali organizovat platformu či stranu a hledat pro ni jméno. Termín označující celý komplex politické filozofie svobody – liberalismus – se objevil až ve druhé dekádě devatenáctého století. Tento výraz pochází ze Španělska, kde označoval zastánce ústavní vlády a nábo-

ženské svobody. Brzy se pak začal používat po celé Evropě jako označení pro úsilí zastánců demokracie, svobody myšlení, slova a tisku, soukromého vlastnictví výrobních prostředků a svobodného trhu.

Otcové socialismu a novodobého intervencionismu si byli neslučitelnosti svých programů s politickými postuláty liberalismu plně vědomi. Hlavním cílem jejich vášnivých útoků byl liberalismus jako celek. Nerozlišovali mezi jeho politickými a ekonomickými aspekty.

Postupem času ovšem socialisté a intervencionisté anglosaských zemí přišli na to, že útočit na liberalismus a myšlenky svobody *otevřeně* je beznadějně. Prestiž liberálních institucí byla v anglicky mluvícím světě tak obrovská, že si žádná strana nemohla dovolit vzdorovat jim přímo. Jedinou nadějí antiliberalismu bylo vydávat sebe sama za pravý a ryzí liberalismus a postoje všech ostatních stran odsuzovat jakožto pouhý předstíraný liberalismus.

Socialisté směle prohlašovali, že demokratické instituce mohou uspokojivě fungovat pouze tehdy, mají-li vlády plnou kontrolu nad všemi výrobními aktivitami a je-li individuální občan zavázán bezpodmínečně poslouchat všechny příkazy vydávané ústřední plánovací komisí. Tvrdili, že všestranná státní kontrola je pouze prostředkem, jak učinit lidi svobodnými, a že svobodu tisku nejlépe zaručuje vládní monopol na tisk a vydavatelskou činnost. Naprosto bezohledně slovo liberalismus ukradli a začali označovat svá vlastní hesla a politiku jako liberální. Dnes je v Americe termín „liberalismus“ poměrně často používán spíše jako synonymum pro komunismus.

Kvůli této sémantické inovaci, kterou socialisté a intervencionisté provedli, zůstali obhájci svobody beze jména. Neexistoval žádný termín, jímž by bylo možné označovat lidi, kteří věří, že soukromé vlastnictví výrobních prostředků je nejlepším, či vlastně jediným způsobem, jak učinit národ i všechny jeho jednotlivé občany co nejbohatšími, a jak docí-

lit, aby fungovala zastupitelská demokracie. Socialisté a intervencionisté si myslí, že si takoví lidé žádné jméno nezaslouží, že jsou odkázáni jen na takové posměšné přívlastky jako „ekonomičtí royalisté“, „přísluhovači Wall Streetu“, „reakcionáři“ atd.

Tento stav vysvětluje, proč začal být výraz *laissez faire* stále častěji používán k označování myšlenek lidí, kteří obhajují ekonomiku svobodného trhu proti vládnímu plánování a státní kontrole.

3. CAIRNESŮV ARGUMENT PROTI LAISSEZ FAIRE

Dnes již není pro inteligentní lidi těžké si uvědomit, že alternativami jsou tržní hospodářství nebo komunismus. Produkce může být řízena buď nakupováním či nenakupováním ze strany všech lidí, anebo příkazy státu. Lidé si mohou vybrat mezi těmito dvěma systémy ekonomické organizace společnosti. Žádné třetí řešení, žádná střední cesta neexistuje.

Je smutnou skutečností, že to nebyli jen politici a demagogové, kteří tuto prazákladní pravdu neviděli, ale že v analýze těchto problémů chybovali dokonce někteří ekonomové.

Lidské bytosti jsou omylné, a proto si někdy neuvědomují, co by měly dělat podle svých skutečných zájmů. Podle ekonoma Cairnese navíc na světě existují „takové věci jako vášeň, předsudky, zvyk, skupinové zájmy a třídní zájmy, jež lidi odvádějí od sledování jejich vlastních zájmů v nejvyšším smyslu“. Je politováníhodné, že je realita taková. Musíme se ovšem ptát, zda je možné lidstvo nějak před poškozováním špatnými soudy a záští lidí ochránit. Není chybné předpokládat, že bychom se mohli vyhnout katastrofálním následkům těchto lidských slabostí tím, že necháme za jednotlivé občany rozhodovat vládu? Jsou vlády obdařeny intelektuální a morální dokonalostí? Nejsou snad vládcí také jen lidé, kteří podléhají lidským nedostatkům?

Pokud někdo *laissez faire* nepřijímá kvůli lidské omylnosti a morální slabosti, musí ze stejných důvodů odmítnout každý typ vládního jednání.

4. VĚDOMÉ PLÁNOVÁNÍ VERSUS AUTOMATICKÉ SÍLY

Podle názoru samozvaných „pokrokářů“ jsou alternativami „automatické síly“ nebo „vědomé plánování“. Jak tvrdí dále, spoléhání se na automatické procesy je evidentně čirá hloupost. Žádný racionální člověk nemůže vážně doporučovat nečinnost a nechat věci jít bez jakéhokoliv zásahu prostřednictvím cílevědomého jednání. Plán jakožto projev vědomého jednání je absenci jakéhokoliv plánování nesrovnatelně nadřazený. *Laissez faire* znamená: nechte zlo trvat a nepokoušejte se osud lidstva zlepšit rozumným jednáním.

To jsou naprosto falešná a klamná slova. Takovýto argument rozvíjený na obhajobu plánování je kompletně odvozen z nepřijatelného výkladu metafory. Nemá žádný jiný základ než významový posun termínu „automatický“, který je k popisu tržního procesu obvykle používán v metaforickém smyslu. Automatický znamená podle Stručného oxfordského slovníku „nezáměrný, nevědomý, pouze mechanický“. Podle Websterova akademického slovníku automatický znamená „neřízený vůlí... vykonávaný bez aktivních myšlenek a bez vědomého záměru nebo řízení“. Jaký triumf pro zastánce plánování.

Pravda je, že nevolíme mezi neživým mechanismem a automatismem na straně jedné a vědomým plánováním na straně druhé. Nejde o to, zda plánovat či neplánovat. Otázkou je, kdo má plánovat. Má každý člen společnosti plánovat za sebe, a nebo by měla paternalistická vláda sama plánovat za všechny? Otázkou není *automatismus versus vědomý zásah*, ale *spontánní jednání každého jednotlivce versus výlučné jednání vlády*. Je to *svoboda versus všemocnost vlády*.

Laissez faire neznamená: nechte fungovat bezduché mechanické síly. Znamená: nechte jednotlivce, ať si vybírají, s kým chtějí ve společenské dělbě práce spolupracovat, a nechte podnikatele určovat, co by měli vyrábět. Plánování znamená: nechte vybírat vládu a nechte ji uplatňovat svá rozhodnutí donucovacím aparátem.

5. USPOKOJOVÁNÍ „OPRAVDOVÝCH“ LIDSKÝCH POTŘEB

V systému *laissez faire* není podle plánovačů produkováno zboží takové, které lidé „opravdu“ potřebují, ale takové, z jehož prodeje je očekáván nejvyšší zisk. Smyslem plánování je řídit produkci k uspokojování „opravdových“ potřeb. Kdo má ale rozhodovat o tom, co jsou ty „opravdové“ potřeby?

Tak například bývalý předseda britské Labouristické strany profesor Harold Laski definoval smysl plánovaného řízení investic tak, že „úspory investorů se zužitkují spíš v bydlení než v biografiích“. Nejde o to, zda někdo souhlasí či nesouhlasí s profesorem osobním názorem, že lepší domy jsou důležitější než filmy. Skutečností je, že spotřebitelé tím, že utrácejí část svých peněz za návštěvu filmu, činí jinou volbu. Pokud by obyvatelé Velké Británie, stejní lidé, kteří vynesli labouristy k moci, měli přestat navštěvovat filmy a utrácet více za komfortnější bydlení, podnikatelé usilující o zisk by byli nuceni investovat více do výstavby domů a méně do výroby filmů. Profesor Laski se zaměřil na pohrdání přáními spotřebitelů a zaměnil je za svá vlastní přání. Chtěl odstranit demokracii trhu a zavést absolutní vládu diktátora produkce. Mohl předstírat, že má pravdu z „vyššího“ pohledu a že byl jako nadčlověk povolán k tomu, aby uplatnil svůj vlastní soubor hodnot na masy podřadných lidí. Pak měl být ale natolik upřímný, aby to řekl na rovinu.

Všechna ta vášnivá chvála nadřazenosti vládních zásahů je ze strany jednotlivých intervencionistů jen ubohé předstírání vlastní bohorovnosti. Ten Skvělý božský stát je skvělým

jen proto, že se od něj očekává, že bude dělat výlučně to, co si přeje jednotlivý obhájce intervencionismu. Jediný správný plán je ten, se kterým se jednotlivý plánovač plně ztotožňuje. Všechny ostatní plány jsou nesprávné. Autoři knih o přínosech plánování mají samozřejmě na mysli vždy jediné svůj vlastní plán. Žádný plánovač nebyl nikdy dost chytrý na to, aby zvážil možnost, že plán, který vláda uvede do praxe, se může od jeho vlastního plánu lišit.

Různí plánovači se shodují jenom v odmítání *laissez faire*, to jest svobodného rozhodování ve volbě a v jednání. Nikdy se však neshodnou na výběru konkrétního plánu, jenž by se měl přijmout. Na každý důkaz zřejmých a nesporných vad intervencionistických politik reagují zastánci intervencionismu vždy stejně. Tyto chyby, říkají, jsou hříchy nesprávného intervencionismu. *My* obhajujeme *dobrý* intervencionismus. Samozřejmě, že dobrý intervencionismus je pouze vlastní odrůda konkrétního autora.

6. „POZITIVNÍ“ VERSUS „NEGATIVNÍ“ POLITIKA

Zabýváme-li se moderním etatismem – socialismem a intervencionismem – nesmíme opomenout důležitou roli, již hrají nátlakové skupiny a lobby státních zaměstnanců a absolventů univerzit čekajících na státní zaměstnání. Hlavní roli v pokroku Evropy směrem k „sociální reformě“ hrály dvě organizace: Fabian Society v Anglii a Verein für Sozialpolitik v Německu. Fabiánská společnost začínala jako „naprosto nevýznamná reprezentace státních zaměstnanců“. O organizaci *Verein für Sozialpolitik* jeden z jejích zakladatelů a nejprominentnějších vedoucích činitelů, profesor Lujo Brentano, přiznal, že zpočátku neměla ohlas jinde než u státních zaměstnanců.

Není překvapující, že se mentalita státního zaměstnání odrážela v poslání nových uskupení. Z hlediska partikulárních skupinových zájmů byrokratů je pokrokem každé opatření, které vede k růstu státních výdajů. Politici, kteří taková

opatření propagují, *pozitivně* přispívají k blahobytu, zatímco ti, kdo proti tomu namítají, jsou *negativní*. Velice brzy tato lingvistická inovace zevšeobecněla. Intervencionisté, kteří chtějí být nazýváni liberály, vysvětlují, že jsou samozřejmě se svým pozitivním programem liberální, čímž se odlišují od negativního programu „ortodoxních“ zastánců *laissez faire*.

Takže ten, kdo obhajuje cla, cenzuru, regulaci měnového kurzu a regulaci cen, podporuje pozitivní program, který přinese pracovní místa pro celníky, cenzory, zaměstnance odboru kontroly cen a měnového kurzu. Zastánci volného obchodu a obhájcí svobody projevu jsou ovšem špatní občané, jsou totiž negativní. *Laissez faire* je ztělesněním negativismu, zatímco socialismus, který přeměňuje všechny lidi ve státní zaměstnance, je stoprocentně pozitivní. Čím více se bývalý liberál odklání od liberalismu a přibližuje se socialismu, tím se stává „pozitivnější“.

Není nutné zdůrazňovat, že toto je všechno nesmysl. To, zda je myšlenka vyslovena pozitivně, nebo negativně, závisí jedině na formě, jakou se ji autor rozhodne podat. „Negativní“ návrh *Jsem proti cenzuře* je shodný s „pozitivním“ návrhem *Jsem pro to, aby každý měl právo zveřejňovat své názory*. *Laissez faire* není ani formálně negativní – to spíš opak *laissez faire* by zněl negativně. Podstatné na této doktríně je, že žádá soukromé vlastnictví výrobních prostředků. To samozřejmě implikuje, že odmítá socialismus. Zastánci *laissez faire* nejsou proti státním zásahům do podnikání proto, že „stát nenávidí“, nebo kvůli tomu, že lpí na „negativním“ programu. Jsou proti proto, že je to neslučitelné s jejich vlastním pozitivním programem – ekonomikou svobodného trhu.

7. ZÁVĚR

Laissez faire znamená: nechte jednotlivce, toho běžného občana, kterým se každý ohání, vybírat si a jednat podle sebe a nenuťte ho podléhat diktátorovi.

REJSŘÍK

A

- Adams, James Truslow, 144
Akademická svoboda , 113
Alger, Horatio, 123
Avdějenko, 135

B

- Beck, James M., 139
Bismarck, O., 174
Byrokracie – a příležitosti, 107–110, 123–130
Byrokracie – a univerzity, 112–118
Byrokracie – historie, 33–42, 26–46, 71–72, 83–87
Byrokracie – podniky a, 42–46, 95–104
Byrokracie – podstata, 50–51, 71–87, 100–104
Byrokracie – politické implikace, 105–112
Byrokrat jako volič, 111–112

C

- Cairnes, J. E., 183–184
Comte, Auguste, 132
Cripps, Sir Stafford, 144
Crowther, J. G., 145

D

- Demokracie – ekonomická, 52–54
Demokracie – vládní, 29–37, 40–42, 56–58, 71–75, 111–112.
118. 133. 138–139, 141, 150, 154, 157, 165, 182, 183

E

Ekonomická kalkulace – a kapitalismus, 54–67, 151–152

Ekonomická kalkulace – a socialismus, 88–91

Ekonomická kalkulace – a vládní zasahování, 95–104

Ekonomie a vzdělávání, 112–118, 157–167, 178–179

Ekonomie, 112–115, 117, 140, 143, 145, 163, 168–169, 172

Engels, B, 88, 160, 163, 171, 172, 174

F

Fabian Society, 161, 186

G

Goethe, Johann Wolfgang von, 63–64

Gournay, J., 181

H

Hayek, F. A., 89

Hewart of Bury, Lord, 139

Hitler, Adolf – viz také Německo, 35, 37, 40, 57, 73, 107, 121, 126, 130, 138, 143

CH

Chamberlin, William Henry, 135

I

Ickes, Harold L., 102

Inflace, 115, 142, 161–164, 170, 175–179

K

Kalkulace ekonomická – a socialismus, 88–91

Kalkulace ekonomická – a vládní zasahování, 95–104

Kalkulace ekonomická – kapitalismus, 54–67, 151–152

Kapitalismus, 36, 42, 50, 52, 123, 128, 129, 134, 140, 148, 154, 162, 169, 179

Katolická církev, 131–132

Konkurence, 46, 60–61, 122, 135, 143, 166

Kreativita, 45

Krize, 149, 164–165, 175

L

Laband, Paul, 109

Laissez faire, 180–187

Laski, Harold, 144, 159, 185

Lenin, V. I., leninizmus, 15, 83, 118, 143, 152, 160

Liberalismus, 30, 113, 117, 123, 127–128, 168–169, 173, 176–179, 181–182, 187

M

Marx, Karel a marxizmus, 36, 88–89, 105, 114, 117–118, 128–129, 130, 133, 137, 142, 146, 148, 158–165, 169, 171–173, 178

Mill, J. S., 10, 159

Mirabeau, C., 181

Mises, Ludwig von, 9–26, 89

Mládežnická hnutí, 123–130

Myšlenky – a byrokracie, 127–130

Myšlenky – a inovace, 99, 154, 187

Myšlenky a veřejné mínění viz také Propaganda, 30, 95–97, 145, 157

N

Německo (nacistické), 30–31, 37, 40, 55–56. 73, 90, 96–96, 109–111, 118, 123–126, 138, 146, 170, 173

O

Ordoliberalismus, 174

P

Platon, 130, 131

Podniky, velké – byrokratické zasahování do, 42–46, 95–104

Posadovsky, A., 174

Práce a zaměstnanost – byrokratická, 80–87, 105–112, 118–122, 151–154

Práce a zaměstnanost – tržní, 67–70, 108–110, 118–122, 148–149

Propaganda, 50, 88–89, 102, 143, 146–147, 159
Průmyslová revoluce, 50, 165, 176, 177

Q

Qusnet, 181

R

Rappard, William E., 144
Robinsonová, Joan, 144, 145
Římská říše, 133

S

Saint-Simon, Henri de, 132
Schmoller, G., 174
Socialismus a centrální plánování, 27–29, 34–37, 40, 42, 48–50, 54, 59, 61, 75, 88–90, 96–97, 127–138, 139–154, 157–167, 168–179, 180–187
Spotřebitelská suverenita, 50–72
Stresemann, Gustav, 116
Suverenita spotřebitele, 50–72
Svoboda projevu, tisku a slova, 142–145

T

Totalitarismus, totalita, diktatura, viz také Německo; socialismus, 29, 35–42, 46–51, 55, 73, 75, 107, 112, 117–121, 126, 136, 139–145, 157, 161, 172, 180
Třetí cesta, 10, 22, 148–149
Turgot, A. R. J., 181

U

Účetnictví, 63–67
Umírněnost, 160–162, 171–174
Univerzity, evropské, 112–118, 126, 160, 163, 175, 180, 186
Ústava, americká a byrokratismus, 33–42, 150

V

- Válka, výroba pro, 55–58, 62–63
Velká Británie, 29, 37, 55, 101, 126, 170, 185
Velké podniky – byrokratické zasahování do, 42–46, 95–104
Velké podniky – dosahování zisku, 63–67
Vládní regulace a zásahy, 33–42, 76–79, 114–115, 118–122
Vlastnická práva, vlastnictví, 36, 39, 42, 50, 52, 54, 59, 138, 144, 170–171, 176, 180, 182, 187
Vzdělávání a ekonomie, 112–118, 157–167, 178–179

W

- Wagner, A., 174
Webbovi, Sidney a Beatrice, 118
Woodward, William E., 41

Z

- Zisk a ztráta – jako vodítko výroby, 52–54, 59–67, 118–122, 169–170
Zisk a ztráta – zasahování do, 96–104

KNIHY NABÍZENÉ LIBERÁLNÍM INSTITUTEM

Připravujeme

Rothbard, Murray

Ekonomie – Pojednání o lidském jednání a harmonii trhu

Toto dílo je klenotem mezi učebnicemi ekonomie. To proto, že se jedná o systematické a komplexní pojednání o ekonomii, jež je představena jako společenská věda založená na logické dedukci (a nikoli matematické formalizaci a budování nerealistických abstraktních modelů), která ze základních axiomů dokáže vyvodit závěry týkající se složitých společensko-ekonomických jevů, jako je například problematika monopolů či teorie hospodářského cyklu.

Cca 1000 stran, cena zatím nebyla upřesněna

Josef Šíma a Dan Šťastný

Ekonomie v rukou politiků

Kniha ukazuje na politizaci ekonomické vědy a dokazuje, že celá řada ekonomů by měla být spíše označena za politiky, kteří ekonomii pouze zneužívají k zjištným cílům. Vysvětluje, že řada nejpoužívanějších konceptů v ekonomii je produktem právě takovýchto politiků, kteří se vydávají za ekonomy.

Cena ani počet stran není zatím znám

Ján Pavlík

Teorie spontánního řádu

Systematické pojednání o teorii spontánního řádu, které staví na epochálním příspěvku F. A. Hayeka v této oblasti. Hayekova teorie je dále rozpracována, metodologicky ukotvena a také opatřena reakcemi na výhrady oponentů. Tato kniha završuje mnohaletou vědeckou práci, kterou doc. Pavlík teorii spontánního řádu věnoval.

Cena ani počet stran není zatím znám

Rusell D. Roberts

O věčné hlouposti aneb Příběh o mýtech protekcionismu a svobodném obchodě

Klasický anglický ekonom David Ricardo je považován za jednoho z nejvýznamnějších zastánců svobodného obchodu. Této své pověsti se snaží dostát i po své smrti: pozorně sleduje, jak se „jeho“ myšlenky svobodného obchodu daří. Když to vypadá opravdu špatně, sestupuje z nebe a snaží se ukázat zastáncům protekcionismu, že jejich (možná) dobře míněné úmysly k ničemu dobrému nevedou... Kniha amerického ekonomu R. Robertse zábavnou formou odhaluje rozporuplnost a nesmyslnost populární doktríny protekcionismu.

Asi 160 stran, prodejní cena ještě nebyla stanovena

Tituly roku 2002

David Boaz

Liberalismus v teorii a politice

Kniha představuje liberalismus a velké postavy tohoto bohatého myšlenkového směru. Ukazuje na jeho teoretická východiska i na možnosti aplikace liberálních principů v dnešní praxi.

464 stran, doporučená prodejní cena 420 Kč

James Buchanan

Politika očima ekonomů

Kniha obsahuje čtyři zásadní Buchananovy eseje, které dokumentují jeho přínos k ekonomické vědě. Najdeme zde esej po povaze nákladů, kapitolu o povaze ekonomického zkoumání, text o konstituční smlouvě a také úvahu nad tím, jak zkrotit stále rostoucí stát, jenž si uzurpuje moc, která mu náleží.

136 stran, doporučená prodejní cena 200 Kč

Jiří Schwarz (ed.)

Křesťanský filosof a ekonom Michael Novak

Kniha představuje originální přínos věhlasného křesťanského filosofa a ekonomu Michaela Novaka ke zkoumání hospodářské reality, ekonomických systémů a chování institucí, tzv. teologii ekonomiky. Jde o jedinečnou syntézu náboženství s liberální tradicí. Součástí knihy je fotodokumentace Novakovy návštěvy Prahy.

80 stran, doporučená prodejní cena 100 Kč

Tituly roku 2001

Murray N. Rothbard

Peníze v rukou státu

Vývoj peněz na svobodném trhu a jejich úplné ovládnutí státu, to je téma proslulé Rothbardovy knihy sepsané velmi působivě pro nejširší okruh čtenářů. Zneužívání této ohromné moci nad penězi a celou ekonomikou je jen dalším logickým krokem. Profesor Rothbard popisuje mechanismus uchvácení peněz a popis ničivých vládních intervencí a zhoubné politiky centrálních bank do rozpadu brettonwoodského systému. Vývoj od 70. let až ke vzniku eura zachycuje a vysvětluje v obsáhlém doslovu Guido Huelsmann. Celá kniha prokazuje, že za inflaci a hospodářské krize jsou odpovědny centrální banky – nástroj, kterým stát ovládá peníze.

160 stran, doporučená prodejní cena 135 Kč

Adam Smith

Bohatství národů

Nejznámější dílo zakladatele ekonomické vědy není třeba představovat. Bohatství národů vychází v češtině po dlouhých desetiletích, aby se čeští čtenáři mohli opět seznámit s nestárnoucí Smithovou obhajobou „neviditelné ruky trhu“ a varováním před nárůstem moci státu, protekcionismem a vysokými daněmi.

986 stran, doporučená prodejní cena 690 Kč

Murray N. Rothbard

Ekonomie státních zásahů

Ekonomie státních zásahů je první do češtiny přeložená kniha světoznámého libertariánského ekonoma M. Rothbarda, která rozebírá všechny myslitelné způsoby vládních zásahů do svobodné směny (jako jsou nej-různější druhy daní, vládní výdaje, licencování povolání atd.) a dokazuje, že jejich společnou vlastností je snižování lidského blahobytu. Dokládá, že ke zvyšování blahobytu všech lidí je nutný svobodně fungující trh bez existence vládních zásahů.

464 stran, pevná vazba, doporučená prodejní cena 420 Kč

Tituly roku 2000

Josef Šíma

Trh v čase a prostoru: hayekovská témata v současné ekonomii

Kniha představuje několik nosných témat rakouské ekonomie, na jejichž rozpracování se významně podílel i nositel Nobelovy ceny za ekonomii F. A. Hayek. Jsou jimi ekonomická metoda, teorie peněz, teorie kapitálu, hospodářský cyklus a analýza Velké deprese. Toto poznatky jsou kladeny do protikladu s pohledem ekonomů hlavního ekonomického proudu.

112 stran, doporučená prodejní cena 70 Kč

Josef Šíma (ed.)

Liberální ekonom Grigorij Javlinskij

Kniha obsahuje Výroční přednášku Liberálního institutu, kterou G. Javlinskij přednesl při přebírání ceny „Za přínos k rozvoji liberálního myšlení a naplňování idejí svobody, soukromého vlastnictví, konkurence a vlády zákona v praxi“. Najdeme zde zásadní názory na úlohu soukromého vlastnictví při ekonomické transformaci, charakteristiku ruského „nomenklaturního puče“ a alibismu západních politiků, a také pohled na válku v Čečensku. Tato publikace je dostupná i v anglické verzi.

64 stran, doporučená prodejní cena 100 Kč

Jiří Schwarz (ed.)

Hayek Semper Vivus

Hayek stále živý je sbírkou esejů, které rozebírají přínos jednoho z největších myslitelů tohoto století a nositele Nobelovy ceny za ekonomii Friedricha Augusta von Hayeka. Jedná se o ucelenou kombinaci náročnějších filozofických textů i populárnějších přiblížení některých aspektů Hayekova díla, kterou ocení každý začínající i pokročilý „Hayekovec“.

168 stran, doporučená prodejní cena 130 Kč

Dominick T. Armentano

Proč odstranit protimonopolní zákonodárství

Protimonopolní zákonodárství je prostředkem likvidace úspěšných podnikatelů za pomoci politických prostředků a moci státu. Profesor Armen-

tano to vyvozuje ze studia ekonomické teorie i historie protimonopolního zákonodárství. Neopomíní ani případ Microsoftu ani ostatní velké případy, které potvrzují jeho tezi.

136 stran, doporučená prodejní cena 150 Kč

Roger E. Meiners a Bruce Yandle

Jak common law chrání životní prostředí

Publikace ukazuje, jakou roli může sehrát zákonný rámec při ochraně životního prostředí. Na rozboru konkrétních případů ilustruje, jak silná právní tradice umožňovala běžným občanům ochraňovat vzduch, půdu a vodu, často proti mnohem silnějším protivníkům. V průběhu 20. století však bohužel méně efektivní regulace nahradila kdysi tak obvyklá právní řešení a navíc přinesla řadu dalších problémů. Publikace je vydávána ve spolupráci se Společností pro právní a ekonomické vzdělávání.

48 stran, doporučená prodejní cena 60 Kč

Tituly roku 1999

Josef Šíma (ed.)

Jerry Jordan – Změněná úloha centrálních bank v XXI. století

Světověznámý teoretik centrálního bankovníctví a prezident Federal Reserve Bank of Cleveland diskutuje chyby standardních měnových politik, vliv nových technologií na postavení centrálních bank, smysluplnost teorií svobodného bankovníctví, důležitost postavení zlata a nutnost privatizace zlatých rezerv.

56 stran, doporučená prodejní cena 65 Kč

Josef Šíma (ed.)

Hans Tietmeyer – Euro a ekonomiky v transformaci

Prezident Bundesbanky ve své přednášce u příležitosti udělení Výroční ceny Liberálního institutu hovoří o nutnosti podporovat konkurenceschopnost všech sektorů ekonomiky jako nutné reakci na vytvoření jednotné evropské měny. Popisuje vliv eura na země v transformaci, příčiny a řešení krize v Japonsku a představuje základní principy sociálně-tržního hospodářství. Tato publikace je dostupná i v anglické verzi.

64 stran, doporučená prodejní cena 100 Kč

Josef Šíma (ed.)

Právo a obrana jako zboží na trhu

Kniha se skládá ze tří esejů, které ukazují, jak se vyvíjela myšlenka ryze tržní společnosti, ve které všechny služby včetně poskytování obrany, bezpečnosti a vymáhání spravedlnosti budou poskytovány trhem, a nikoli teritoriálním státním monopolem. Na průkopnický esej Gustave de Molinariho z roku 1849 navázal na přelomu 50. a 60. let 20. století Murray N. Rothbard a detailní fungování celého systému ryziho tržního hospodářství rozpracoval v 90. letech Hans-Hermann Hoppe. Všechny tři přelomové práce jsou doplněny studií Josefa Šímy o vývoji francouzské *laissez faire* tradice, která vyústila v Molinariho práci, a základech moderního amerického libertariánského myšlení.

120 stran, doporučená prodejní cena 110 Kč

Ken Schoolland

Podivuhodná dobrodružství Jonatana Gullibla

Kniha Kena Schoollanda, která se stala celosvětovým bestsellerem, je smyšleným příběhem o putování hlavního hrdiny Jonatana Gullibla po zemi, která trpí nesvobodou. Tato zem má všechny nedostatky moderního státu blahobytu a hlavní hrdina postupně odhaluje všechny jeho vnitřní rozpory.

168 stran, doporučená prodejní cena 90 Kč

F. A. Hayek

Soukromé peníze – Potřebujeme centrální banku?

Věhlasná kniha nositele Nobelovy ceny za ekonomii ukazuje, jakým způsobem funguje vydávání peněz ve svobodné společnosti, a přesvědčivě dokazuje, že je na čase vrátit i produkci – pro hladké fungování ekonomiky tak nenahraditelné komodity – peněz z rukou státního monopolu v podobě centrální banky zpět do rukou trhu.

176 stran, doporučená prodejní cena 135 Kč

Henry Hazlitt

Ekonomie v jedné lekci

Ekonomie v jedné lekci je klasické dílo slavného ekonomy, filosofa a žurnalisty Henry Hazlitta, které se stalo bestsellerem v mnoha zemích světa.

Jasným a srozumitelným jazykem jsou v knize představeny základní principy ekonomie, jejich aplikace do oblasti hospodářské politiky a reakce na kritiku tržního hospodářství z řad většinové keynesiánské obce. Kniha je vhodná jako středoškolská učebnice ekonomie nebo jako úvodní vysokoškolský ekonomický text.

224 stran, doporučená prodejní cena 199 Kč

Josef Šíma (ed.)

Roger Douglas – Tvůrce nejúspěšnější hospodářské reformy XX. století

Kniha zachycuje pražskou návštěvu sira Rogera Douglase, bývalého ministra financí Nového Zélandu, který byl tvůrcem jeho úspěšné liberální reformy v druhé polovině 80. let. Přednášky, diskuse a rozhovory s Roge-rem Douglasem ukazují, jak se má provádět reforma, kterou nemá potkat stejný osud jako nepovedenou reformu českou. Tato publikace je dostupná i v anglické verzi.

100 stran, doporučená prodejní cena 100 Kč

Tituly roku 1998

Frédéric Bastiat

Co je vidět a co není vidět

Ve sbírce esejů slavného francouzského ekonoma, filosofa a žurnalisty, která je uvedena obsáhlou studií doc. Jana Pavlíka, nalezneme mimo hlavního eseje Co je vidět a co není vidět, který dal název celé sbírce, také slavné eseje Petice výrobců svící, Dva systémy etiky, Obchodní bilance a výňatek z Bastiatovy hry Protekcionismus aneb Tři konšelé. Kniha je obhajobou svobodného trhu a dokazuje nesmyslnost argumentů politiků, kteří se snaží regulovat a přerozdělovat.

180 stran, doporučená prodejní cena 165 Kč

Israel Kirzner

Jak fungují trhy

Přední současný teoretik Israel Kirzner ve své knize představuje pohled rakouské ekonomické školy na úlohu podnikatele a fungování trhů, který otevírá další možnosti, jak je možné obhajovat omezení role státu a státních zásahů v soudobé společnosti. Profesor Kirzner, který navazuje na myšlenky velikánů rakouské školy Misesa a Hayeka, přesvědčivě ukazuje, jak mylné a scestné jsou argumenty těch, kteří hovoří o možnosti efek-

tivního fungování socialismu, o potřebě protimonopolního zákonodárství, o škodlivosti reklamy nebo o nespravedlnosti kapitalismu.

90 stran, doporučená prodejní cena 99 Kč

Ludwig von Mises

Liberalismus

Misesův Liberalismus je klasickým dílem, ve kterém autor obhajuje myšlenky svobody a míru, myšlenky liberalismu. Nejedná se o striktně ekonomickou analýzu, a proto můžeme sledovat důslednou aplikaci liberálního přístupu např. v oblasti školství, v oblasti vnitřní politiky vícenárodních států a i v oblasti zahraniční politiky. Kniha je doplněna obsáhlým doslovem profesora Hoppeho, ve kterém je popsána Misesova profesionální dráha a nastíněn vývoj rakouské školy, jíž byl Mises předním představitelem.

186 stran, doporučená prodejní cena 168 Kč

Jan Pavlík (ed.)

Milton Friedman v Praze

Kniha zachycuje návštěvu Prahy jedním z největších ekonomů tohoto století a nositelem Nobelovy ceny Miltona Friedmana. Obsahuje Friedmanovy přednášky, rozhovory a zamyšlení nad tématy, která nejsou striktně ekonomická a která ukazují na šíři liberálního přístupu k obecným společenským jevům. Knihu doplňuje série barevných fotografií a přehled polemik, které Friedmanova návštěva vyvolala v českém tisku. Tato publikace je dostupná i v anglické verzi.

103 stran, doporučená prodejní cena 100 Kč

Tituly předcházejících let

Gary S. Becker

Teorie preferencí

Kniha představuje reprezentativní průřez tvorbou nositele Nobelovy ceny a slavného chicagského ekonoma Gary S. Beckera let sedmdesátých až devadesátých. Jde o texty, které se již stačily zařadit do zlatého fondu ekonomické literatury. Souhrn témat je velmi rozmanitý a potvrzuje, proč Becker bývá označován za ekonomického imperialistu: ekonomická analýza žebřání, výběru životního partnera, tvorby cen v rybích restauracích

nebo např. empirická analýza cigaretového návyku. V Beckerově pojetí je ekonomie skutečným impériem, které pokrývá prakticky všechny sféry lidského chování.

368 stran, doporučená prodejní cena 190 Kč

Milton Friedman

Metodologie pozitivní ekonomie

Studie představuje základní metodologický přínos Miltona Friedmana, který ovlivnil zásadním způsobem vývoj ekonomické vědy ve druhé polovině 20. století.

20 stran, doporučená prodejní cena 25 Kč

Milton Friedman

Za vším hledej peníze

Knihy vychází z více než 50 let Friedmanova studia peněz a peněžních institucí a ukazuje na řadě historických epizod z různých období na velmi překvapivé souvislosti mezi chováním měnových autorit (panovníků, centrálních bank) a politickými událostmi. V knize, která je psána velmi čtivě, se dovídáme, jak politické ústupky jedné úzké zájmové skupině v několika státech USA přivedily nástup komunismu v Číně, sledujeme, jak znehodnocování zlatých mincí přivedilo rozpad Římského impéria, Friedman ukazuje, jakou shodou náhod došlo k tomu, že se zlato stalo hlavním měnovým kovem. Na příkladech z nedávné doby jasně vidíme, jak nezodpovědné vlády mnoha zemí světa pomocí inflace ožebračily své občany a jak bezprecedentní je současná situace světového měnového uspořádání.

262 stran, doporučená prodejní cena 170 Kč

Jan Pavlík (ed.)

Gary Becker v Praze

Publikace zachycuje návštěvu prof. Gary S. Beckera v Praze v březnu roku 1995. Obsahuje projevy Gary Beckera, Dušana Třísky, Karla Dyby a Tomáše Ježka při příležitosti 5. výročí založení Liberálního institutu, slavnostní projev prof. Beckera při příležitosti udělení hodnosti Doctor honoris causa Vysoké školy ekonomické v Praze, diskuse prof. Beckera s Václavem Klausem, Václavem Havlem, Jiřím Schwarzem a Tomášem Škrdlantem (režisérem filmu o Gary Beckerovi „Homo economicus“).

Kniha také obsahuje mnoho barevných fotografií a dodatek o díle Gary Beckera a činnosti Liberálního institutu a Centra liberálních studií. Tato publikace je dostupná i v anglické jazykové verzi.

100 stran, doporučená prodejní cena 89 Kč

Milton Friedman

Kapitalismus a svoboda

„Tato kniha je jednou z nevlivnějších knih o kapitalismu a svobodném trhu ve 20. století. Napomohla k názorovému posunu mnoha mladých lidí od socialismu směrem ke svobodnému trhu.“ (Gary Becker) Kapitalismus a svoboda je knihou, jež se dotýká velkého množství témat, která jsou propojena jedním společným motivem, a tím je svoboda jednotlivce, nutnost omezení nadměrné úlohy státu v mnoha oblastech lidské činnosti. Hovoří se zde o moci státu a úloze peněz, o školství a vzdělávání, zákonech na podporu zaměstnanosti, monopolech, udělování státních licencí, přerozdělování příjmů, společenském blahobytu a chudobě. Milton Friedman zde také představuje několik svých originálních konceptů, jako je negativní důchodová daň nebo kupony na vzdělávání.

182 stran, doporučená prodejní cena 98 Kč

F. A. Hayek

Kontrarevoluce vědy

„Hayekovu Kontrarevoluci vědy by si měl přečíst každý, kdo jen na chvíli uvažuje o možnosti nahrazení spontánního řádu sociálním inženýrstvím. Každý takový romantický snělek se po přečtení Hayekovy knihy ocitne v konfrontaci mezi utopickými sny a tvrdou realitou.“ (Miroslav Ševčík) F. A. Hayek, který proslul svou knihou Cesta do otroctví, obdržel Nobelovu cenu za ekonomii v roce 1974 a opět přivedl do centra pozornosti myšlenky rakouské školy jako alternativy hlavního proudu světové ekonomie. Hayek se v této knize zabývá poněkud obecnější otázkou zneužívání a úpadku lidského rozumu ve společenských vědách, které jsou způsobeny přejímáním vědeckých metod přírodních věd. Hayek hovoří o „otrockém napodobování metod a jazyka Vědy“, které nazývá scientismem, jako protikladu důkladného a nezaújatého vědeckého zkoumání. O příčinách a následcích tohoto vývoje se čtenář doví v této světově vysoce oceňované knize.

212 stran, doporučená prodejní cena 119 Kč

Detmar Doering (ed.)
Liberalismus v kostce

„Tento reprezentativní soubor statí liberálních autorů umožní čtenáři konfrontovat své myšlení a názory s přístupy klasického liberalismu. Mnoha lidem nastaví zrcadlo, které jim pomůže identifikovat vlastní názory. Po přečtení někteří poznají, že vůbec nejsou liberály, jak se mylně domnívali, jiní s překvapením zjistí, že mají k liberalismu velmi blízko.“ (Jiří Schwarz)
Kniha je antologií statí velikánů světového liberálního myšlení, mezi kterými najdeme jména jako Adam Smith, John Locke, Edmund Burke, John Stuart Mill, David Hume, Frédéric Bastiat, Ludwig von Mises, F. A. Hayek, Karl Popper a další. Kniha alespoň částečně snižuje deficit, který byl způsoben mnohaletou násilnou izolací českého čtenáře od prací liberálních autorů. Liberalismus v kostce si klade za cíl přiblížit širokému okruhu čtenářů základní myšlenky liberalismu a vyvrátit mnohá přezívající klišé.

87 stran, doporučená prodejní cena 59 Kč

Robert Holman
Vývoj ekonomického myšlení

„Tato knížka není určena ani tak historikům nebo ekonomickým odborníkům, ale spíše širší veřejnosti... Na přehledu vzniku, vývoje a zániku nejvýznamnějších ekonomických škol, od těch dávno minulých až po dnešní, které vytvářejí podobu soudobého ekonomického myšlení, chce čtenáři přiblížit hlavní etapy a mezníky ve vývoji ekonomického světového názoru... Chceme-li pochopit ekonomii dneška, musíme se vrátit ke starým autorům a čerpat z jejich moudrosti... Řada našich dnešních omylů pramení z toho, že nedoceňujeme jejich odkaz.“ (Robert Holman)

56 stran, doporučená prodejní cena 45 Kč

Publikované projekty Liberálního institutu

Konkurence – cesta k efektivní výrobě a spotřebě elektrické energie (1998)

Konkurence v českém plynárenství (1999)

Železnice jako součást dopravního trhu (2001)

Studie jsou dostupné na adrese <http://www.libinst.cz>.

Rozpracované projekty:

Deregulace a konkurence v telekomunikacích

Privatizace a konkurence ve vodárenství

Privatizace České pošty